Albertus Bobovius *ya da* Santuri Ali Ufki Bey*'in Anıları*

Topkapı Sarayı'nda Yaşam

3. BASKI

Kitapyurdu.com

321

KİTAP YAYINEVİ – 4
SAHAFTAN SEÇMELER DİZİSİ - 1

ALBERTUS BOBOVIUS YA DA SANTURİ ALİ UFKÎ BEY'İN ANILARI:
TOPKAPI SARAYI'NDA YAŞAM

İLK BASIMLARI
VİYANA 1669
PARMA 1679

ÖZGÜN ADI
TOPKAPI, RELATION DU SERAIL DU GRAND SEIGNEUR/ALBERTUS BOBOVIUS

© 1999, ACTES SUD
© 2002, KİTAP YAYINEVİ LTD.

SUNAN VE NOTLAYANLAR
STEPHANOS YERASİMOS VE ANNIE BERTHIER

ÇEVİREN
ALİ BERKTAY

DÜZELTİ
NURETTİN PİRİM

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK MİNYATÜRÜ
Hünername, 16. yüzyıl

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KAĞITHANE - İSTANBUL
T: 0212 294 10 00
E: INFO@MASMAT.COM.TR
SERTİFİKA NO: 12055

3. BASIM
MART 2009, İSTANBUL

ISBN 978-975-8704-05-7

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KAĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KAĞITHANE - İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 1107-34-009175
T: (0212) 294 65 55 F: (0212) 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Topkapı Sarayı'nda Yaşam

Sunan ve Notlayanlar
Stephanos Yerasimos ve Annie Berthier

Çeviren
Ali Berktay

Kitap Yayınevi

Toplar Sarayı'nda Yaşam

İÇİNDEKİLER

Yayıncının Notu 11

Sunuş: Bir İçoğlanının Anıları 12

Sıradışı Bir Yaşam 12

Saray Musikişinası 12

Çok Yönlü Bir Kişilik 13

Son Yılları 13

Oynadığı Rol 14

Saray Betimlemesinin Öyküsü 14

Yazma Nüshalar 15

Paris Metni ve İlginçliği 15

Enderun Mektebi 16

Topkapı: Hünkâr Sarayının Betimlemesi 23

Sarayın Durumu 23

Padişahın Sarayı Diğer Prenslerin Sarayıarına Benzer 24

Saraydaki Erkekler Kadınlardan Ayrı Yaşar 24

Hocalar ve Zanaatkârlar Saraya Girebilir. Hünkâr Hocası 25

Erkek Dairelerinin Baş Hadımağası 26

Hasodabaşı 26

Nefer veya Rütbesiz Hadımağalar 26

Küçükoda Kâhyası 26

Ak Hadımağaların Sayısı. Ak Hadımağaların Maaşı 27

Valide Sultan Ağası, Şehzadeler Ağası 27

Valide Sultanın Hazineağası 27

Valide Sultanın Kilerağası 28

Büyükoda Ağası 28

Küçükoda Ağası 28

Başkapı Oğlanı 28

Mescitçibaşı 28

Kara Hadımağaların Maaşları 28

Kaftanlı ve Dolamalı İçoğlanları 29

Sarayın Dilsizleri 29

Musahip Dilsizler 29
Yeni Saray'ın planı. Sarayın İkinci Avlusu 30
Sarayın Birinci Avlusu 30
Bâb-ı Hümayûn 30
Kapıcılar. Askerler Kentte Asla Silah Taşımaz 32
Sur-ı Sultanî 32
Sarayın Alanı veya Çevresi 32
Sarayın İkinci Avlusuna Girenler 32
Bâb-ı Hümayûn 32
Bâbüssaâde Ağaları, Divan Toplantıları 33
Bâb-ı Hümayûn [Bâbüssaâde] 33
Kapıağası ve Görevi 33
İçoğlanlarının Büyükodası 33
Yusuf, Padişahın İçoğlanlarının piri 34
İçoğlanlarının Küçükodası 34
İçoğlanlarının Alçakgönüllülüğü 34
Saray Kadınlarının Çalışmaları, Bez Üstüne Nakış 34
Abdest. Abdest Günahları Siler 35
Abdest Nedir ve Ne Zaman Alınır? 35
Gusül Abdesti Nedir ve Ne Zaman Alınır? 36
Abdest Yahudilerden Alınmıştır 36
Bâb-ı Hümayûn'un [Bâbüssaâde'nin] Karşısındaki Kapı 36
İçoğlanları Günde Beş Vakit Namaz Kılar 36
Saray Kâhyasının Odası. İçoğlanlarının Farklı Maaşları 37
İçoğlanlarının Acemiliği 37
Hipodrom [At Meydanı] 37
İçoğlanlarının Çıkmaları 37
Sipahilerle Yeniçerilerin Çatışması 37
Saraydan Çıkma Paşa veya Beylerbeyi. Sarayda Terfiler 38
Saraya Kabul Edilen Hıristiyan Köleler 38
Devşirme Çocuklar. Devşirmeler Nasıl Seçilip Götürülür? 38
Ermeniler Devşirme Vergisinden Muaf tutulur. Bunun Nedeni 39
Ermenilerin ve Nasturîlerin İnancı 40
Yahudiler Devşirme Vergisinden Muaf Tutulur. Bunun Nedeni 40

Türkiye'de Hor Görülen Yahudiler 40
Acemioğlanları 41
Dış Sarayların İçoğlanları 42
Dolamalı İçoğlanlarının Yemekleri 42
Türk Ekmeği 42
Padişaha Edilen Dualar 43
Pilav 43
Türklerin Kanaatkârlığı. Türklerde En Çok Yenen Etler 43
Türkler Soğan ve Sarmısağı Sever 44
Ramazan 44
Türklerde Oruç 44
İçoğlanlarının İçeceği. Türklerin İçeceği. Şerbet 44
Dolamalı İçoğlanlarının Ağaları. Acemi İçoğlan Saraylarının Ağaları 45
Odabaşının Yetkileri 45
İçoğlanlarının Yatakları 46
İçoğlanlarının Uyku Süresi 46
İçoğlanlarının Yataktan Kalkışı 46
Hamamcıbaşı 47
İçoğlanlarının Sakal Uzatması Yasaktır 47
Kirlilik Ağır Bir Biçimde Cezalandırılır 47
Tellaklar, Berberler ve Ücretleri 48
İçoğlanlarının Zülüf Uzunluğuna İlişkin Kurallar 48
Her Odanın İmamı 48
Timarhaneci 48
Hastaların Tedavisi 48
Acemi İçoğlanı Saraylarında Sık Görülen Hastalıklar 49
Edirne Sarayında Veba Salgını 49
Kurban Bayramı 49
Kalfa 49
Çeşmecibaşı 50
Dış Saraylarda Divan 50
Büyük Sarayda Cezalar. Padişah Affeder 51
Mescitçiler 51
Hocalar 51

Kitapçı 52
İçoğlanlarının Sandıkları 52
Cüzhanlık veya Ölüler İçin Dua 52
Ölümlerinden Sonra Dua Okunsun Diye Kurulan Vakıflar 52
Ruh Mahşer Gününe Dek Cesetle Birlikte Mezarda Kalır 52
Azap 53
Müslümanların Hepsi Cennet'e Gidecektir 53
Cehennem 53
Muhammed, Teslis Gizemine Karşı Savaş Açıyor 53
Padişahın Çocukları. Şehzadelerin Eğitimi 56
Kemankeşler 57
Pala Talimi 59
Pehlivanlar 59
Mızrak Talimi 60
Cündiler, Yiğit Binicilerin At Üstündeki Becerileri 60
Türklerin At Eğitme Tarzı 61
Türkiye'deki İyi Seyisler 61
Atlara Yürütülen Günlük Olağan Mesafeler 62
Atların Koşum Takımları. Padişahın Atları ve Haraları 62
Büyük Emir-i Ahur 62
Padişahla Bayramlaşmaya Gelen Ricalin Tebriklerinde Uyulan Merasim 63
Tatar Hanı veya Tataristan İmparatoru 64
Vezir-i Âzam 64
Müftü [Şeyhülislam] 65
Sultanların Arabaları 66
Arzağaları 66
Seferliler. Padişahın Çamaşırcıbaşısı 66
İçoğlanlarının Çamaşırları Nasıl Yıkanır? 67
Kirlilik Gayet Sert Bir Biçimde Cezalandırılır 67
İçoğlanlarının Oyunları ve Eğlenceleri 67
Sarayın Kadın Çamaşırcıları 68
İçoğlanlarının Giysi Temizliği. Türklerin Tatil Günü Cuma 68
Pabuçların Temizliği 69
İçoğlanlarının Birbirlerine Duyduğu Sıradışı Aşk 70

Dönmeler 71
Farsça Şiirler 72
Padişahın Hoyrat Aşkı. iv. Murad'ın Gözdesi 72
Şu Anda Tahtta Bulunan iv. Mehmed'in Gözdesi 72
Kadınların Birbirlerine Aşkı 72
İki Âşığa Verilen Eğlenceli Ceza 73
Türk Musikisi 74
Aritmetik 74
Hamam 74
Türk Hamamları 75
Hünkâr Hamamı 75
Hamamların İyi ve Kötü Etkileri 75
Türk Hamamlarının Mimarisi 76
Musiki Odası 76
Oda Musikisi 76
Musikide Konçertoya Pek İtibar Edilmez. Türk Musikisinin Ölçüleri 77
Türkler Musikiyi Notaya Geçirmeyi Hiç Bilmez 77
Halk Şarkıları 78
Re Sol Ut [Do] Fa veya Rast Makamında Peşrev 78
Semâ'î 79
Türk Ozanları. Türkçe Dizelerin Ölçüsü. Türkçe İsimlerde Cinsiyet 79
Rakkaslar, Mukallitler 79
Cenk Musikisi Çalgıları 79
Davullar ve Borular 80
Subaşı. İstanbul'da Gece Nöbeti ve Devriyesi 80
Bostancıbaşı 80
Oda Musikisi 81
Hünkâr Sofrası 90
İçoğlanlarının Öğrenimi 105
İçoğlanlarının Oyun ve Eğlenceleri 108
Sessizlik ve Tevazu; Kavgacıların Cezalandırılması 109
Notlar 112
Kaynakça 126

YAYINCININ NOTU

Sahaftan Seçmeler Dizisi'nde ilk basımının üzerinden en az 75 yıl geçmiş ama ya Türkiye'de hiç basılmamış ya da tekrar basılmasını yararlı bulduğumuz eserleri yayımlayacağız. Bu dizinin ilk kitabının, *Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufkî Bey'in Anıları: Topkapı Sarayı'nda Yaşam* olması bizce çok anlamlı: En önemli bestekârlarından birinin Topkapı Sarayı'ndaki yaşamı anlatan yazmasını ancak 337 yıl sonra yayımlayabilen bir ülkeye herhalde pek sık rastlanmaz. Üstelik Ufkî'nin tahminen 1665'te yazdığı metni Almanlar 1669'da, İtalyanlar da 1679'da yayımlamışken... Yine de elinizdeki metin bu baskılardan yararlanarak hazırlanmamıştır. 1685'te, yani Ufkî'nin tahmini ölüm tarihinden on yıl sonra Fransa'nın İstanbul elçisi olan Pierre de Girardin bir biçimde Ali Ufkî'nin metnini ele geçirmiş ve bunu Fransızcaya çevirip sanki araştırmaları sonucunda kendi yazmış gibi Fransa'ya yollamıştır. Bu nedenle metinde biri Ali Ufkî'ye diğeri Girardin'e ait iki "ses" duyulmaktadır. Okurun bu sesleri kolaylıkla birbirinden ayırabileceğine ve Girardin'in, Annie Berthier ile Stefanos Yerasimos'un Sunuş bölümünde belirttikleri gibi, "genellikle art niyetli yorumları"nı Ali Ufkî'ye mal etmeyeceğine inanıyoruz. Gelecekte Almanca metnin çevirisini yayımlayarak okurlarımızı Ali Ufkî ile başbaşa bırakabilmeyi de istiyoruz. Berthier ve Yerasimos'un son derece aydınlatıcı notlarını kitabın sonunda bulacaksınız. Sadece Fransız okur için anlamlı olan bazı notlar bu Türkçe basımda yer almıyor.

SUNUŞ: BİR İÇOĞLANININ ANILARI

SIRADIŞI BİR YAŞAM

Bin altı yüz on yılı, bugün Ukrayna'da bulunan Lvov kentinin soylu bir Leh ailesinde bir erkek çocuğun dünyaya gelişine tanık oldu. Wojciech adı verilen bu çocuğun benzersiz bir yazgısı olacak ve gelecekte Albert Bobowski, Albertus Bobovius, Alberto Bobovio, Türkçe [imla yorumlarıyla] Ali Bey, Hali Bey, Alli veya Hulis Bey ve nihayet Ufkî mahlası ile Ali Ufkî Bey olarak birçok isimle tanınacaktır. Wojciech Bobowski delikanlılığında iyi bir eğitim aldı, Latince ve Yunanca'nın yanı sıra musiki de öğrendi. Ama birdenbire öyküsü oldukça garip bir seyir izlemeye başladı: Kırım Tatarlarının herhalde on sekiz yaşına doğru tutsak edip İstanbul'a götürdüğü Wojciech, orada Müslüman oldu ve deyim yerindeyse ikinci bir hayata başladı.

Saray musikişinası

Daha genç yaşta birçok dil konuşan ve Edirne sarayının acemi içoğlanlar kışlasında bir süre kalan Wojciech, saraya [Topkapı] girdiğinde yaşı yirmi iki ile yirmi dokuz arasındaydı: Topkapı Sarayı'nda on dokuz yıl kalacaktı. Enderun'da eğitimini tamamladı, Türkçe öğrendi, Türk musikisiyle ve çalgılarıyla tanıştı, hanende oldu; Batı musikisindeki yetenekleri çok takdir ediliyordu; ona sarayda musiki hocalığı ve sarayın musiki odasında sazendelik görevi verildi; Santurî lakabı da musiki odasında santur çalmasından kaynaklanıyordu. Metnin bir bölümünde musiki alanındaki en büyük kozu açıkça belirtilmiştir: Nota yazım bilgisi sayesinde bir kez bile duyduğu havaları kaydedebilmesi ve aylar sonra bunları tek nota atlamadan yeniden çalabilmesi. Bu özelliği onun bir tür sihirbaz gibi görülmesine yol açtı. 1650'lerde Avrupa notalama usulüyle kayda geçirilmiş Türk klasik musiki eserlerinin ve halk ezgilerinin en eski versiyonlarını içeren bir müzik antolojisi hazırladı. *Mecmua-i saz ü söz* [*Ali Ufkî Edvarı* diye de bilinen] bu eser Londra'da, British Library'dedir (Sloane, 3114). Eserin müsveddesi niteliğindeki, *Şiir ve Şarkı Mecmuası* başlıklı bir diğer

çalışma ise Fransa Ulusal Kitaplığı'ndadır (Bibliothèque nationale de France, Türkçe 292).

Çok yönlü bir kişilik

Onu musikişinas ve bestekâr yapan yeteneklerinin yanı sıra, birçok eserinde karşımıza dilbilimci, şair, çevirmen, tarihçi ve hatta belki de bir nakkaş (minyatür ustası) olarak çıkar. Ali Ufkî Bey bazı Avrupa kaynaklarında ileri sürüldüğü gibi on yedi olmasa da, herhalde bir düzine kadar dil konuşuyordu: Lehçe, Fransızca, İngilizce, Almanca, Latince, eski Yunanca, modern Yunanca, İtalyanca, Türkçe, Farsça, Arapça. Eserlerinin birçok nüshası Avrupa'daki çeşitli kütüphanelerde korunmaktadır. İngiltere ve Fransa'da on beş kadar yazma ve sekiz matbu eseri saptanmıştır.

Son yılları

Ömrünün son yılları hakkında fazla bir şey bilinmiyor. Anlaşılan, 1657'ye doğru saraydan ayrılıp Mısır'a, bir paşanın yanına gitmiş, sonra azat edilerek İstanbul'a dönmüştü. 1662-1664'te en önemli eserlerinden birini, Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe'ye çevirisini gerçekleştirdi. Bazı Avrupa kaynaklarına göre Divan-ı Hümayûn'un baştercümanıydı; ama bu, Osmanlı kaynaklarınca doğrulanmamakta, özellikle de Hezarfen Hüseyin onu 1670-1671'de, baştercüman Panayiotis Nikusios'un ardından, ikinci tercüman olarak göstermektedir. Her ikisi de Latince ve Yunanca'dan çeviri yapıyordu.

Fransa kralının kitaplık muhafızı Carcavy'nin iyi yazmalar, sikkeler ve madalyonlar aramak üzere Doğu'ya gönderilen Peder Vansleb'e verdiği talimatlarda da Ali Bey'in adı geçmektedir: Bu talimatlarda, "araştırmaları ve yolculukları sırasında, Türkçe, Arapça, Farsça ve Ermenice gibi birçok Doğu dilini iyi bilen, namuslu bir adam bulabilirse, onu Majestelerinin hizmetine almaya ve daha elverişli, onurlu koşullar sağlanacağı vaadiyle buraya getirtmeye çalışması" bildirilmekte ve devam edilmektedir: "Bir süre önce, bu işe gerçekten layık bir kişi olan, Padişah'ın tercümanı Ali Bey'i düşünmüştük" (H. Omont, *Missions archéologiques...*, s. 59).

Oynadığı rol

Ali Ufkî, Avrupa ile Yakındoğu arasındaki ilişkilerde hem kültürel, hem de diplomatik bir rol oynadı; İstanbul'dan gelip geçen veya orada sürekli kalan birçok Avrupalıyla, elçiler, seyyah âlimler, tüccarlar, doğubilimciler, misyonerlerle sürekli temas halindeydi. Antoine Galland İstanbul'daki misyonu sırasında, 1670-1673'te onunla karşılaştığını ve ondan Türkçe dersleri aldığını güncesinde belirtmektedir. Cornelio Magni onun Topkapı Sarayı betimlemesini 1679'da Parma'da İtalyanca olarak bastırdı; Anglikan misyoner Isaac Basire ile hararetli tartışmalar yaptı, İngiltere sefiri Thomas Smith'le (1638-1710) İngiltere'ye bir yolculuk yapmayı tasarlayacak ölçüde dost oldu. İngiliz John Covel, Levinus Warner, İsveçli Claes Ralamb, Jean-Baptiste Tavernier, Johann Ulrich Wallich, Paul Rycaut, Nicolaus Brenner'le bağlantı kurdu; bu isimlerin hepsi yazılarında ondan az veya çok söz edecekti. Ali Ufkî diller ve kültürler hakkındaki bilgileri sayesinde onlarla edebî, dinî, diplomatik birçok konuda sohbet edebildi, onlara birçok kez tercümanlık, hatta yazılı çeviriler yaptı. 1654'te Latince-Türkçe bir Hıristiyan din ve ahlak dersleri (*catéchisme*) kitabı yazdı; 1665-1673 arasında Eski Ahit'in *Mezmurlar* bölümünü Türkçe'ye çevirdi ve notalarıyla birlikte yayımladı (Bibliothèque nationale de France, Türkçe ek 472).

Bu zengin ve hareketli hayatın kanavası ancak farklı kaynakların kesişmeleri sayesinde oluşturulabiliyor, çünkü gerek Doğu gerekse Batı kaynakları, sayıları az olmasa da (Covel, Galland, Girardin, Hezarfen Hüseyin, Kantemir, Pierre Bayle, sonra Babinger vb), ayrıntılar konusunda oldukça cimridir ve bu kaynakların pek çoğu hâlâ yazma halindedir.

SARAY BETİMLEMESİ'NİN ÖYKÜSÜ

Yazımı

Bobovius İtalyanca metni ilk kez 1665'te, sarayda çıkan bir yangından hemen önce yazmıştır, metnin ilginçliği de buradan kaynaklanmaktadır. Nicolas Brenner'in Almanca çevirisi 1667'de Viyana'da, J. J. Kürner'den çıktı (*Serai Enderun; das ist inwendige beschaffenheit der türkischen Kayserl, residentz, zu Constantinopoli die newe burgk genannt sampt der ordnung und gebrauschen so von Alberto Bobovio Leopolitano*); eser 1679'da Par-

ma'da Cornelio Magni tarafından İtalyanca olarak basıldı (*Quanto di più curioso e vago hà potuto raccorre Cornelio Magni... per la Turchia*) ve sonra birçok kez yeniden yayımlandı (*Relazione del seraglio del Gran Signore delle parti più recondite di esso, distesa di Alberto Bobovio Leopolitano, trattenuto con nome di ali Bei, in qualità di Paggio di Musica*, I. ciltte, s. 502-601'dedir). Rycaut, 1668'de yayımlanan *The Present State of the Ottoman Empire* adlı eserinde, Bobovius'un *Topkapı Sarayı Betimlemesi*'nden alıntılara yer vermiştir.

Paris yazmasının kısmi bir İngilizce çevirisi de bulunmaktadır: C. G. ve A. W. Fisher, "*Topkapı sarayı* in the Mid-Seventeenth Century: Bobovi's Description", *Archivum ottomanicum*, X/1985 (1987), s. 5-81.

Yazma nüshalar

British Library, Harley Koleksiyonu, no: 3409'da Ali Ufkî'nin eserinin İtalyanca versiyonunun yazma bir kopyası bulunmaktadır. Başlığı şöyledir: *Serai Enderun, cive Penetrale dell'seraglio detto nuovo dei G. Sri e Re Ottomani, la descrittione del loro vivere e costumi ed altri esserciti, scritto da me Alberto Bobovio, sequolitano polaccho, fatta al qual tempo di sultan strangolato, e nel tempo del presente G. S. sultan Memetto, figliolo del predetto sultan Ibrahim.* İngiltere'ye John Covel'ın getirdiği, Pera'da yazılmış, 1665 tarihli ve Bobovius imzalı bu nüsha, 1715'te Harley'e geçmiş, en sonunda da British Library'nin koleksiyonları arasına katılmıştır. Harvard University Houghton Library'deki (Fr. yaz. 103) bir diğer Fransızca kopya, 1685'e doğru İstanbul'da ortaya çıkarılmıştır ve bu yayında sunulan Girardin'in metninin bir kopyasıdır.

Paris metni ve ilginçliği

Burada sunulan metin, Fransa Ulusal Kitaplığı'nın yazmalar bölümünde saklanan bir yazmadan (*nouvelles acquisitions françaises*, 4997) alınmıştır. 323 sayfalık bu yazma kırmızı deri ciltlidir. Eserin başında iki gravür yer almaktadır (bu baskıda gravürlere yer verilmemiştir): *Veüe de Constantinople* [Konstantinopolis'in Görünümü] ve *La Pointe du Serrail vüe du Palais de l'Ambassadeur d'Angleterre à Péra (Bovinet sculpsit)* [Pera'daki İn-

giliz Elçiliği'nden Sarayburnu'nun Görünümü]. Metin içinde verilen numaralar, yazmanın başında çizilmiş bir saray planına gönderme yapmaktadır. Sonda yer alan ve kitabın sayfalarına hiçbir gönderme yapmayan dizine bu baskıda yer verilmemiştir.

Guilleragues'ın yerini alarak Fransa'nın İstanbul elçisi olan, parlamento danışmanı Pierre de Girardin'in kentte bir yıl kaldıktan sonra 1686'da yazdığı bu metin, [Ali Ufkî'nin] kayıp durumdaki özgün metninden kopya edilmiştir. Uzun bir mektup biçimindeki metin Girardin'in Paris'teki hamilerinden Colbert de Croissy'ye gönderilmiştir. Pierre de Girardin, Ali Ufkî'nin İtalyanca yazdığı özgün saray betimlemesini Fransızca'ya uyarlamıştır. Parma baskısında doğrudan birinci tekil şahıs kullanılırken, bu metinde konuşan Bobovius değil, metni sürekli kendi kişisel yorumlarıyla süsleyen sefirdir. Zaman zaman Bobovius'un sözlerini yinelemek zorunda kalan Girardin, ondan sarayda uzun süre yaşamış bir Türk dost diye söz etmektedir; zaten bizzat gözden geçirip düzelttiği bu anlatı boyunca kendisine birçok haber kaynağı icat etmiştir. Betimleme okununca, gerek naklettiği ayrıntılar, gerekse görme, kendini görme ve bir çağdan bakarak kendini sezinleme açılarından, bu metnin ilginçliğinin ve zenginliğinin farkına varılmaktadır.

ENDERUN MEKTEBİ

Bobovius'un, sarayda geçirdiği on dokuz yıl boyunca üçüncü avlunun 130 metreye 110 metrelik dikdörtgen alanından ve oraya açılan bölümlerden çok ender durumlarda dışarıya çıktığını varsaymak büyük bir hata olmaz. Ne zaman hastalansa veya içoğlanı koğuşlarındaki demir disiplinden kurtulmak için ne zaman hasta taklidi yapsa, sarayın birinci avlusundaki, kullanılmayan Aya İrini Kilisesi'nin karşısına düşen bîmarhaneye (saray hastanesi) gitme hakkına sahipti. Mutlaka hasbahçede padişah için musiki icra etmişti ve belki kadınlarla cariyelere konser vermek üzere gözleri bağlı olarak hareme de götürülmüştü. Hepsi bu.

Konstantinopolis'i fetheden ve Topkapı Sarayı'nı kuran Fatih Sultan Mehmed, imparatorluğun Hıristiyan çocuklarını, savaş tutsaklarını, Avrupa'daki sınırların ötesine yapılan akınlar, deniz saldırıları veya Akde-

niz sahillerine yapılan baskınlar sırasında esir alınanları, Rusya ve Kafkasya'dan getirilen köleler içinden devşirilmiş, yaşları on beş ile otuz arasında değişen, üç yüz elli ila dört yüz genç adamı bir buçuk hektardan daha küçük bu alanda bir araya toplamıştı. Seksen ak hadımağayı onların gözetimine memur etmiş ve bu kümeyi idaresinin çekirdek kadrosu haline getirmişti. Enderun mektebi altmış sadrazam, yüzden fazla vezir, yirmi üç kapudan paşa ve binlerce yüksek memur, vali ve defterdarın yanı sıra, sanatçılar, mimarlar, hattatlar, besteciler, ressamlar, tarihçiler ve şairler de çıkardı. Din hiyerarşisinin en üstünde yer alan üç büyük müftü de (şeyhülislam) saraydan çıkmış olmakla birlikte, ulema dışındaki Osmanlı seçkinlerinin en üst sınıfı Enderun'dan yetişti.

II. Mehmed'in yerleştirdiği sistem, değerlerin hükümdarın şahsına bağlılıkla ölçüldüğü bir liyakat egemenliği (*méritocratie*) üretebilmek için, mutlak monarşinin bireyleri ailevi, etnik, kültürel köklerinden koparma isteğinin en uç noktasıydı. Bu koşullarda bir yandan hükümdarın içoğlanı, onun kılıcının, peşkirinin, hilalinin [kürdanının] taşıyıcısı olmak, diğer yandan da imparatorluğun en yüksek görevlerine hazırlanmak birbiriyle çelişmiyor, tam tersine birbirini tamamlıyordu. Temel kitabi eğitim, imparatorluğun kökeni farklı unsurlardan oluşan çekirdek kadrosunun iki harcı olan İslam dininin ve Türk dilinin öğretilmesinden ibaretti. Bunu, disiplin –Bobovius sırtına yediği değneklerin sayısını unutmuştu– ve teşrifat kurallarını öğreten fiili bir eğitim tamamlıyordu. Yazarımız, anavatanı Lehistan'da iyi bir eğitim almış olarak tanınsa da, bir balgamı söküp tükürmek varken niye mendilin içine gizlemek gerektiğini anlıyamaz.

Sarayın mimari yapısı ve özellikle de farklı bölümlerin işlevlerine göre düzenlenişi bu ilkeleri somutlaştırır. Avluların çevresine serpiştirilmiş köşklerin, Batılı bir gözle bakılınca düzensiz gibi görünmesi yanıltıcıdır. Bu düzensizlik aslında katı bir hiyerarşiyi gizler. Suriçi kenti barındıran yarımadanın tepe noktasına ulaşan bir hat üzerinde art arda dizilmiş üç avlu, kamusal alandan özel alana doğru giden bir sıra içinde Boğaziçi'ne bakan Sarayburnu'na doğru ilerler. Surlara açılmış Bâb-ı Hümayûn'dan, çeşitli idari bölümlerin bulunduğu ve herkese açık olan birinci avluya girilir. İkinci kapıdan [Bâbüsselam, Orta Kapı] ikinci avluya, Divan-ı

Hümayûn'un da bulunduğu İkinci Yer'e geçilir. Burası, Divan-ı Hümayûn'a katılan vezirlere [kubbe vezirleri] ve onların maiyetlerine, her üç ayda bir ulufe almaya gelen yeniçerilere ve kimi zaman da Divan'dan bir talepte bulunmaya gelen dilekçe sahiplerine açıktır.

Üçüncü kapı olan Bâbüssaâde'yi akağalar bekler. Kapının tam karşısında üçüncü avlunun dışarıdan görülmesini engelleyen Arzodası bulunur. Burası hünkârın huzuruna kabul edilen ayrıcalıklı kişilerin, Osmanlı ricalinin veya elçilerin saray içinde gidebileceği en son noktadır. Altından yapılmış taht-ı hümayûn da, iki büyük dini bayramda Bâbüssaâde'nin ikinci avluya doğru uzantısını oluşturan sayvanın altına yerleştirilir; böylece padişah kendisine saygılarını sunmaya gelen ricali kabul eder. Ama ne üçüncü avluya, ne de hareme kimse girebilir. Zaten bu iki yer arasındaki bağlantılar mükemmel kurulmuştur. Padişahın içoğlanlarıyla birlikte yaşadığı üçüncü avluyu ak hadımağalar; padişahın kadınlarıyla birlikte yaşadığı haremi ise kara hadımağalar korur; üçüncü avluya özenle seçilmiş ve muhafızların eşlik ettiği birkaç erkek hoca veya zanaatkârdan başkası giremez; bunların kadın karşılıkları da aynı önlemlerle hareme kabul edilir.

Yine de padişah, içoğlanları ve kadınlarıyla birlikte aynı anda ve aynı şekilde yaşamamıştır. II. Mehmed'in yaptırdığı sarayda, hünkârın özel hayatı tamamen üçüncü avluya odaklanmıştır. Harem, Topkapı Sarayı dışında, kent merkezindeki Eski Saray'dadır. II Mehmed, Beyazıt meydanı yakınındaki bu eski sarayı kenti fethettikten hemen sonra yaptırmıştır. Fatih Sultan Mehmed, üçüncü avlunun Boğaz'ın girişine bakan köşesine, yanında görkemli bir hamam bulunan bir yazlık köşk [Fatih Köşkü]; Haliç'e bakan tarafına ise, üzerleri birer kubbeyle örtülü dört bölüme ayrılmış, masif ve kare planlı bir yapı olan Hasoda'yı inşa ettirmiştir. İçoğlan koğuşları da bu düzenlemeye uydurulmuştur; sırtlarını avluyu çevreleyen duvara veren koğuşlar içoğlanların rütbelerine göre ve saat yönünün aksine bir hareketle, hiyerarşik bir düzen içinde Hasoda'ya doğru sıralanırlar. Küçük Oda ve Büyük Oda üçüncü avluyu ikinci avludan ayıran duvara yaslanmıştır; Kiler Koğuşu bunların karşısındaki kenarda, kısa bir süre sonra Hazine-i Hümayûn'un konacağı İç Hazine'ye [Hazine-i Hassa] dönüşecek olan Fatih Köşkü'ne bitişiktir; Hazine Koğuşu ise, –bu nedenle Hazi-

ne'den uzaklaşması gerekse bile– Hasoda'ya daha yakındır; en kıdemli içoğlanları doğrudan Hasoda'nın içinde yaşar.

Hasoda içoğlanlarına [Hasodalılar] ilişkin bilinen en eski betimlemeyi, 1460'larda İstanbul'da yaşamış bir Cenevizli, Iacopo de Promontorio de Campis yapmıştır (F. Babinger bu betimlemeyi yayımlamıştır: *Die Aufzeichnungen des Genuesen I. de Promontorio-de Campis*, Bayerische Akademie des Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Sitzungsberichte, 1956/8, s. 39-41). Bu betimleme bir kez daha ve hiç kısaltılmadan yayımlanmayı hak ediyor:

> Adı geçen sarayın içinde, onun [padişahın] bütün kulları ve uyrukları arasından seçilmiş, sayıları dört yüzü bulan veya geçen göz kamaştırıcı genç erkekler bulunur. İpekler ve sırmalar giyinmiş, başlarına som altından takkeler geçirmiş, altın halkalar ve başka muhteşem şeyler takmış, akıllı, ince, iyi yetiştirilmiş bu nazik ve temiz gençlerin yaşları on beş ile yirmi iki arasında değişir. [Padişah] bunlara mansıplar verir ve mükâfatlar dağıtır. Komutanlarını onların arasından seçer, niteliklerine ve yeteneklerine göre onlara çok gelir getiren işler ve tımarlar verir. Hatta kimi zaman ustalıkları nedeniyle onları çok saygın olan paşalık unvanıyla taltif eder. Bu sayının içinden en yetenekli seksenini seçer ve bu seksen kişi, dördü dışında, Hasoda'nın olabildiğince yakınında, onu dört tarafından çevreleyen mekânlarda yatarlar. Her birinin kendi küçük yatağı [kereveti] vardır ve ömür boyu sürgün korkusuyla aynı yatakta birlikte uyumaya veya dolap çevirmeye cesaret edemez, [ve sadece] padişahın muhafızlığını yaparlar. [Padişah] bu seksen kişinin en sadık ve en iyi yetişmiş dördünü seçip, onları diğer odaların en başında yer alan Başoda'da tutar. [Bu dört kişi] odanın köşelerine yerleştirilmiş, birbirinden uzak dört küçük döşekte yatar. [Padişah] yatacağı zaman bu odaya çekilir, kapısını sıkıca sürgületir ve anahtarı getirtip yastığının altına koyar. Yatağı tam iki kişi alacak genişlikte, yerden iki karış yüksekliktedir ve domuz derisinden [lagioni di porceletta?] yaldızlı kayışlarla yapılmış [somya] üst üste atılmış çok değerli ipek Acem halıları, sırma işlemeli kumaşlar ve leopar postla-

rıyla kaplanmıştır; taranmış ham ipekten döşek iki karış kalınlığındadır ve üzeri kırmızı ipek Bursa kadifesiyle [camocato cremisi] kaplanmıştır. Bu döşek üç günde bir havalandırılır. Dört genç adam ne üzerlerinde, ne de odanın içinde silah bulunduramaz, aksi takdirde idam edilirler. Bu odada sadece padişahın elinin altında muhteşem bir kılıç vardır; yatağın başucunda da bir hançerle küçük bir kalkan bulunur. Bunlara uzanmak için yatağın üstüne çıkmak gerektiğinden içoğlanlarından hiçbiri fark edilmeden onları ele geçiremez. Sözü edilen dört kişiden en sadık olanı odadaki "cep hazinesi"nden sorumludur; bu, padişahın asıl hazinesi değildir, asıl hazine büyük ve sağlam bir kulede saklanır (Yedikule). [Padişah] acil ihtiyaçları için elinin altında sadece yüz bin duka bulundurur. Bütün mücevherlerin ve odadaki diğer değerli şeylerin anahtarını aynı içoğlanındadır. Bu içoğlanı daha emniyetli olsun diye sadece küçük bir çekmeceyi üzerinde taşır. Padişah yatağa girince içoğlanlarından biri o tatlı bir uykuya dalana kadar masaj yapar ve sonra masaj yapmayı keser, kollarını kavuşturup hep padişahın yüzüne bakarak, hiç hareket etmeden onun önünde ayakta bekler. Yaldızlı gümüşten iki büyük ve muhteşem şamdanın arasında, iki meşalenin ışığında [padişahı] seyrederek nöbet tutar. [Bu sırada] diğer üçü yataklarında dinlenir. Gecenin ilk çeyreğindeki görevli nöbetini tamamladıktan sonra, oradan yavaşça ayrılıp bir el hareketiyle sonraki nöbetçiyi uyandırır. O da çok sessizce kalkar ve birincinin yerini alır, nöbetler gecenin son çeyreğine kadar birbiri peşi sıra böylece sürer. Padişah her sabah çok erken bir saatte, güneş doğmadan iki saat önce kalkar ve abdest alıp namaz kılar. Bunu yaptıktan sonra dört içoğlanıyla sohbet eder ve daha sonra diğer içoğlanlarının bulunduğu ikinci odaya çıkar, onlarla konuşur ve canı ne istiyorsa onu yapar.

İki yüzyıl sonra, Bobovius, padişahın başında kadınların beklediğini belirtiyor. Söz konusu iki tarih arasında padişahın özel hayatı yavaş yavaş Enderun'dan hareme doğru kaymıştır.

II. Mehmed zamanındaki Topkapı Sarayı'nın haremi hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz. Birtakım bölük pörçük belgeler üçüncü avluyu batıdan sınırlayan büyük duvarın gerisinde, Enderun mektebinin karşılığı olan bir cariye mektebinin bulunduğunu düşündürüyor. Fiziksel ve entelektüel yetenekleri nedeniyle seçilen genç kızlar bu mektepte yetiştiriliyordu. Padişahtan çocuğu olmayanlar imparatorluk ricaliyle, özellikle de Enderun mektebinden çıkmış kişilerle evlendiriliyordu. Hamile kalanlar ise hükümdarın ailesinin yaşadığı Eski Saray'a gönderiliyordu.

Padişahın hareminin Topkapı Sarayı'na aktarılmasının kökeninde, kuşkusuz, Kanuni Sultan Süleyman ile Hürrem Sultan arasındaki özel sevda ilişkisi ve Hürrem'in büyük hırsı vardı. Kanuni 1534'te, annesinin ölümünden sonra, Hürrem'i ve çocuklarını yeni saraya getirtti. 1541'de çıkan bir yangın üzerine haremin bir bölümü yenilendi. Hürrem 1557'de ve Sultan Süleyman da 1566'da öldü. Oğlu II. Selim (1566-1574) başhasekisi [ve nikâhlı eşi] Nurbanu'yu Topkapı'ya yerleştirdi ve Nurbanu, oğlu III. Murad'ın saltanatı boyunca (1574-1595) orada kaldı. Valide sultanlık kurumu [artık] hareme egemen oluyordu. III. Murad'ın kadınlara düşkünlüğü işin geri kalanını tamamladı. III. Murad 1578-1579'da haremde yeni bir yatak odası yaptırttı; 1583-1585'te bu odanın bitişiğine kabuller ve eğlenceler için ayrılmış bir salon [Hünkâr Sofası] ve bir hamam eklendi. Bu yapılar bütünü üçüncü avludaki Hasoda'nın aşama aşama terk edilmesine yol açtı. 17. yüzyılın başından itibaren valide sultanların vesayeti altındaki çok genç padişahların iktidara gelmesi de bu evrimi güçlendirdi. On üç yaşında tahta çıkan, din adamlarının nüfuzu altındaki, sofu padişah I. Ahmed (1603-1617), Hz. Muhammed'e ait eşyaları toplatıp onları eski Hasoda'ya koydurttu. Bir zamanlar hükümdarın can yoldaşı olan içoğlanları artık kutsal emanetlere bekçilik ediyordu.

Bobovski zamanında, büyük bir kadın tutkunu olan I. İbrahim (1640-1648) esas olarak haremde yaşadı; yedi yaşında padişah olan oğlu IV. Mehmed (1648-1687) büyükannesinin ve annesinin vesayetinden, ancak en gözde eğlencesi olan ava çıkınca kurtuluyordu; av partileri de saraydan uzun sürelerle ve sık sık ayrılması anlamına geliyordu. Zaten onun hemen ardından iktidara gelenler saraylarını Edirne'ye taşıyacak ve 18.

yüzyıldan itibaren tazeliğini yitirmiş, eski şatafat ve cinayetlerin hayaletleriyle dolmuş Topkapı Sarayı'nın karşısındaki yazlık saray ve bahçeler hükümdarları giderek daha fazla cezbedecekti. Yine de Enderun mektebi 19. yüzyıldaki reformlara kadar imparatorluğa kadro yetiştirmeye devam etti. 1830'lardan itibaren Batı tarzında yeni okullar açılması bu eski kurumu ortadan kaldıracaktı.

Demek ki Bobovius'un anlatısı bir dönemin sonuna işaret etmektedir. Ondan önce, 1470'ten 1481'e kadar içoğlanı olup hazinedarbaşı rütbesine dek yükselen Vicenza'lı Giovan Maria Angiolello ve 1501'den 1514'e kadar içoğlanı olan Cenovalı Giovanantonio Menavino gibi başkaları da [ancak] vatanlarına geri döndükten sonra saray betimlemeleri yazmışlardır. Bobovius ise, İstanbul'da yaşayan Avrupalılar ve kendi ansiklopedik düşünce biçimi sayesinde Batı dünyasıyla ilişkilerini korusa da, Ali Ufkî Bey olarak kalmış ve 1675'te Osmanlı başkentinde bu kimliğiyle vefat etmiştir. Diğerlerinden çok daha ayrıntılı ve doğru olan anlatısı –Girardin'in genellikle art niyetli yorumlarına rağmen– iki kültürün kesiştiği bir çizgide dengesini korumakta, bu da onun en ilginç yönünü oluşturmaktadır.

STEPHANOS YERASİMOS, ANNIE BERTHIER

TOPKAPI: HÜNKÂR SARAYININ BETİMLEMESİ

İstanbul, 10 Kasım 1686

Sayın Bayım[1],

Bu kentte kalmaya başladığımdan beri, büyük sarayda[2] olup bitenler hakkında, bu konudaki gerçeği bilmek üzere gösterdiğiniz merakı tatmin edebilmek amacıyla size bildireceğim bir şeyler öğrenebilmek için elimden geleni yaptım; hatırı sayılır süreler orada kalmış ve bana çok geniş anılarını aktaran birçok kişiden bilgi topladım;[3] bu nedenle size sunacağım betimlemenin bu saraya girmenin güçlüklerinin izin verdiği ölçüde gerçeğe uygun olduğu güvencesini verebilirim. Böyle bir işe asla kendi başıma girişmediğimi, bana verilmiş talimatlara uyduğumu[4] ve İstanbul'a geldiğim günden beri geçen bir yıllık süre içinde[5] sözüne güvenilir insanlardan öğrenebildiklerimi yazdığını da belirtirim.

Sarayın durumu

Şimdiye dek birçok kişi, sarayın en iyi bilinen ve isteyen herkesin kolayca girebildiği bölümlerini okuyucularına betimlemiştir;[6] başkaları güzel konumuna övgüler düzmüş ve evrende bir eşi daha bulunmadığını göstermiştir; ama çok az kişi sarayın içindeki daireler hakkında az da olsa bilgi verme tehlikesini göze almış, üstelik bu dairelerde yaşayanların hangi kurallara ve ilkelere göre yönetildiği konusunda bize neredeyse hiçbir şey öğretmemişlerdir. Yabancı ülkelerde neler olup bittiğini ve halkların hangi farklı törelerle yönetildiğini merak edenlere bilgi vermek amacıyla, başkalarının yeterince üzerinde durduğu şeyleri burada yineleme gibi bir iddiam yok. Benden önce Levant'a [Doğu Akdeniz] yolculuk edenler, Türklerin imparatorluğunun siyasetine ilişkin duygularını yazma cesaretini göstermiş olabilirler, ama bu durum benim onların izinden gidip, anlattıklarını eleştirme veya onaylama zorunluluğu duymam için bir neden oluşturmaz; aklımın sınırlarının böylesine yüksek konuları işlemeye yet-

meyeceğini biliyorum ve yaptığım yolculuklarda ziyaret ettiğim halkların yönetimine ilişkin, yazarların hiç söz etmediği bazı özellikleri gözlemlesem de, prenslerin [hünkârların] tavrından ve siyasetinden (uyruklarının büyük bölümü bu siyasetten neredeyse tamamen habersizdir) uzun uzadıya söz edebilecek kadar pervasız değilim. Bu konuda söz sahibi olabilmek için, benim bu yaşta edindiğimden daha uzun bir deneyim gerekir[7] ve gizlerin hepsine erme olanağı bulan, hatta çeşitli görüşmelerde, pazarlıklarda görevlendirilenler bile, hükümdar meclislerinde rol oynayan etkenlerin hepsini ve monarşilerin yükünü kaldırmak için kullanılan bütün gizli düzenleri bilmekte yine de büyük güçlük çekerler. Bana, başarılı olabilmem için, kendi gücümle orantılı bir konu gerek: Size yeni bir şey söyleyebilmek ve seyyahların ancak belirsiz ve karışık bir biçimde söz ettiği şeyleri ayırt etmenizi sağlayarak merak ettiğiniz konuda tatmin edici bir cevap sunabilmek benim için yeterli olacaktır.

Mektubumu ileteceğiniz şahısların, yabancı ülkeler hakkında sizin kadar bilgili olmadıkları için, konu hakkında biraz düşündükten sonra, iyi niyetimden kuşku duymaları kuvvetle muhtemeldir, çünkü saraya girmenin olanaksızlığını ve padişahın huzuruna serbestçe çıkılamayacağını herkes bilir. Hatta birçok kişinin kanısına göre, bu saray, sultanın metreslerini kapattığı bir yerden[8] başka bir şey değildir ve öylesine sıkı bir biçimde korunmaktadır ki, insan bedeninin en değerli bölümünü yitirmeden asla içeri giremez.

Padişahın sarayı diğer prenslerin saraylarına benzer

Bu konuda onları yanılgıdan kurtarmak ve İstanbul sarayının da aşağı yukarı diğer prenslerin saraylarına benzediğine inandırmak isterim. Çünkü padişah sarayında bütün maiyetiyle ve hem şahsının, hem de evinin hizmetlerini görmeleri için yanında tuttuğu adamlar ve görevlilerle birlikte yaşar.

Saraydaki erkekler kadınlardan ayrı yaşar

Erkeklerin, diğer ülkelerdeki [saray] maiyetleri gibi, saray kadınlarına iltifat etme serbestliğine sahip olmadığı, kadınların yaşadığı bölümleri

[harem dairesini] erkeklerinkinden ayıran yüksek duvarların bunu engellediği doğrudur; evlenme özgürlüğü bulunmadan hep kapalı yaşayan erkekler, belli rütbelere getirilip eyalet yönetimlerinde görevlendirilinceye kadar asla kadın yüzü görmez.[9]

Betimlemek istediğim yer için kullanılan Farsça kökenli "enderun"*, çok uygun bir isimdir; Latince *penetrale* ile eşanlamlı bu sözcük sarayın, bir yanda "Enderun halkı"nın dairelerini ve odalarını, diğer yanda da valide sultan ile diğer bütün kadınların dairelerini kapsayan bölümünü ifade eder.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yüksek rütbeli görevlilerinin çoğu, otuz, kırk yıl süren bir kulluk sürecinde yetiştikleri Enderun'dan çıkar; bu sürenin yedi, sekiz yıllık ilk bölümü dış saraylardan birinde acemi içoğlanlıkla geçer, sonra büyük saraya, başka bir deyişle yeni saraya çağrılırlar;[10] yeni saraydan bir kez çıktıktan sonra ise müftü[11] veya vezir-i âzam[12] görevlerine getirilmedikçe oraya bir daha giremezler; bütün imparatorlukta sadece bu iki görevlinin ancak önemli işler için çağrıldıkları zaman saraya girmesine izin verilir.

Hocalar ve zanaatkârlar saraya girebilir. Hünkâr hocası

Yine de sarayın gereksinimlerini karşılamak üzere, kapıağasının[13] seçip atadığı bazı hocalar ve zanaatkârlar kendilerine bildirilen belirli saatlerde saraya girebilir. Padişahı yetiştiren ve mürebbilikten çok lalalık yapan hünkâr hocası[14] da bunlardan biridir; başlıca işi okuma yazma öğretmek, en gerekli ve Türklerin en çok kullandığı yasalar ve ilimler konusunda onu [hünkârı] eğitmektir. Bu eğitim tabii ki sadece padişah gençken ve ceza verilebilecek yaştayken uygulanır; içoğlanlarına ders vermek üzere başka hocalar da gelir: Gerek Türk gerek Yahudi hekimlerin dışında, cerrahlar, çalgı üstatları, duvar ustaları, marangozlar, saatçiler, kuyumcular vb.

Sarayın kadınların kaldığı bölümünü [Harem Dairesi] kızlarağası yönetir;[15] kızlarağası ve kadınların yakınındaki diğer haremağaları hep Mağribîlerden seçilir; amaç (benim hissiyatıma göre), bu hilkat garibeleri

* *Bir şeyin iç tarafı, dahili anlamına gelir -ç.n.*

kadar çirkin olmayan erkek yüzlerinin kadınları baştan çıkarma tehlikesini olabildiğince uzakta tutmaktır.

Erkek dairelerinin baş hadımağası

Erkeklerin oturduğu diğer bölümü bir ak hadımağa olan kapıağası yönetir; bütün içoğlanları ve onlarla birlikte yaşayan bütün hadımağalar üzerinde yetke sahibidir.

Hasodabaşı

Kapıağasının başlıca astları olan diğer hadımağalar şunlardır:

Hasodabaşı[16] veya Hasoda'daki içoğlanların ve diğer erkânın amiri.

Bütün içoğlanı koğuşlarını, ama özellikle Büyükoda'yı, Küçükoda'yı ve Seferli Odası'nı, yani padişahı herhangi bir sefere çıktığında izleyen içoğlanlarının kaldığı odayı yöneten saray kâhyası;[17] içoğlanlarına ulufelerini ve giyinmeleri için gereken kumaşları bu görevli dağıtır.

Hazinedarbaşı,[18] hazine hizmetindeki içoğlanları koğuşu [Hazine Odası] üzerinde yetki sahibidir.

Kilercibaşı,[19] kilerin ve kiler hizmetlisi içoğlanların sorumlusudur.

Daha sonra Büyükoda'da kalan diğer görevliler, başkapıoğlanı,[20] ikincikapı oğlanı,[21] padişahın mescidinden, yani içoğlanlarının namaz kıldığı bölümden [Ağalar Camii] sorumlu başmescitçibaşı gelir. Onun astı olan iki mescitçi hadımağa ve aynı hizmetle görevli başka içoğlanları da vardır, hepsi büyük ve küçük odada kalır.

Nefer veya rütbesiz hadımağalar

Diğer hadımağaların herhangi bir rütbesi yoktur, onlara sadece nefer denir. Yine de en kıdemli, kendisinden sonra göreve alınanlardan üstündür ve saray düzenine aykırı, hatalı davranışlar yaptıklarını gördüğünde bir şaplak veya ense köküne yumruk indirme yetkisine sahiptir.

Küçükoda kâhyası

Küçükoda'yı, Küçükoda kâhyası[22] yönetir; söz konusu odada kalan hadımağaların ve bütün içoğlanlarının amiridir.

Ak hadımağaların sayısı. Ak hadımağaların maaşı

Ak hadımağaların sayısı toplam elli kadardır,[23] görevlerine göre daha az veya çok maaş alırlar; neferlerin yevmiyesi on iki *aspre* [akça][24] veya altı mangırdır (*sol*), ama bazı görevler elde etmeyi başardıkça gelirleri ya ölenlerin bıraktığı miraslar ya da kendilerine bağlanan çok sayıda caminin yönetiminden gelen parayla artar.[25] Kapıağası, birçok selatin camiinin idaresinden günde yüz *sequin* [sikke][26] kadar kazanır, bu da yılda iki yüz on dokuz bin liralık bir gelir demektir.

Valide sultan ağası, şehzadeler ağası

Amirleri kızlarağası olan kara hadımağaların sorumluları şunlardır:

Valide sultan ağası, onun dairesinin büyük kâhyası gibidir, maiyetindeki bütün haremağaları ve cariyeler üzerinde yetki sahibidir. Aynı zamanda Valide sultanın ahırlar kâhyası (*grand écuyer*) gibidir, çünkü ona her yerde eşlik eder ve hep yakınında bulunur.

Şehzadeler ağası, şehzadeleri koruyan hadımağadır; bugün Sultan İbrahim'ın[27] üç oğlu hayattadır, bunlar tahttaki padişahın[28] kardeşleridir ve farklı annelerden doğmuşlardır; birinin adı Sultan Süleyman'dır[29] ve Türkler annesi ölmüş[30] bu şehzadeye büyük umutlar bağlamıştır; diğerinin adı Sultan Bayezid,[31] üçüncüsünün ise Sultan Orhan'dır;[32] bu son ikisinin anneleri hâlâ hayattadır ve Eski Saray'da otururlar.[33] Padişahların anneleri genellikle bu saraya gönderilir ve çocukları ölünceye ya da tahta çıkıncaya kadar oradan dışarı adım atamazlar.[34] Şehzadeler padişahın sarayında, oldukça rahat bir hapisaneye kapatılmış gibi yaşar; her birinin hizmetinde iki kara hadımağa ve cariyeler vardır. Yeniçeriler her zaman onların hamiliğini üstlenir[35] ve bu son yıllarda Macaristan seferine[36] çıkıldığı için şehzadelerin hamiliği yedi kişiye, müftüye, iki kazaskere,[37] kızlarağasına, kapıağasına, hünkâr hocasına ve kaymakama[38] bırakılmış, yeniçeriağası, eğer kendisi yokken padişah şehzadeleri öldürtürse kanlarının hesabını hâmilerinden soracağını da bildirmiştir.

Valide sultanın hazineağası

Hazineağası,[39] Hazine Odası'nda hizmet eden kızları yönetir.

Valide sultanın kilerağası

Kilerağası, valide sultanın kiler amiridir.

Büyükoda ağası

Büyükoda ağası, Büyükoda'yı yönetir.

Küçükoda ağası

Küçükoda ağası, Küçükoda'nın başındadır.

Başkapı oğlanı

Başkapı oğlanı, harem kapısındaki başhizmetkârdır.

Mescitçibaşı

Nasıl Enderun'da namaz kılınan bölümlerden sorumlu iki mescitçibaşı varsa, valide sultanın tarafında da Mescid-i Hümayûn'a bakan iki kişi bulunur.[40]

Kara hadımağaların maaşları

Hiçbir sıra dışı görevi olmayan bu zenci haremağaları, akağalarla aynı maaşı alır, ama kızlarağası yetkisi altındaki birçok selatin camiinin yönetiminden gelen büyük gelirlere sahiptir[41] ve bunlardan günde üç yüz sikkeyi bulan bir kazanç sağladığı tahmin edilmektedir ki, bu da yılda yaklaşık altı yüz elli bin lira yapar; üstelik padişahtan, kadın efendilerden, sultanlardan ve hasekilerden[42] sık sık büyük armağanlar alan karaağalar her zaman akağalardan daha büyük servetler biriktirir, çünkü adı geçen kişilerin her an yakınında bulunur ve hünkârın gözdesi olmak ya da bu konumu sürdürmek isteyen bütün kadınların çevirdiği entrikalara karışabilirler; bu tür işlerde arabuluculuk yapıp başarı sağladıkları zaman imparatorluğun en yüksek rütbeleriyle ödüllendirildikleri bile görülür; ve aslında sadece yarı kadın erkekler olmalarına karşın, birçoğunun ordulara komuta ettiğine, kimilerinin de en büyük eyaletleri yönettiğine tanık olunmuştur. Buradan da görevlerin her zaman, en çok hak edenlere ve en yeteneklilere verilmediği anlaşılmaktadır. Başka her yerde olduğu gibi Türkiye'de de,

bu mevkilere genellikle çok dolaylı yollardan ulaşıldığı, yeryüzünün her bölgesinde cinsiyet kayırmacılığının mutlaka gerekli olduğu; efendinin lütuflarından yararlanmayı sürdürmek ve maiyete girebilmek için, hünkârın gönlünün başköşesinde yer alan kadına bir biçimde yaranmaktan ve hünkârın sırlarını sizinle paylaştığına, onu sadık ve aşkında sebatkâr kılmaya çok yardımınız dokunabileceğine inandırmaktan daha iyi bir yol ve daha güvenli bir önlem bulunmadığı görülmektedir.

Kaftanlı ve dolamalı içoğlanları

İçoğlanları genel anlamda iki sınıfa bölünmüştür: İpek giysili kaftanlılar ve çuha giysili dolamalılar. Her yıl büyük bayramdan[43] önce kisve ve kaftanlarını yaptırabilmeleri için bu bölüklere yeteri kadar ipek ve çuha kumaş dağıtılır. Bu kumaşlar her renkte olabilir (sadece siyah olamaz, çünkü güzel cennetinde bu rengi sadece kendisinin giyebileceğini ve diğerlerinden bu şekilde ayrılacağını ileri süren Muhammed, bir anlamda, siyah giyilmesini yasaklamıştır). Ne padişah ne de diğer Türkler üniforma giyer.

Sarayın dilsizleri

Sarayda elli veya altmış kadar dilsiz ya da *bi zebany*[44] de vardır; bu doğuştan dilsiz kişiler büyük ve küçük odalarda yatar, ama gündüzleri Ağalar Camii'nin önünde otururlar. Padişahın maaş bağlatıp ihsanlarda bulunduğu, saraydan çıkmış diğer dilsizler onların ziyaretine gelir; sağırdilsiz dilinde daha uzman oldukları ve her şeyi işaretlerle ifade edebildikleri için, gençlerle söyleşip çeşitli masallar ve öyküler anlatarak, Kuran okuyarak, peygamberlerin adlarını ve dilsiz dilinin her türlü ilginç sözcüklerini belleterek onları yetiştirirler.

Musahip dilsizler

Sekiz veya dokuz kıdemli dilsiz Hasodada[45] kalır ve onlara musahip[46] denir, çünkü her zaman padişahla gülüp oynarlar; padişah onlara hokkabazlık yaptırarak veya şadırvanın suyu içinde taklalar attırarak eğlenir; şakalarından hoşnut kaldığında onlara akçalar veya sikkeler atar ve onların bu paraların üzerine atılmasını, birbirleriyle dövüşerek toplamasını

zevkle izler. Bu zaman geçirme uğraşını daha eğlenceli kılmak istediğinde ise, hem dilsizleri, hem de cüceleri getirtir.

Cüceler de,[47] yeterince eğitilinceye ve padişahın huzurunda saygılı ve görgülü davranmaları için gereken olgunluğu edininceye kadar büyük ve küçük odalarda kalırlar; boyları ne kadar küçükse o kadar çok rağbet görürler ve özellikle de hem dilsiz, hem cüce, hem de hadım iseler değerleri artar. Padişaha sunulabilecek en nadide armağan bu üç güzel niteliğe sahip birini bulmaktır. Bir gün söz konusu özelliklerden hiçbiri eksik olmayan birisine rastlandı ve üzerine derhal en değerli kaftanlar giydirilip padişahın ve valide sultanın musahibi oldu; sarayın bütün bölümlerinde serbestçe dolaşabiliyordu.

Bu sarayın dairelerini daha iyi anlamanız için, verdiğim plan burada faydalı olacaktır; ölçüleri tam olmasa da, ayrı ayrı her yer bu planda mevcuttur ve size belli bir fikir verebilecektir; bu plan anlatımın sıralamasını kolaylaştıracak ve size sunmak istediğim betimlemeye belirli bir düzen kazandıracaktır; üstüne harfler ve numaralar koyduğum her yerden size söz edeceğim ve sarayda yaşayan bütün görevlilerin işlevlerini size anlatacağım.

Yeni Saray'ın planı. Sarayın ikinci avlusu

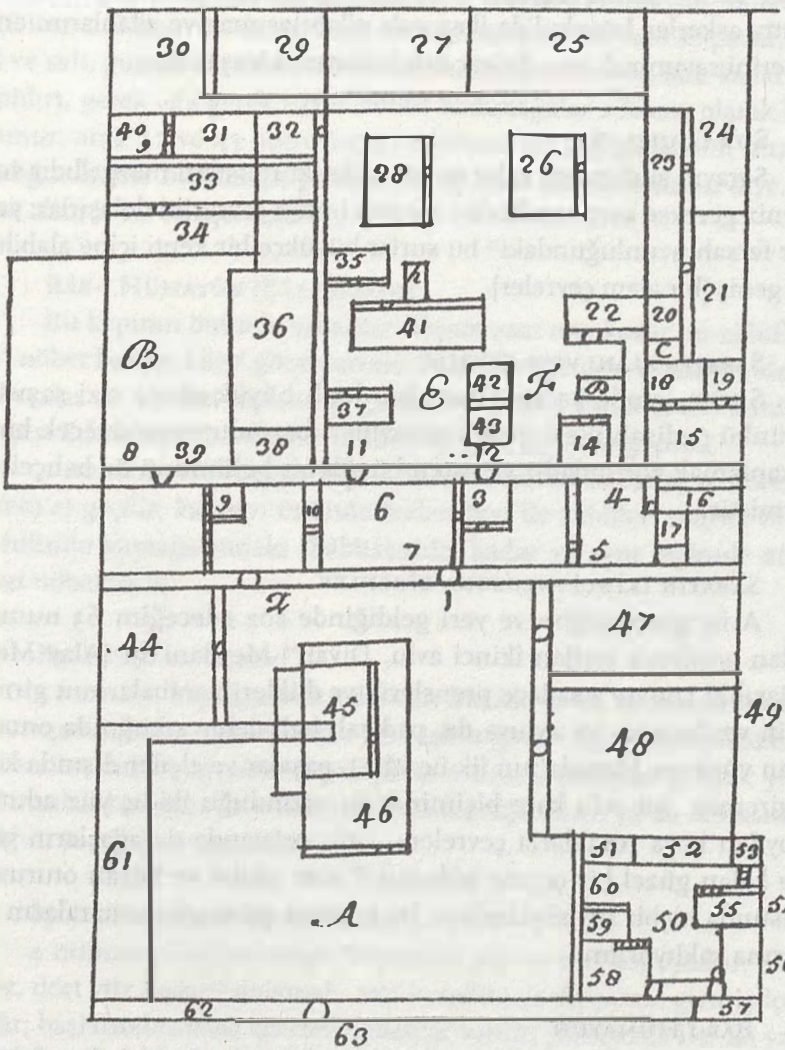
Önce yandaki planın üzerine koyduğum numaraları ve harfleri size açıklamalıyım. İlk olarak: A harfi sarayın ikinci avlusunu gösteriyor; ne birinci avlunun, ne de kısmen deniz tarafında kalan bahçelerin[48] planını koydum; çünkü kendimi sadece sarayın içinde olup bitenleri ve sarayın yapımından çok yönetimini size anlatmakla sınırladım.

Sarayın birinci avlusu

Yine de birinci avlunun yaklaşık yedi veya sekiz yüz adım uzunluğunda ve herhalde iki yüz adım genişliğinde olduğunu bilin;[49] yerleri taş döşeli değildir ve herkes oraya atlı olarak serbestçe girebilir.

Bâb-ı Hümayûn

Saraya girişi sağlayan ve Ayasofya tarafındaki sokağa bakan tek kapı[50] çok muhteşemdir ve güzel mozaikler işlenmiş büyük bir kubbesi vardır.[51]

Plan du Serail neuf.
30
29
27
25
40
31
32
28
26
24
23
33
34
35
21
36
41
22
20
C
B
E
42
F
18
19
37
43
14
15
8
39
38
11
12
9
10
6
3
4
16
17
7
5
2
1
47
44
45
49
48
46
61
51
52
53
60
54
59
50
55
56
58
57
A
62
63

Kapıcılar. Askerler kentte asla silah taşımaz

Bu kapıyı kapıcılar[52] ve girişte bir muhafız bölüğü bulunduran yeniçeriler korur; bütün silahları duvardaki kancalara asılıdır, çünkü Türkler, hatta askerler İstanbul'da iken asla silah taşımaz ve silahlarını ancak kendilerini savunmak için ihtiyaç duyduklarında kuşanırlar.

Sur-ı Sultanî

Sarayın surları çok kalın ve çok yüksektir; üstleri mazgallıdır ve gerek deniz gerekse kent tarafından sarayın bütün çevresini dolaşırlar; yaklaşık bir fersah uzunluğundaki[53] bu surlar büyükçe bir kenti içine alabilecek kadar geniş [bir alanı çevreler].

Sarayın alanı veya çevresi

Surun içinde kalan alanın bu denli büyük oluşu sizi şaşırtmasın, çünkü padişahın evi bütün görevlileri barındırmaya yetecek bir yüzeyi kaplamak zorundadır ve zaten büyük bir bölümünü de bahçeler işgal etmiştir.

Sarayın ikinci avlusuna girenler

A ile gösterdiğim ve yeri geldiğinde söz edeceğim 63 numaralı kapıdan geçilerek girilen ikinci avlu, Divan[54] Meydanı'dır [Alay Meydanı]. Nasıl ki Louvre'a sadece prenslerin ve düklerin arabalarının girmesine izin verilmişse, bu avluya da, padişah halk içine çıktığında onun ardından yürüyen Hasoda'nın ilk üç ağası, paşalar ve elçiler dışında kimse atla giremez. Bu avlu kare biçimindedir, uzunluğu iki-üç yüz adımdır[55] ve boydan boya revaklarla çevrelenmiştir; ortasında da ağaçların gölgesinde kalan güzel bir çeşme bulunur;[56] size adalet ve Divan oturumları konusunda hiçbir şey söylemiyor, bu konuyu 45 ve 46 numaraların açıklamasına saklıyorum.

Bâb-ı Hümayûn

1 numara Divan avlusunun dışarı [birinci avluya] bakan kapısını, Bâb-ı Hümayûn'u gösterir.[57]

Bâbüssaâde ağaları, Divan toplantıları

Bu kapının önünde hadımağalarıyla birlikte kapıağası oturur, diğerleri zülüflü baltacılar koğuşunda kalır. Divan-ı Hümayûn toplandığında (Divan-ı Hümayûn'da haftanın dört günü, yani cumartesi, pazar, pazartesi ve salı, günün ilk ışıklarından sabah saat on veya on bire kadar adalet dağıtılır), gerek ağa gerek nefer bütün hadımağalar silahsız olarak kapıda bulunur; ama 42 ve 43 numaradaki odalarda bir elçi padişahın huzuruna alındığında, her hadımağa, padişahın hayatına kastedilemesin diye, kaftanının altında bir hançer taşır.

Bâb-ı Hümayûn [Bâbüssaâde]

Bu kapının önünde sabahtan akşam saat ona kadar on zülüflü baltacı[58] nöbet bekler; elleri göbeklerinin üzerinde kavuşturulmuş halde ayakta dururlar ve divanın toplandığı günlerde nöbetçi sayısı otuzu bulur, hatta geçer. Erkeklerin dairelerine [Enderun'a] bu kapıdan geçilir.

2 numara, kızlarağası kapısıdır, bu kapıdan kadınların dairelerine [Harem'e] geçilir; kapının önünde kızlarağası ile zabitleri oturur ve onların önünde kapıağasındaki [Bâbüssaâde] kadar ve aynı biçimde zülüflü baltacı nöbet tutar.

Kapıağası ve görevi

3 numara, kapıağasının odasıdır; burada yatar ve yemeklerini yer; kapının çok yakınına yerleşmiştir ve başlıca görevi kapıyı korumaktır; sarayın en üst rütbeli ağasıdır ve padişahın evinin başkâhyası gibidir; yönetimini mutlak bir yetkeyle sürdürür ve hadımağa olsun ya da olmasın herkes onun yetki alanı içindedir.

İçoğlanlarının Büyükodası

4 numara, içoğlanlarının Büyükoda adı verilen koğuşudur; burada üç yüz, dört yüz kadar[59] dolamalı, sarı kundura ya da çizme giymiş içoğlanı kalır; başlarında sırma işlemeli külahlar vardır; yüzlerinin her iki yanında, kulak yakınında bırakılan birer zülüf dışındaki saçları kesilir; sarayda hizmet gören diğer bütün erkeklerde de bu zülüflerden vardır. İçoğlanları-

nın bu şekilde zülüflü olması âdeti, padişaha ebediyen kulluk etme gereğini hatırlatmak için getirilmiştir.

Yusuf, padişahın içoğlanlarının piri

Mısır'da firavunun "içoğlanı" Yusuf'un da başında bu zülüflerden bulunduğuna inanıldığından, onu pir olarak kabul ederler.

5 numara, Büyükoda'nın arka kapısıdır, buraya Kum Kapısı denir. Gündüzleri kapalı duran bu kapı, gece nöbetçileri hem Küçükoda kapısından hem de buradan girip çıkabilsin diye, bütün gece açık tutulur. 7 numara: Bu kapıların önünde büyük ve küçük odalardan ikişer içoğlanı, ellerinde söz konusu iki odanın ortasında ve kapılarında sürekli yanan büyük mumların fitillerini kesmek için mum makaslarıyla nöbet tutarlar. [Bunlar] uyuyan içoğlanlarından birinin üstü açıldığında gidip örterler ve olabilecek her türlü kazayı engellemek üzere hazır bulunurlar.

İçoğlanlarının Küçükodası

6 numara, Küçükoda'dır; burada yüz elli ila iki yüz içoğlanı vardır;[60] 4 numarada söz edilen Büyükodalılar gibi giyinmişlerdir. Büyükodalılarla aralarındaki tek fark, odalarındaki hadımağalar ve Büyükoda'nın neferleriyle birlikte, kapıağasının sofrasından arta kalanları yemeleridir; çünkü ağaların her biri yönettikleri odada yemek yer. Küçükoda'daki içoğlanları namazlarını, bütün ak ve kara hadımağalar ve diğer bütün içoğlanlarıyla birlikte (Büyükoda'dakiler hariç) padişahın mescidinde kılarlar.

İçoğlanlarının alçakgönüllülüğü

Camiye giderken çifter çifter, başları önde ve elleri göbeklerinin üzerinde kavuşmuş bir halde, nasıl bir alçakgönüllülükle yürüdüklerini görmek hayranlık uyandırır. 7 numara, Küçükoda'nın arka kapısıdır; o da Büyükoda'nın Kum Kapısı ile aynı işleve sahiptir ve aynı biçimde korunur.

Saray kadınlarının çalışmaları, bez üstüne nakış

8 numara, kadınların büyük odasıdır [Cariyeler Dairesi]; burası kadınların çamaşırlarını kurutmak için serdiği B avlusuna [Cariyeler Taşlığı]

açılır. Bu kadınlar, koğuş işleriyle uğraşmadıkları zamanlarda, pamuklu bezler üzerine altın ve ipek nakışlar işleyerek mendillerini veya başlarına sardıkları türbanları hazırlarlar.

9 numara, kızlarağasının odasıdır; burada uyur ve yemeğini burada yer. Nasıl ki kapıağası padişahın dairelerinin başkâhyası mevkiindeyse, kızlarağası da haremdeki bütün hadımağaları yönetir; valide sultanın, kadın sultanın ve padişahın diğer hasekilerinin hizmetindeki bütün cariyeler üzerinde yetke sahibidir. Kızlarağası, kapıağasından daha hatırlıdır, çünkü hem geliri daha yüksektir, hem de bu görev ona padişaha daha kolay ulaşabilme ve her an, hatta hasekileriyle çekildiğinde bile, huzura girebilme olanağı verir. İmparatorluktaki işlerin en güzel bölümü bu ağaların elindedir ve çok genç yaşta girdikleri saraydan belki de hiç çıkmazlar, ama devlet çıkarları hakkında görüş beyan etme ve efendilerinin lütuf ve ihsanlarından yararlanma olanağı bulurlar. İmparatorluğun en üst mevkilerini işgal edenler, padişahın teveccühünü kazanıp gözüne girebilmek için, bu ağalara yüklü bahşişler vermek ve onları armağanlara boğmak zorundadır. Özellikle de padişaha canının istediğini duyurmak ve kadınların aracılığıyla onu istediği konuda ikna etmek için binbir olanağa sahip olan kızlarağası neredeyse her şeyin mutlak efendisidir ve kendisine kuşkulu görünen, onun şefaatine başvurmayan kafaları kestirmenin yolunu kolaylıkla bulur.

Abdest. Abdest günahları siler

10 numara, içoğlanları ve hadımağaların yıkandığı ve abdest aldığı yerdir. Abdest, yüzün, ellerin ve ayakların; gusül abdesti ise bütün bedenin yıkanmasıdır. Türkler bu abdestlerle işledikleri bütün günahların silindiğine ve suçlarından ötürü gerçekten pişmanlık duyarlarsa, Allah'ın onlardan başka hiçbir kefaret beklemeyeceğine inanırlar. Bu nedenle kendilerinin bedenlerini yıkadığı gibi Allah'ın da ruhlarını yıkayıp arındırması için törenle dua ederek abdest alırlar.

Abdest nedir ve ne zaman alınır?

Her sabah ve namazlardan önce abdest alırlar; bu işlem, mabede girmeye layık hale gelmek için alınan bir önlem veya yapılan bir hazırlık-

tır. Bizim hafif günahlar adını verdiğimiz sıradan ve önemsiz günahların silinmesi için bu törenin yeterli olduğunu iddia ederler.

Gusül abdesti nedir ve ne zaman alınır?

Ama bazı sıra dışı suçlar işlediklerinde veya gece bilerek ya da bilmeyerek cenabet olduklarında, affedilebilmek için bütün bedenlerini yıkamaları gerekir; hatta evli olanlar, kocalık görevini her yerine getirişte gusül abdesti almak zorundadır. Yine de evlilerin şöyle bir ayrıcalığı vardır: Karılarının yanından hiç ayrılmadan dört gün evde kalsalar ve ona meşhur Habeş kralının bütün erdemlerini gösterip duyumsatsalar da, bütün bu sürede sadece bir kere cenabet olmuş sayılırlar.

Abdest Yahudilerden alınmıştır

Onların sahte peygamberi bu tür abdestleri, söz konusu işlemleri çok sık buyuran Yahudi yasasından almış, Mekke'de bu milletle birlikte yaşamaya alıştıktan sonra kötü öğretisini bu tür ayinlerle doldurmuş ve bazı etlerden uzak durulmasını buyurup, diğerlerinden yenmesine izin vermiştir.

11 numara, E avlusuna bakan Küçükoda'nın bir kapısıdır; genellikle bütün gün açık kalır ve güneş battıktan bir buçuk saat sonra, içoğlanları yatsı namazı adı verilen son namazı kılıp camiden geri döndüğü zaman kapatılır.

Bâb-ı Hümayûn'un [Bâbüssaâde'nin] karşısındaki kapı

12 numara, büyük avluya, Arzodası'nın önüne açılan Bâb-ı Hümayûn'un[61] karşısına düşen büyük kapıdır.

13 numara, F avlusuna bakan Büyükoda'nın bir kapısıdır; bütün gün açık durup, güneş batarken kapatılır.

İçoğlanları günde beş vakit namaz kılar

Söz konusu odanın içoğlanları sadece onlara ayrılmış mescitte[62] namaz kılmak için günde dört kez bu kapıdan çıkar; beşinci namazı odalarında kılarlar.

Saray kâhyasının odası. İçoğlanlarının farklı maaşları

14 numara, saray kâhyasının[63] veya saray kethüdası olan hadımağanın odasıdır; diğer hadımağalar ve bütün içoğlanları üç aydan üç aya maaşlarını [ulufe] almaya bu odaya gelir. Dolamalı içoğlanlarının[64] yevmiyesi sekiz akçadan, kaftanlıların[65] yevmiyesi on iki akçadan, hasodalıların[66] yevmiyesi de kırk akçadan hesaplanır.

İçoğlanlarının acemiliği

Saraya içoğlanı olarak kabul edilmek ve ilk basamaklar olan büyük veya küçük odaya girmek için, dışarıdaki üç sarayda, yani Edirne sarayında,[67] Galata'daki Pera sarayında[68] veya At Meydanı'ndaki İbrahim Paşa sarayında[69] acemiliği tamamlamak gerekir.

Hipodrom [At Meydanı]

İmparator Severius'un yaptırdığı bu hipodrom, at yarışları için kullanılmış büyük bir meydan veya değirmi bir alandır. Türkler de bu nedenle oraya At Meydanı adını verir; eskiden daha geniş olan bu meydanın bir bölümüne sonradan yeni bir cami[70] inşa edilmiştir. İçoğlanlarının acemiliği eskiden yedi veya sekiz yıl sürer, bu sürenin sonunda hepsi dışarı çıkarılırdı.

İçoğlanlarının çıkmaları

İçoğlanlarının saraydan ayrılmalarına çıkma adı verilir. Saraylarda yeni adayları eğitmeleri, kural ve âdetleri öğretmeleri [için bazı içoğlanlar] zabit [başeski] olarak tutulur, dışarı çıkanlar sipahi[71] unvanını alırdı.

Sipahilerle yeniçerilerin çatışması

Ama böyle bir çıkma son kez Sultan İbrahim boğulduktan sonra[72] gerçekleştirildi. Son çıkan içoğlanları yeni sipahiler olarak, eski [kapıkulu] süvarileriyle birleşerek padişah efendilerinin ölümünün öcünü almaya karar verdiler ve bu ölüme neden olan yeniçerilere karşı bir ayaklanma kışkırttılar. Geçimsizlik her iki tarafta da tırmanınca, At Meydanı'nda vuruşmaya başladılar, ama çatışma sipahilerin aleyhine döndü; çünkü hem ye-

niçerilerin ateşli silahları vardı, hem de meydana bakan evleri ele geçirmişler, oradan alaybozan tüfeklerini ateşleyerek sadece ok, yay, mızrak ve kılıçla silahlı sipahilerin çok kayıp vermesine neden oluyorlardı. Büyük bir kırımın ardından, sipahiler geri çekilip yeni caminin içine kaçmak zorunda kaldılar; çoğu orada, caminin içinde ve avlusunda doğrandı.[73]

Saraydan çıkma paşa veya beylerbeyi. Sarayda terfiler

Bu kargaşa üzerine, bundan böyle dış saraylardan toplu çıkma yapılmasını engelleyen bir ferman çıkarıldı; ve ancak paşa veya beylerbeyi unvanı verilen bir saray mensubunun, kendine maiyet oluşturması için kapıağasının önerip padişahın onayladığı belli sayıda içoğlanıyla birlikte çıkması buyuruldu. Bunların boşalttığı yerler, en alt odalardan yukarıya doğru terfiler yapılarak doldurulacak; büyük ve küçük odalardan alınıp bir üst rütbeye terfi edenlerin yerini dolduracak sayıda içoğlanı adayı, adı geçen üç dış saraydan yeni saraya getirilecek; dış saraylara da, çıkanların sayısı kadar acemi içoğlanı alınacaktı.

Saraya kabul edilen Hıristiyan köleler

Dış saraylara kabul edilen ve böylelikle basamak basamak yükselen bu acemi içoğlanlarının çoğu, padişahın ordularının gerek deniz, gerek karada yakalayıp köle yaptığı Hıristiyan tutsaklardı. Sarayda her milletten insan görülse de, Avrupa'nın Türkiye'ye uzak bölümleri yerine, Rusya ve Moskova taraflarından (Tatarlar buralara sık sık baskınlar düzenleyip önlerine çıkan herkesi kaçırır) getirilen kölelere daha çok rastlanıyordu.

Devşirme çocuklar. Devşirmeler nasıl seçilip götürülür?

Yine de en büyük bölüm Osmanlı İmparatorluğu uyruğu olan Hıristiyanlardan gelir; padişah zaman zaman devşirme ağalarını göndererek, onlardan çok zalimce bir vergi alır: Her üç çocuktan birini seçtirip devşirtir.[74] Her zaman yörenin en güzel ve en sağlam yapılı, on ila on sekiz, yirmi yaş arası erkek çocukları seçilir. Belki de devşirme ağaları geldiğinde, bütün ailelerin çocuklarını bulunamasınlar diye çok iyi sakladıklarını düşünüyorsunuzdur; hem yaradılış, hem de din bunu gerektirir, çünkü bir

babanın elinden oğlunun bir daha görme umudu bırakmadan alınması ne denli üzücüyse, iyi bir Hıristiyanın, masum ve temiz canların Müslümanlığın günahlarıyla kirletilmek üzere kaçırıldığını izlemesi de aynı oranda acı vericidir. Ama Hıristiyan reaya böylesi gerekçeler varken bile padişahın haklarını çiğnemez ve en küçük bir aldatmacaya başvurduklarında verilecek cezalardan öylesine ürkerler ki, çok az kişi tehlikeleri göze alır; zaten rahipler ve köy papazları da vaftiz, evlilik ve ölüm kütüklerini sunmak ve bunların gerçeğe uygun olduğunu beyan etmek zorundadır; bu beyanlarında bir yanlışlığa rastlanırsa idam edilirler. Böylece padişahın temsilcileri kasaba veya köylerde ne kadar çocuk kaldığını tam olarak bilir. Zorbalığın bu acımasız vekilleri ailelerin tek çocuklu mu, yoksa birçok çocuk sahibi mi olduğuna bakmaksızın[75] en gürbüz ve düzgün yüzlü görünenleri hiçbir şeyi umursamadan toplar; yine de eğer bir babanın sekiz veya on oğlu varsa, ne kadar genç olursa olsun –üreyebilecek erişkinlik yaşına gelmiş olmaları koşuluyla– içlerinden sadece birini almak gibi bir ayrıcalık tanır, evlilere ise hiç dokunmazlar. Bu nedenle gençler oldukça erken yaşlarda evlenir ve padişahın kölesi olmaktan kurtulmak için, kutsal evlilik zincirleriyle –onun verebileceği zevkler ve üzüntüler hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadan– bağlanırlar. Ama Türk'ün onlara tanıdığı bu serbestlik diğer yandan yine kendi lehine işler, çünkü bu erken evlilikler kısa sürede zorbalığın üzerlerinde denenebileceği yeni uyruklar sağlar; daha olgunluk çağına erişmeden kalabalık bir ailenin yükünü sırtlanan genç ebeveynlerin kucağından çocukları koparılıp alınır. En zenginler, açgözlü devşirme ağalarının titiz araştırmalarını başka yönlere sevk eden armağanlarla, kimi zaman bu zalim vergiden kurtulmanın yolunu bulur. Bu vergi, olağan koşullarda her üç yılda bir, padişah hizmetinde çalışacak adama ihtiyaç duyduğunda imparatorluğun Hıristiyan reayanın yaşadığı her yöresinde[76] toplanır; gerekli sayıda adama sahip olduğu zamanlarda ise ertelenir.

Ermeniler devşirme vergisinden muaf tutulur. Bunun nedeni

Ermeni mezhebinden olanlar, inançları eski Nasturîlerinkine benzeyen bu tür Hıristiyanlara karşı Muhammed'in gösterdiği [sevgiden][77] ötürü, bu vergiden muaf tutulur. Muhammed, Allah'ın oğlunun tanrısallı-

ğını asla kabul etmedikleri için, Nasturîlerin en saf Hıristiyanlar olduğunu söylemiştir.

Ermenilerin ve Nasturîlerin inancı

Sergius,[78] sahte peygamberin zararlı yasasının en önemli bölümünü aldığı o zavallı keşiş de bu Nasturî sapkınlığı illetine tutulmuş ve bu nedenle manastırını terk edip Konstantinopolis'ten Arabistan'a kaçmıştı; orada [Muhammed'le] karşılaşmış ve ona Kuran'ını düzenlerken kullandığı bizim kutsal metinlerimizin bazı bölümlerini öğretmişti; Ermeniler, adı geçen keşişe gösterilen hürmet sayesinde, bu ayrıcalıktan yararlanır ve onlara Rumlardan ve Doğu Akdeniz'in diğer Hıristiyanlarından daha çok itibar edilir; aynı zamanda onlar çok katı perhizler ve oruçlar uygulayarak, çok daha örnek bir yaşam sürdürür.

Yahudiler devşirme vergisinden muaf tutulur. Bunun nedeni

Yahudiler de bu vergiden muaf tutulur; onların bu yükümlülükten nasıl kurtulduğunu araştırdığımda, bana, hiçbir hizmet göremeyecek kadar vasıfsız oldukları ve paylarına ticaret yeteneğiyle tefecilik alışkanlığından başka bir şey düşmediği dışında bir neden gösterilemedi.[79]

Türkiye'de hor görülen Yahudiler

Gözlerini açıp Mesih'in ışığını görmek istemeyen bu kör halklar, yeryüzünde onların inancına göre yaşayan hiçbir hükümdar bulunmadığı için, Avrupa'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Türkiye'de de tamamen korumasız, kaçak ve serseri bir yaşam sürdürür ve hor görülürler.[80] Her yerde halkın alay konusu olurlar ve o denli aptaldırlar, yürekleri o denli alçalmıştır ki, ellerinde kendilerini savunmak için sözden başka silah kalmamıştır; kendilerine hakaret edenlerden daha güçlü iseler, küfürden başka bir saldırıya yeltenemezler; daha zayıf iseler sadece bacaklarının ve gözyaşlarının yardımına başvururlar. Çekingenlik hepsinin yüzüne kazınmıştır ve bir an için, üzerlerinde taşımak zorunda oldukları işaretlerden tanınmadıklarını varsaysak bile, çehreleri ve davranışlarıyla kolaylıkla ayırt edilebilirler. Anlatmayı amaçladığım konudan uzaklaştığımı ve bu sapmayı

biraz daha uzatırsam sizi yeniden saraya yaklaştırmakta zorluk çekeceğimi düşünmüyorum. Padişahın hane halkını oluşturan bu kadar çok sayıda kulun nereden bulunduğunu size açıklamak zaten konumuzun dışında kalmıyordu; ve şimdi anlatımımı kaldığım yerden sürdürecek olursam, bu devşirme çocuklar İstanbul'a geldikten ve yol yorgunluğunu atmak için birkaç gün dinlendikten sonra, içlerinden en düzgün yapılı birkaçı padişaha tanıtılır; o da onları saraylara dağıtır; diğerleri günde bir buçuk akça yevmiyeyle toprak taşıma ve inşaat işlerinde çalıştırılır. Sefil bir hayat süren bu devşirmelere acem oğlanları[81] denir.

Acemioğlanları

Çalışmaya dayanıklı ve silah taşıyacak hale gelsinler diye, her türlü yorucu işte çalıştırılırlar; bazıları denizciliği ve kürek çekmeyi öğrenmek üzere kayıklara, bazıları tersanelere ve kimileri de bahçelere gönderilir. Bu zavallı Hıristiyanlar, Müslümanlığı zorla kabul edip sünnet olduktan sonra, kısa sürede Türklerden bile daha kötü ve zalim olup kökenlerini kolayca unuturlar. Saraya kabul edilenler, hazırlandıkları görevlerin altından kalkabilmelerini sağlayacak bir tarzda ve bunun için gerekli eğitimler verilerek yetiştirilir. Bu görevlerin pek azını doğuştan Türk olanlar üstlenmiştir, çünkü bu dönme Hıristiyanlar padişaha daha büyük bir sadakatle hizmet ederler. Onların ne ocağı, ne gidecek yeri, ne akrabası, ne de dostu vardır; padişahın lütuf ve iyiliğinden başka bir koruma umamazlar, oysa böyle bir durum gerçek Türkler açısından söz konusu değildir. Nitekim tarih padişahın bu düşüncesinde pek yanılmadığını, tam tersine dönme Hıristiyanların ona akla gelebilecek en büyük bağlılıkları gösterdiğini kanıtlamaktadır. Padişahın hizmetine öylesine gönül koyarlar ki, ellerinden gelse ve bin canları olsa binini de onun şahsını korumak ve imparatorluğunu büyütmek için feda ederler. Doğuştan Türklerin kapıkulluğundan bu şekilde dışlanması üzerine, saray ricali, dostlarının çocuklarını Hıristiyan ve devşirme diye göstermek zorunda kalmıştır. Bu çocukların saçları, padişahın huzuruna çıkarılmadan önce, tanınmasınlar da bir gün devlet yönetiminde pay sahibi olabilsinler diye, bir süre uzatılır.

Dış sarayların içoğlanları

Dış sarayların içoğlanları, büyük ve küçük odalardakilerle aynı hayat, giysi ve talim düzeni içinde tutulurlar; aradaki tek fark, büyük ve küçük odalardakilere diğerleri kadar sert davranılmaması, diğerleri üç akça yevmiye alırken onların sekiz akça alması ve başodalara terfi etmeye daha yakın olmalarıdır.

Dolamalı içoğlanlarının yemekleri

Yukarıda adı geçen üç saraydaki içoğlanlarının olağan yemeği çorba ve etten oluşur; et olarak her zaman aynı şekilde hazırlanmış ve söğüş denen, susuz koyun eti verilir; çorbalar ise sık sık değiştirilir, kimi zaman buğday çorbası, kimi zaman pirinç çorbası, kimi zaman mercimek çorbası, bazen zırva[82] yani un, kuşüzümü ve safranla yapılmış çorba, bazen zerde,[83] yani pirinç, bal ve safranla yapılmış çorba, bazen de ekşi aş, yani pirinç, kuşüzümü ve balla yapılmış çorba verilir. Günde iki kez, sabah dokuzda ve öğleden sonra üçte yemek yerler ve her yemekte bir sini et ve bir kazan dolusu çorba olur.

Türk ekmeği

Ekmekleri bizim *galette*'lerimiz gibi yassı ve yumuşak kabukludur ve bu ekmek türüne fodla denir. Türklerin etmek adını verdiği sıradan ekmeğin hem beyazı hem de esmeri, kötü yoğrulduğu ve az pişirildiği için pek iyi değildir. Her masada on kişi bulunur ve sini[84] adı verilen tunçtan büyük bir tepsinin çevresine otururlar. Sinici siniyi getirmek, kaşıkları yıkamak, sofrada hizmet etmek ve sofraya ilişkin her şeye özen göstermek zorundadır. On kişiden bir diğeri topluluğun başıdır ve ona bölükbaşı denir. Kavga edenlere veya herhangi bir küstahlık yapanlara vurmak üzere elinde hep uzun ve büyük bir kepçe bulundurur. Sinici eti küçük parçalara böldükten sonra, bölükbaşı Bismillah diyerek en iri ve en iyi parçalardan ikisini kendine alır, geri kalan herkes [ancak bundan sonra] ete üşüşüp eline geçen parçayı kapar; öyle ki bazılarına etin kokusundan başka bir şey kalmadığına sık sık tanık olunur; onlar da karınlarını büyük bir kapla verilen çorbayla doyurmak zorunda kalır. Çorba göbeklerini tıka basa doldura-

cak kadar bol verilir, her zaman artması da bunu doğrular. 48 numaradaki saray mutfağının [matbah-ı amire] aşçıları, söz konusu yemekleri büyük kazanlar içinde 13 numaralı kapıya kadar taşırken çıngıraklarından çıkan gürültü yemek saatinin geldiğini haber verir ve sinicilerin her biri elinde iki siniyle gidip onları yere koyar ve sofraya taşımak üzere doldurturlar.

Padişaha edilen dualar

Dış saraylarda, her yemekten sonra imam, padişaha dua eder ve bütün içoğlanları amin diye yanıt verir; ama padişahı gürültüden serseme çevirmemek için bu âdet büyük sarayda geçerli değildir.

Pilav

Haftada bir gün, perşembe akşamları, büyük odadakiler dışında bütün içoğlanlarına pilav ziyafeti çekilir. Pilav, et suyunda bütün suyu çektirilerek pişirilen pirinçtir.

Türklerin kanaatkârlığı. Türklerde en çok yenen etler

Türkler çok kanaatkârdır ve fazla yemek seçmez. En çok yedikleri etler, koyun ve iğdiş edilmiş teke etidir; asla inek eti yemezler, eğer dişiyse sütünü, erkekse etini kaybetmemek için büyümesine izin vermek gerektiğini düşündükleri danayı da yemezler. Aslında taze öküz etinden hoşlanmazlar; bunu tuzlanmış ve ocakta islenmiş yemeyi tercih ederler. Bu et uzun süre saklanabilir ve gerek seferde, gerekse seyahatte onların en önemli erzağıdır. Çünkü eti öylesine kuruturlar ki, toz haline getirip, baharatlar, soğan ve sarrısakla çeşnilendirip deri keselerde taşırlar. Ne zaman canları çekse bu tozu sulandırıp kısa sürede oldukça kötü bir kıyma haline getirirler. Türkiye'nin her yerinde tavuk çok boldur ve çok ucuza satılır, ama iğdiş edilmiş horozları azdır ve neredeyse hiç av kuşu bulunmaz, çünkü bunları avlama zahmetine hiç girmezler ve boğazlanıp kanı akıtılmamış hayvanların etini yememek gibi kuruntuları vardır. Av hayvanı ise çok boldur ve haram olan yaban domuzu dışında her tür av hayvanı eti yerler. Domuz ve Yahudilerin de haram saydığı diğer etleri de yemezler; güvercinler çok lezzetli ve iridir, ama çok az bulunur.

Türkler soğan ve sarmısağı sever

Yemek çeşnilerinde çok miktarda soğan ve sarmısak kullanırlar, bunlar hazmı kolaylaştırır ve mideyi, hiç katıksız içtikleri sudan kaynaklanabilecek hamlıklara karşı korur.

Ramazan

Sabah gün doğumundan, akşam gün batımına kadar hiçbir şey yememenin şart olduğu Ramazan ayında, dış sarayların içoğlanları bütün gece atıştırdıkları bazı yiyecekleri satın almak için aralarında para toplar ve büyük saraydakiler de beşli gruplar oluşturup, saray mutfağının aşçılarıyla gece taşınacak yemek sinisi başına pazarlık ederler.

Türklerde oruç

Bizim aramızda da reform geçirdiği ileri sürülen dinin peşinden gidenler [Protestanlar], güneş batana kadar hiçbir yiyeceğe el sürmezler ve güneş battıktan sonra da hiç ayırım yapmaksızın hem et, hem de balık yiyerek oruç tutarlar. Ama onlar, Türkler gibi bu orucu bir ay sürdürmek zorunda değildir; Türkler Ramazan'da oruçlarına öyle sıkı uyarlar ki, en uzun günlerde (çünkü bizimkinden on bir gün kısa tuttukları ay yılı nedeniyle, Ramazan kimi zaman kış, kimi zaman da yaz aylarına denk gelir) ve en kavurucu sıcaklarda bile, serinlemelerini sağlayacak bir damla suyu gün boyunca ağızlarına almaya, koku sürmeye veya herhangi bir güzel kokulu çiçeği koklamaya, görüntüsüyle kendilerine haz verecek herhangi bir şeye bakmaya, kulaklarını hoş sedalarla okşamaya, genel anlamda beş duyumuzdan zevk almamızı sağlayabilecek herhangi bir şey yapmaya kalkışmazlar. Güneş bizi aydınlattığı sürece, bütün dünyevi ve duyumsanabilir şeylerden uzaklaşıp, maneviyat üzerine tefekküre dalarak, Allah'a dualarını daha büyük bir kalp temizliğiyle sunacak halde olmaları gerekir.

İçoğlanlarının içeceği. Türklerin içeceği. Şerbet

Olağan içeceklerinin hazırlanması hiç güç değildir, çünkü suyu yaz, kış bir çeşmeden bol bol temin edebilirler; yine de sıcaklar bastırdığında onlara [içoğlanlarına] kar veya buzla soğutulmuş su verme inceliği

gösterilir. Ağzının tadını iyi bilenler ise bal ve pekmez satın alıp tatlı şerbetler[85] yapar.

Yazın saray dışındaki [ağzının tadını bilen] diğer insanlar, karla soğutulmuş ve Türkiye'nin her yöresinde bol miktarda bulunan her türlü meyve suyunu veya şerbeti içer. Herkesin bildiği gibi, şarap mutlak surette yasaktır ve bu yasak kesinlikle tedbirli bir yasa koyucunun eseridir. Çünkü bu içki ölçülü tüketildiğinde insan soyunun dostudur ve hem gücü, hem zihni onarmaya yardım eder, ama aşırı tüketildiğinde büyük kargaşalara yol açar; bu nedenle onu hiç bilmemek ve sağlayabileceği yardımdan yoksun kalmak, genellikle neden olduğu karışıklıklardan sakınmak bakımından yararlıdır. Ayrıca bu yasak, orduların yükünün önemli bir bölümünü hafifletmek, şarabı arabalara yükleyip taşımak için kullanılan bütün avadanlıktan tasarruf etmek ve askerleri bundan vazgeçmeye alıştırmak açısından da çok faydalıdır; yoksa sefere gidilen kimi ülkelerde çok az bulunan şarap, zorunlu olarak askere yüksek fiyattan satılır ve onların zaten çok düşük olan ücretlerini kısa sürede tüketir. Bu şarap yasağı, çok katı olduğu ve buna uymayanlar anında cezalandırıldığı halde, birçok Müslümanın, özellikle de sarhoşluğa diğer milletlerden daha eğilimli olan Hıristiyan ırkından gelenlerin (çünkü gerçek Müslümanlar yasalarına daha katı bir biçimde bağlıdır) gizli gizli şarap içmesini engellemez.

Dolamalı içoğlanlarının ağaları. İçoğlan saraylarının ağaları

Dış sarayların başağası, kesinlikle her şeyi yöneten sarayağasıdır;[86] atamayı yapan kapıağası bu görevi büyük sarayın hadımağaları içinden canının istediğine verebilir. İkinci sırada içoğlanı kâhyası gelir.[87]

Odabaşının yetkileri

Sonra sırada odabaşı vardır (bunu odanın yöneticisi olarak anlamak gerekir, çünkü dış saraylarda her odanın, büyük sarayda da küçük ve büyük odaların birer yöneticisi vardır); canının istediğini uygun gördüğü biçimde cezalandırma hakkına ve yetkisine sahiptir. Odada onun ardından ilk sırada defterci veya içoğlanlarının yoklama defterini tutup her akşam yatsı namazından sonra gözden geçiren denetçi gelir. Namazdan son-

ra bütün içoğlanları kendi yerlerinde ayakta durur ve defterci, hepsinin adlarını teker teker okuyup kaçan olup olmadığına bakar; her içoğlanı adı okunduğunda, lebbeyk, yani buradayım diye cevap vermek zorundadır. Liste okunduktan sonra ve yatma izni verilmeden önce, odabaşı gün boyunca herhangi bir kusur işlemiş olanları değneklerdir; bu da bittikten sonra, odabaşı asasının ucunu yere vurarak yatma vaktinin geldiğini belirtir.

İçoğlanlarının yatakları

O zaman herkes küçük yatağını hazırlamaya başlar; bu yatak yarısı döşek, yarısı da örtü olarak kullanılan oldukça kalın bir battaniye, hava soğuk olduğunda kullandıkları ayrı bir ince örtü ve başlarının altına koydukları yarım *aune* [eski bir Fransız ölçü birimi: 1,188 m] uzunluğunda küçük bir yastıktan oluşur. Tam bir sessizlik içinde yuvalarını hazırlayıp yatarlar.

İçoğlanlarının uyku süresi

Kışın gün doğmadan bir saat, yazın da yarım saat öncesine kadar uyuma özgürlüğüne sahiptirler; ama günler fazla uzayıp geceler de kısaldığında, büyük sarayda sabah kahvaltısından ikindiye ve dış saraylarda da ikindiden akşamüstü üçe kadar, ama giyinik halde ve battaniyeler açılmadan uyunur. İnsanı rahatsız eden aşırı sıcak dikkate alındığında, bu uyku bir dinlenmeden çok, işkenceyi andırır.

Gece nöbet tutmayan ağalar herkesten önce kalkar ve henüz kimse uyandırılmadan gidip yıkanırlar.

İçoğlanlarının yataktan kalkışı

Ama bütün ağalar yerini aldıktan sonra, nöbetçiler odayı aydınlatan lambayı tavana doğru çekerken, iyi yağlanmamış makaranın gıcırtısı herkesi uyandıran bir işaret olur ve hepsinin bir anda giyindiği, döşeklerini inanılmaz bir hızla katlayıp her yatma yerinin arkasında duran bir kancaya astığı görülür; herkes masa olarak kullandığı küçük çekmecesini getirip yastığını duvara dayadıktan sonra, o gün odayı süpürmek (herkes bu görevi sırayla üstlenmek zorundadır) ve her çekmecenin üstünde iki kandil yakmakla görevli olanların dışındakiler hep birlikte yıkanmaya giderler.

Abdest alma işi bittikten sonra yerlerine geçerler ve önlerine bir Kuran açıp, müezzinin ezan sesi duyuluncaya kadar yüksek sesle, bir ağızdan okurlar. Ezan sesiyle birlikte mushaflarını yerine koyup, büyük bir tevazu içinde çifterli sırayla camiye giderler.

Yukarıda, içoğlanlarını uyandırmak için makaranın gıcırtısından yararlanıldığını söyledim; bu işaret, kum saatinden başka bir saatin bulunmadığı dış saraylar için geçerlidir. Büyük sarayda ise gürültüsüyle herkesi uyandırıp, yukarıda değinilen işleri ve görevleri yerine getirmeleri için uyaran çalar saat* kullanılır.

Hamamcıbaşı

Bir diğer ağa ise hamamda içoğlanlarının sırtını keseleyen tellakları ve kafalarını kazıyıp sakallarını tıraş eden berberleri yöneten hamamcıbaşıdır.

İçoğlanlarının sakal uzatması yasaktır

Sarayda hiç kimse, ne kadar yaşlı olursa olsun, sakal uzatma özgürlüğüne sahip değildir; bu genel bir kuraldır ve Türklerde çenede uzun bir sakal bırakılması, o kişinin hür ya da evliliği veya görevi sonucunda artık yerleşikleşmiş, ev bark sahibi bir insan olduğunu gösterir. Yoksa çok yaşlanıncaya dek tıraş olmayı sürdürür, hürmet uyandıran bir yaşa gelinceye kadar bıyıkları dışındaki kıllarını keserler.

Kirlilik ağır bir biçimde cezalandırılır

Edirne sarayının hamamcıbaşısı, içoğlanları her çarşamba hamama girdiğinde, onların dolamalarını, gömleklerini ve iç donlarını gözden geçirir; kirli bir şey ya da haşerat bulursa, çamaşırları odanın ortasına taşır ve sahibinin takkesini de işaret olarak üstüne koyar; bu kişi henüz hamamdan çıkmadan adı geçen ağa tarafından çağrılıp, bedeni henüz sıcakken, daha giyinmeden falakaya çekilir ve ondan sonra odaya döner. Bu ceza büyük saraya hiç girmemiştir.

* "Yat ve kalk işareti olmak üzere, bir demir levha üzerine çekiç ile üç defa vurulurdu", İ. H. Uzunçarşılı, s. 331 -ç.n.

Tellaklar, berberler ve ücretleri

Tellaklar ve berberler de içoğlanlarına dahildir, üstelik onlar meslek erbabı olduğundan, tıraş ettikleri ve keseledikleri kişilerden bu işin ücretini alma avantajına da sahiptirler. Dış saraylarda adam başı üç yüz ve büyük sarayda bin akça alırlar; bu tutar her yıl Ramazan bayramı sonunda kendilerine verilir.

İçoğlanlarının zülüf uzunluğuna ilişkin kurallar

Hamamcıbaşı ayda bir kez içoğlanlarının fazla uzayan zülüflerini kısaltır; acemilerde zülüf boyu burun ucunu geçemez, en kıdemlilerde ise ölçü çenenin altıdır. Hamamcıbaşı, tellakların hamamı temiz ve tertipli tutmasına, berberlerin usturalarının iyice bileylenmesine ve aralarında herhangi bir tartışma yaşanmamasına da dikkat eder; görevlerini iyi yapmadıklarını düşünürse onları cezalandırıp değnekleyebilir.

Her odanın imamı

Her odanın imamı da ağa rütbesindedir, ama sadece kendisinden ders alanları değnekleme yetkisine sahiptir ve eğer başkalarının uygunsuz bir iş yaptığını görürse, onlara ancak eliyle vurabilir.

Tımarhaneci

Bir diğer ağa, rahatsızlığı hekim tarafından kayda değer bulunan içoğlanlarının arkadaşlarından ayrılarak yatırıldığı revirin (veya hastanenin) –tımarhane– başındaki kişi, yani tımarhaneci[88]'dir. Bu durumdaki içoğlanları sağlıkları tamamen düzelinceye kadar tımarhanede kalır.

Hastaların tedavisi

Bu hastaların tamamen sıra dışı bir rejimle tedavi edilmesi dikkat çekicidir; Edirne sarayında hastalara et suyu içinde pişirilen küçük hamur parçalarından [erişte] veya İtalyan usulü şehriyeden oluşan perhiz çorbası verilir; bu çorbanın içindekiler en sağlam ve sağlığı yerinde insanları bile hasta etmeye yeter; büyük sarayda hastalara et suyu ve birkaç yağsız tavuk parçası verilir.

Acemi içoğlanı saraylarında sık görülen hastalıklar

İçoğlanlarının neredeyse sadece değnek darbeleriyle beslendiği dış saraylarda, korkudan veya yiyecek içeceğin kötülüğünden kaynaklanabilen sıraca, verem, müzmin kabızlık ve su toplama* gibi hastalıklar hüküm sürer; veba da içoğlanlarını asla rahat bırakmaz.

Edirne sarayında veba salgını

Size yazdıklarımın çoğunu kendilerinden öğrendiğim kişiler, veba salgınının Edirne sarayını kasıp kavurduğunu anlattılar. Bu salgını kurban bayramı için boğazlanan koyunların kan ve sakatatına bağlıyorlardı; kurban bayramı eyyam-ı bâhûra denk gelmişti ve güneşin bütün sıcaklığıyla üzerine kurşun gibi indiği bu kurban kanı, postları ve iç organlarından korkunç bir koku çıkıyordu; (inançlarına göre) salgına bu koku neden olmuş ve on iki gün boyunca bazen günde on kişi ölmüştü. Neden sonra, ölüm oranı biraz düşmeye başladı ve bu korkunç salgına, çok sayıda insan ölmesine karşın yine de içoğlanlarının saraydan çıkmasına izin verilmedi ve birbirleri üzerine yığılıp can vermek zorunda bırakıldılar. Sağlıklılar hastalara hizmete mecbur edildiğinden, hastalık onlara da bulaştı. Hastalık daha önce sarayda bulunan iki yüz altmış içoğlanından sadece yüz ellisini hayatta bıraktı.

Kurban bayramı

Sözünü ettiğim bu kurban bayramı, Ramazan bayramından iki ay sonra kutlanır ve Allah'a oğlu yerine, iddiaya göre, gökte kırk yıl otladıktan sonra sırf bu nedenle aşağı indirilen bir koçu kurban eden İbrahim'in bu sunusunun anısına yapılır. Maddi olanağı bulunan her baba veya aile reisi, kapısının önünde bir koç boğazlayıp etini yoksullara dağıtır.

Kalfa

Kalfalar veya halifeler[89] de ağa rütbesindedir. Yanlarına verilen içoğlanlarına Kuran öğretir ve talebeleri öğrenme konusunda ihmalkâr davranırsa, onları değnekleyerek cezalandırabilirler.

* Vücudun herhangi bir yerinde, daha çok karında su birikmesi -ç.n.

Çeşmecibaşı

Helalar ve çeşmelerle ilgilenen çeşmecibaşı adında bir ağa daha vardır. Bütün yeni gelenler onun sorumluluğuna verilir ve her gün, her yemekten sonra onları söz konusu yerlere götürüp oraları süpürtür ve suyla yıkatır ve bu talimi her yemekten sonra odabaşı divanı topladığında yaptırır. Divan şu şekilde cereyan eder.

Dış saraylarda divan

Yemek bitince siniciler sinileri ve kaşıkları soğuk suyla yıkamak üzere çeşmeye gider; odabaşı da onları elinde beyaz örtülerle bekler; gelen her sininin üzerine bir örtü örter ve eğer sinilerin pis olduğuna hükmederse, sinici durdurulur. Kaşıkların da temizlenip temizlenmediğine bakar, aynı şekilde kaşıkları silmek için kullandıkları paçavuraları [paçavra] ve peştemallarını[90] da denetler; ama soğuk suyla yağları temizlemek zor olduğundan, zavallı içoğlanlarının bu kirleri toprak ve kumla ovarak çıkartmaları gerekir; yine de çok azı bu işin altından başarıyla kalkabilir ve bu nedenle yine çok azı yirmi değnek yeme cezasından yakayı sıyırabilir. Odabaşı, sinicileri cezalandırırken, diğer içoğlanlarının hepsi yerinde, ayakta durur ve sözü geçen sopa talimi bitip hepsi odaya çekildikten sonra, odabaşı, katedraldeki kilise şarkıcıları gibi sopasıyla yere vurarak odada bir tur atar ve kapının yanına yeniden geldiğinde durup bekçiyi, yani o gün koğuş nöbetçisi olan kişiyi çağırır ve herhangi bir saçma sapan konuda kusur işleyenlerin isimlerini onun kulağına fısıldar (o ana kadar insan öksürmek istese bile yüzünü takyesiyle gizlemeden öksüremez, yoksa bu suç sayılır ve yere tükürmekten de özenle sakınmak gerekir, çünkü balgamların, herhalde kaybolmasınlar diye, kesinlikle mendillere tükürülmesi emredilmiştir); o zaman herkes titremeye ve adı sayılacaklar içinde kendisinin de yer alıp almayacağını anlamak için vicdanını yoklamaya girişir; bekçi odada tur atıp, suçlu bulunanlara eliyle işmar etmeye başlayınca korku iyice artar. Suçlu bulunanlar hemen o anda odabaşının karşısına dizilir. Odabaşı, suçlarının ne kadar büyük olduğunu iyice abartarak anlattıktan sonra, işledikleri kabahatlerin önem derecesine göre kimine daha küçük, kimine daha büyük bir törenle ülke âdetlerine uygun bir konser çeker; yani müziğinin armonisi güzelleşsin diye, kiminin çarıklı,

kiminin de çıplak tabanlarını değnekler; bu eğlenceyi küçük bir nasihat nutkuyla tamamlayıp, çalgısını bekçiye emanet ettikten sonra odadan çıkar ve içoğlanlarının her birine kendi yerine geçip, az önce yararlandığı zaman geçirici uğraşı hiç düşünmeden okumaya ve yazmaya koyulma zamanı tanır.

Büyük sarayda cezalar. Padişah affeder

Büyük sarayda asla bu tür divanlar kurulmaz; başlıca ağalar herhangi bir duruşma biçimine başvurmaksızın, her sabah ilk namazdan önce herhangi bir kusur işlemiş olan içoğlanlarını çağırtıp uygun gördükleri biçimde cezalandırırlar; ama bu zavallılar değnek darbelerinin şiddeti veya kötü yerlere denk gelmesi nedeniyle tiz çığlıklar attığında, seslerini Hasoda'ya duyurma olanağına sahiptir. Kimi zaman oradan bir arzağası,[91] "dilek"[92] veya "af" diye haykırır ve gökgürültüsü gibi gürleyen sesi, sert ağaların bir anda elinin kolunun bağlanmasına ve içoğlanlarının da sevinçten üç takla atmasına neden olur. Dış saraylarda da, yemekten sonra tatlı yerine geçen divanların dışında, bu sabah ve akşam cezalarına da rastlanır, ama orada sızlanmalarınızı padişaha duyurmak için ne kadar haykırsanız boştur ve cehennemdekinden fazla bir af ya da merhamet umamazsınız.

Mescitçiler

Divanları bu kadarla bırakalım ve dolamalı içoğlanlarının diğer ağalarına geçelim; mescidi temizleyen ve içindeki halıları koruyan mescitçiler de bunların arasındadır. Camide gördükleri, gülmek, birbiriyle konuşmak veya safı bozmak türünden en küçük saygısızlık belirtisinden ötürü, içoğlanlarına şamarı patlatabilirler; Türkler camide de, bir bölüğü savaş nizamına sokarken kullanılan diziliş ve duruş kurallarına uyar. Kandilciler,[93] mescitlerdeki ve odalardaki lambalarla ilgilenmek, onları yakmak, camlarını berrak ve temiz tutmak ve fitilleri hazırlamakla yükümlüdür.

Hocalar

Hoca hizmetkârları, kalfalara ders vermek üzere saraya gelen hocaları karşılamak, onlara hoş geldin diyerek içeri buyur etmek ve kollarına girip ciddi bir tavırla odaya götürmekle görevlidir.

Kitapçı

Kitapçı, odadaki bütün kitapların kaydını tutar.

İçoğlanlarının sandıkları

Rafçıbaşı, her odada bulunan ve içoğlanlarının sandıklarının yerleştirildiği raf bölümünün hizmetkârıdır; her içoğlanının giysilerini, çamaşırlarını, parasını ve bütün eski giysilerini koyduğu bir veya iki sandığı vardır. Bu raf bölümünün anahtarı rafçıbaşındadır ve sandığını açıp, ihtiyaç duyduğu bir şeyi aramak üzere oraya girmek isteyen kişi, önce ondan izin almak zorundadır. Rafçıbaşı kilidi açtıktan sonra, odaya giren kişi kendi sandığını açıp içinde istediğini arayacağına arkadaşlarının çekmecelerini karıştırmasın diye onun yanında durur; herkesin çekmecesinin üzerinde ismi yazılı olduğu için, hangi çekmecenin kime ait olduğu anlaşılır.

Cüzhanlık veya ölüler için dua

En kıdemli içoğlanlarının cüzhanlık[94] adı verilen bir geliri vardır. Sarayda ölen bazı içoğlanları, ruhları selamete kavuşsun diye, her gün Kuran'dan bir cüz okuyacak kişiye terekelerinden ödenmek üzere para bırakır; her cüz karşılığı iki veya üç akça olarak saptanmıştır.

Ölümlerinden sonra dua okunsun diye kurulan vakıflar

Türkler ve Hıristiyanlar arasında, ölürken biraz mal mülk bırakanların ölümlerinden sonra ruhları için dua okunmasını vasiyet etmeleri, bu amaçla vakıf kurmaları olağandır. Padişahların aşağı yukarı hepsi, mezarları başında sürekli dua edip Kuran okuyacak kişilere büyük gelirler dağıtan camiler ve hastaneler kurmuştur. Bu noktada, Türklerin ölülerin ruhuna okunan dualara inancını ve onların ardından hayatta kalanların dualarıyla ruhlarının rahat ve huzur bulabileceğine nasıl emin olduklarını görürsünüz.

Ruh mahşer gününe dek cesetle birlikte mezarda kalır

İsa Mesih yaşayanları ve ölüleri yargılamak üzere bu dünyaya geri dönünceye dek, ruhun cesetle birlikte, hayatını sorgulayan ve inceleyen bir iyi, bir de kötü meleğin eşliğinde mezarda kaldığına inanırlar.

Azap

Ölen kişinin sürdüğü hayatın kötülüğüne veya iyiliğine göre, ya kötü melek onu mezarında ezerek ve korkunç bir biçimde sıkarak azap çektirir ya da iyi melek onu avutur ve kendisi için hazırlanan cenneti, dirildikten sonra yaşayacağı saadeti gösterir. Bu nedenle bütün akrabalar ve dostlar ölenin ruhuna dua etmeye özen gösterir; hatta sık sık kabrine gidip, yargıçlarına iyi cevaplar vermesini, meleğiyle iyi geçinmesini, kötü meleğin yapabileceği suçlamalar ve korkutma çabaları karşısında şaşırmamasını öğütlerler. Hatta hayatı boyunca işlediğini bildikleri şu veya bu günahın kefaretini nasıl ödemesi gerektiğini açıklayan tavsiyelerde bulunurlar.

Müslümanların hepsi Cennet'e gidecektir

Müslümanlar mahşer günü geldiğinde hepsinin Cennet'e gideceğine inanır ve gerçek Müslümanlar için Cehennem azabının değil, sadece kabir azabının geçerli olduğuna inanırlar.

Cehennem

Yine de Muhammed uzun ve masalsı bir cehennem betimlemesi yaparak, burasını kızgın kükürt ve kaynar ziftle döşer;[95] oraya düşen, alevden başka bir şey soluyamaz ve korkunç yüzlü, hayal edebileceğimiz en berbat şeyden bile daha kötü ve pis kokan bir meyve yemek zorunda kalır.[96] İçecek de aşağı yukarı aynı türdedir ve alevli kükürte benzer. Buna benzeyen binbir azap betimler ve bu cehennemin sadece tek bir Allah'a ve onun Resul'üne inanmayıp Yaratan'a ortak koşan ve birden çok tanrı olduğuna inanan putperestler için olduğunu belirtir.

Muhammed, Teslis gizemine karşı savaş açıyor

[Muhammed] Hıristiyanlardan söz edildiğini Teslis gizeminden ötürü duyar ve bunu her karşılaştığında yok etmeye çalışır. Artık Müslümanlar da, eğer belirtilen saatlerde abdest alıp namaz kılmazlarsa, bu cehennemden geçeceklerdir. Ama orada ebediyen kalmayacak, kızgın korlar üzerine konmuş demir bir ızgaranın üstünde dururken unuttukları duaları edip, yeterince iman etmeden ve saygısızca kıldıkları namazları yinelerlerse kefaret-

lerini ödemiş sayılacaklardır. Azapların sonsuzluğuna inanmazlar. Cehennemde dipsiz bir kuyuda, kıpkızıl kesilmiş bir sandığın içinde eli kolu bağlı kapatılmış ve durmadan merhamet isteyen çığlıklar atan kötü meleklerin başı için bile günahının af edilmesi umudu vardır. [Muhammed] bu çığlıkların gök katına kadar ulaşacağını ve bin yılın sonunda Allah'ın kötü başmeleği huzuruna getirtip dileğini soracağını söyler. O zaman o da günahından ötürü nedamet getirecek, ondan başka Allah'a inanmadığını söyleyecek ve belli bir suyla yıkandıktan sonra da ilk saygın haline geri döndürülecektir.

En kıdemli içoğlanları en gençlerine lalalık yapar, onların eski giysilerini ve paralarını gözetirler; aynı zamanda saygısızlıkları veya kusurları nedeniyle onları cezalandırma yetkisine sahiptirler; ama büyük sarayda lalalar küçüklerin sadece eski giysilerini saklar, para ise odadaki hazineye konur ve ulufe dağıtıldığı gün, hadımağa gidip hazineye oturur, oradan üzerinde sahiplerinin isminin yazılı olduğu para keselerini çıkarır ve ulufenin tamamını ya da bir bölümünü bu keselere koydurttuktan sonra onların ağzını yeniden bağlar, mühürler ve yeniden hazineye koyar. Bir içoğlanı saraydan çıkıncaya kadar bütün parasını orada saklar, çünkü ancak o zaman bütün biriktirdiğini eline verirler.

İçoğlanı odalarında neler olup bittiğini daha iyi anlayabilmeniz için, burada Büyükoda'nın yaklaşık bir şekline yer vereceğim.

İçlerinde noktalar bulunan yerler, orada birbirine yakın bir durumda kaç içoğlanı oturduğunu, sadece iki nokta bulunan yerler ise bir kereveti,[97] yani biri kıdemli diğeri acemi iki hadımağanın oturup yattığı yüksekçe yeri gösterir. Hadımağalar, içoğlanlarının tavır ve davranışlarını gözler ve herhangi bir saygısızlık fark ettiklerinde, kerevetten inip hatayı işleyen içoğlanını odanın ortasına getirtir ve onu memleket usulünce cezalandırırlar.

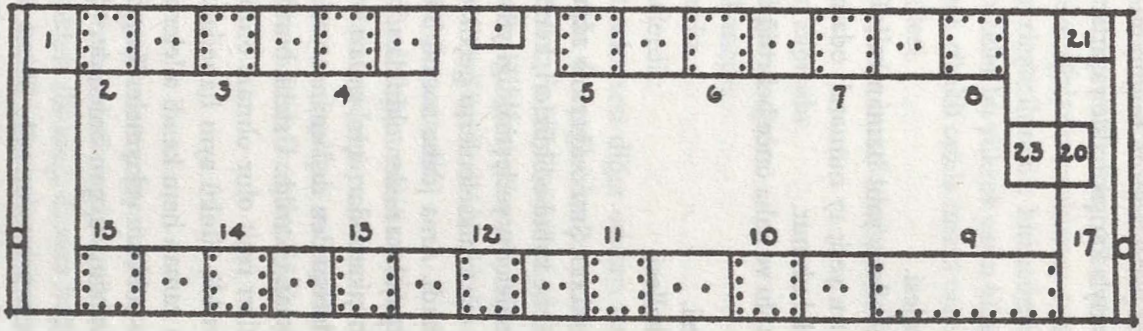
1 numara, Kum Kapısı adı verilen kapıyı gösterir ve bu kapının yanında oturan başhadımağaya başkapı oğlanı denir.

2 numara, Esfer mahallesi[98] adını taşır.

3. Cezayir mahallesi, çünkü buraya eskiden Berberistan* korsanlarının

* Eskiden Kuzey Afrika'nın Mısır'ın batısında kalan bölgelerine, Fas, Cezayir, Tunus, Trablusgarp'a verilen genel ad -ç.n.

BÜYÜKODA'NIN PLANI

Bu plan Fransızca yazmada yer almamaktadır; Brenner'in Almanca çevirisinden alınmıştır.

padişaha getirdiği köleler yerleştirilirdi. Bugün bu kölelerin ayrı bir yerleri yoktur ve diğer içoğlanlarıyla karışık halde yaşarlar.

4. Kapı mahallesi.

5.[99]

6. Pire mahallesi.

7. Bit mahallesi.

8. Odabaşı mahallesi.

9. Külhancı mahallesi, yani hamamın külhanını ve 17 numaralı odanın ocağını yakanların yeri; 17 numaralı odanın yanında sıcaklığı gusülhaneye ileten bir ocak bulunur.

18. numara zorunlu ve daha önce belirttiğim durumlarda gusül abdesti alınan yerdir.

10. İlim mahallesi.

11. Tahtabiti mahallesi.

Padişahın çocukları. Şehzadelerin eğitimi

12. Şirvan, yönetime kabul edildikleri, kendilerine beylikler ve haslar verildiği çağda şehzadelerin yerleştirildiği yüksekçe bir yerdir. Eğitilmeleri ve sarayda daha önce yükselenlerin geçtikleri aşamalardan geçmeleri için oraya konulurlardı. Ama [daha sonra] bu şehzadelerden bazıları imparatorluk içinde kargaşalara neden oldukları, babalarına ya da tahttaki akrabalarına karşı isyan çıkardıkları için, onları bütün görevlerden uzaklaştırmanın ve devlet idaresinden dışlamanın yerinde olacağı düşünüldü, hatta bu konuda bir ferman çıkarıldı. Üstelik bundan böyle tahta çıkan yeni padişah, erkek evlatları reşit olur olmaz, ölmüş padişahın oğullarını boğdurmasına karar verildi, çünkü aynı hanedanın şehzadeleri arasında sık sık doğan ve zaman zaman hem kendi ailelerinin, hem de devletin tamamen harap olmasına yol açan çekişmeleri engellemek için, bu çok barbarca ve Türklerin zorbalığına uygun önlemden daha elverişli ve güvenli bir yol bulunamamıştı.[100]

İnsan büyük bir imparatorun oğlu olarak doğdu diye, hayata adım atar atmaz ölümü hak eder mi? Saltanat sürme hırsı bir kardeşe yaradılışın duygularını unutturabilir, ellerini kendi kanıyla kirletmek zorunda bı-

rakabilir mi? Ve hanedanın içinde kardeş katli böyle hoş görüleceğine, bütün halkın iç savaşla bunalma tehlikesini göze alması çok daha iyi değil midir? Şimdi bu mahalleye ağaların sarıklarını saranlar ve saatler ile duvar saatlerine bakanlar yerleştirilmiştir; birincilere sarıkçı, ikincilere ise saatçi denir; dilsizler ve cüceler bu yüksek yerin altında oturup yatar.

13. İmam mahallesi, çünkü orada imam oturur.

14. Sazende mahallesi.

15. Baş mahalle: Başkalfa burada bulunur. Her mahalleye bu kalfalardan biri yerleştirilmiştir.

16 numara, çeşme kapısıdır.

17 numara, gusülhane ocağıdır.

18 numara, gusülhanedir.

19 numara, helalardır.

20 numara, çeşmelerdir.

Bu Büyükoda betimlemesi diğer odaları anlamanız açısından da yeterlidir, çünkü o odalarda da içoğlanları ay ı biçimde düzenlenmiş ve yerleştirilmiştir; aradaki tek fark Büyükoda'nın, daha yüksek mertebedeki odalar için bir giriş ve geçiş yeri işlevi görmesi, diğer odalarda hadımağaların içoğlanlarını Büyükoda ve Küçükoda'da olduğu kadar sıkı biçimde denetleyip başlarına musallat olmamasıdır.

Şimdi daha önce başladığım anlatıma dönelim ve saray planında kaydettiğim diğer numaraları açıklamaya devam edelim.

15 numara, sinicilerin bulaşıkları ve kaşıkları yıkamaya gittiği yerdir; en sağlam yapılı içoğlanlarından seçilen külhancılar da burada askeri talim yapar.

Kemankeşler

Bu güçlü kuvvetli içoğlanları çoğunlukla ok atmakla uğraşır ve bu sanatta, gerekli bütün eğitim aşamalarından geçerek ustalaşırlar. Bu noktaya varmak için kullandıkları ilk araç, duvara bağlanmış bir makaradır; içinde on okka* (bir okka, kırk iki ons çeken bir ağırlık ölçüsüdür) taş bu-

* 1282 gr. -ç.n.

lunan bir çuvalın asılı olduğu ve makaradan geçen ipi sağ elleriyle güçleri yettiğince geriye çekerler, sol elleri ise duvara dayalıdır; bu alıştırmayla sinirler gerilip güç kazandıkça, çuvala her gün yeni taşlar eklerler, sonunda çuvalın ağırlığı kırk okkayı bulabilir. Bu biçimde yeteri kadar çalıştıktan ve kolları biraz açıldıktan sonra, onlara yumuşak ve bükülmesi kolay, ama kiriş yerine zincir bağlı bir yay verilir. Bu yayı ok atmak için değil, her talimde yoruluncaya dek kimi zaman sağ, kimi zaman da sol elle gererek kollarını geliştirmek için kullanırlar. Daha sonra her birinin menziline göre daha yumuşak veya sert yaylar verilir; bunları, oku fırlatmadan, sadece okun temreni yayın kabzasına değinceye kadar gererler; kim yayı hiç ara vermeden daha çok sayıda gerip bırakacak diye bahis tutuşurlar; birçoğu bu işi iki yüz kez yapabilecek kadar güçlüdür; kollarını bu talimle öylesine güçlendirirler ki, bazıları sadece demir yay kullanabilenlere verilen bir unvan olan kemankeş[101] adını alır. Aslında bu yay demirden değil, öylesine sert bir boynuzdan yapılmıştır ki, talimsiz birisi, bütün çabasını da harcasa, kirişi yay kulaklarından birinin altına konacak bir akçayı düşürecek kadar bile geremez; onlar bu yayla bir güç veya ustalık gösterisi olarak mükemmel atışlar yapar, ya at nalını okla deler ya da oku camın içinden hiç sağı solu çatlatıp kırmadan, ancak kendi çapı kadar bir delik açtırarak geçirirler. Cama temrensiz, incecik kamıştan oklarla atış yaparlar; nişancılık konusunda ise arkadaşlarından birinin iki parmağı arasında tuttuğu bir eküyü* vurabilecek kadar ustaları çıkar. Bu yiğit okçular hakkında, bana pek inandırıcı gelmeyen masal gibi şeyler anlatıldığını duydum; bana, üç parmak kalınlığında bakır bir levhayı delebilecek kadar güçlü okçular olduğu söylendi.

İkinci talim, çok ağır kütükleri ve odun parçalarını taşımaktır. En hafiflerinden başlayıp, giderek en ağır parçaları kaldırmaya öylesine alışırlar ki, en büyük kütükleri sanki ellerinde *coteret*[102] sopaları taşıyormuş kadar rahatça yerleştirirler; bunlar sanatın doğayı nasıl kolayca değiştirebileceğini ve doğanın verdiklerine yeni güçler ekleyebileceğini gösterir; ve yine bunlar, bir dana taşımakla işe başlayan adamın, hayvanı büyümesini

* Bir tür gümüş sikke -ç.n.

tamamlayıncaya kadar her gün taşıya taşıya, sonunda bir öküzü zorlanmadan sırtına alıp nasıl kaldırabildiğini de açıklar.

Üçüncü talim, sağ elinin üstünde kırk, elli, altmış veya yüz librelik* bir demir ağırlık kaldırmaktır; bileklerini böylesine büyük bir yükü çekmeye alıştıranların gücüne veya ustalığına göre bu ağırlık değişir. İçlerinde yüz yirmi libre veya daha fazla bir ağırlığı tek eliyle baş yüksekliğinde tutabilenler çıkar; talim ve alışkanlığın insan gücünü nasıl artırdığı bilinmese, bu başarı inanılmaz görünebilir.

Pala talimi

Dördüncü talim, matrak[103] veya pala talimidir; sol ellerine kalkan yerine küçük bir yastık, sağ ellerine de kılıç yerine bir sopa alarak bu talimi yaparlar. Büyük bir beceri ve ihtiyatla ilerlemelerini, geri çekilmelerini, vuruşmalarını ve birbirlerine çok çeşitli darbeler indirmelerini seyretmek çok hoştur. Bu eğlence türü Lehistan'da çok yaygındır; orada bir tür halk gladyatörleri vardır ve vahşi hayvanları dövüştürdükten sonra, kendileri de tıpkı komedi temsilleri gibi para karşılığında, çıkıp bu biçimde dövüşür. Sarayın kılıç ehli içoğlanları da olağanüstü pala darbeleri indirme talimi yapar; örneğin derisi çok sertleşmiş ölü bir devenin ayağını keser veya bir koyunun başını tek vuruşta koparırlar. Sultan Murad[104] ise, hayvanlar üzerinde talim yapmak yerine suçluların, hele yağlı kalın enseli suçluların kafalarını kesmekten zevk alıyordu; böyle bir talim onun gibi bir hükümdara pek yakışmayacağından, bu eğlencesi için kılık değiştiriyordu. Hatta kentte kılık değiştirmiş bir halde dolaşırken şişman ve yağlı adamlarla karşılaştığında, masum bile olsalar gırtlaklarını kesmekten kendini zorlukla alıkoyabiliyordu; birçok kez sokağın ortasında bu tür adamlara arkadan yaklaşıp, niyetini hiç belli etmeden kafalarını uçuruvermişti.

Pehlivanlar

Beşinci talim, güleş veya güreştir. Bu işi meslek edinmiş kişilere pehlivan denir. Güreşmek istediklerinde, soyunur ve zeytinyağına batırıl-

* Bir libre 500 gr.dır -ç.n.

mış teke derisinden kispetler giyerler, tutulacak fazla yerleri kalmasın da birbirlerinin ellerini yakalayabilsinler diye, bütün bedenlerini, hatta başlarını bile yağlarlar; tam bir galibiyet kazanmak için, hasmını sırtı yere ve göbeği göğe gelecek biçimde yıkıp üstüne çıkmak gerekir; padişah huzurunda güreşilirken diğer düşüşlere fazla itibar edilmez. Kimi zaman galip gelebilmek için hırs ve kıskançlık içinde birbirlerine öyle zincirinden boşanmışçasına saldırırlar ki, doğanın onlara kendilerini savunmak için verdiği her şeyi sonuna kadar kullanarak, hiçbir şeyi umursamadan birbirlerini ısırır, koparır ve tırmalarlar.

Mızrak talimi

Altıncı talim, mızrak talimidir. Mızrakla hedef vurmaya alışmak için, başlangıçta oldukça ağır bir demir kazık kullanıp onu olabildiğince uzağa fırlatırlar; güçleri arttıkça vurmaları gereken hedeften her seferinde biraz daha uzaklaşırlar; ve bu talime öylesine alışır, o kadar mükemmelleşir ve ustalaşır, mızraklarıyla o kadar isabetli atış yapar hale gelirler ki, hedeflerini elli adım uzaklıktan bizim tüfeklerimiz ve diğer ateşli silahlarımızla sağladığımız isabeti hiç aratmayacak biçimde vurabilirler.

Cündîler. Yiğit binicilerin at üstündeki becerileri

Yedinci uğraş, ata binmektir; bu soylu talimi sevenlere cündî denir; has ahırlardaki atlara biner ve onları eğitirler. Onlara bu sanatı uzun süre talim ettiren Büyük Kahire paşası[105] cündîleri saraya takdim eder; silahlara ve savaşa çok meraklı olan Sultan IV. Murad haliyle atlara da çok düşkündü ve Kahire'den kendi zamanının en usta kırk cündîsini getirtmişti; bunlara mal edilen beceriler neredeyse inanılmaz boyutlardadır ve insana hayal ürünü gibi gelmektedir. Olup bitene birçok kez kendi gözleriyle tanık olduklarına güvence veren birçok kişi bana bunları doğrulamasa, inanın bu ayrıntıları size aktarma özgürlüğünü kendime asla tanımazdım. İlk olarak, bu cündîlerin hepsinin yere attıkları bir mızrağı at üstünde giderken kolayca alıverme alışkanlığına sahip olduklarını anlatıyorlar. Bazıları dörtnala giderken atlarının eyerlerini çözüp, bir süre ellerinde tuttuktan sonra, hiç durmadan yeniden atlarını eyerleyebiliyormuş. Başkaları

eyerin üzerinde ayakta durarak at biniyormuş, kimileri bir ayağı bir atın, diğeri başka bir atın üzerinde, dörtnala gidiyor ve böylesine zor bir durumda at nallarını okla vuruyor veya özellikle en yüksek ağaçlara konmuş kuşları öldürüyorlarmış. Kimileri ise düşer gibi yaparak atın karnının altına kayıyor ve sonra yeniden eyerin üstüne çıkıyormuş. Ama bana anlatılanlar arasında en inanılmaz görüneni şu: Bir gün bu cündîlerin at binişini seyrederek eğlenmek isteyen Sultan IV. Murad, birbirlerine karşı eyer üstünde ayakta durarak at sürerken, hiç hız kesmeden at değiştirmelerini buyurmuş. Sultanın gönlünü etmek için, birçok kez yere düştükten ve birçoğunun burnu kırıldıktan sonra, sonunda bu işi de başarmışlar. [Daha sonra], ne kendini tamamen çiftleşmeye veren Sultan İbrahim, ne de şu anda tahtta bulunan ve avı en büyük eğlencesi, neredeyse tek uğraşı haline getiren oğlu Sultan Mehmed (bu durum halk arasında şu tekerlemeye yol açmıştır: *Babası am delisi, oğlu av delisi*) bu az bulunur gösterilerden zevk almıştır. Ama yine de bu yiğit binicileri saygıdeğer mevkilere terfi ettirerek onları cömertçe ödüllendirmişlerdir. İstanbul'da artık bu şaşırtıcı işleri başarabilecek kimse kalmamıştır; büyük Kahire'de bu tür adamlar hâlâ çıkar mı, bilmiyorum; Türkler at binme konusunda çok iyi olsalar da, bizim Fransa ve İtalya'daki binicilerimiz gibi at eğitmeyi bilmezler.

Türklerin at eğitme tarzı

Atları, dörtnala kalkmayı iyi bilecek ve büyük yorgunluklara katlanabilecek biçimde yetiştirmeyi yeterli bulurlar. Çark, şaha kalkma, yarım çark ve diğer manej numaralarının hiçbirini uygulamazlar, hatta onları yularsız, el ile yürütebilenlerin sayısı da çok azdır. Onların atları bizim İspanya ve Napoli'de yetiştirdiklerimiz kadar boğazına düşkün ve sağlam dişli değildir, ama çeneleri güçlüdür, boyunlarını kasıp başları dik giderler. Bunun dışında çok hızlı ve sağrılarının narinliğine, sırf sinirden yapılmış bacaklarının inceliğine rağmen olağanüstü güçlüdürler.

Türkiye'deki iyi seyisler

Türkiye'deki seyisler hayranlık uyandırır ve atlarına mucizevi bir biçimde bakarlar; kuru otu azar azar verir, önlerine yulaf yerine günde iki

kez arpa, kimi zaman da kıyılmış saman koyarlar. Asla altlarına saman döşemezler, onun yerine dışkılarını başka hiçbir şey katmadan iyice kurutup toz haline getirir, ahırın tabanını bununla kaplar ve zemini iyice dövüp sıkıştırırlar. Seferde atları çıplak toprakta veya bu iş için yanlarında taşıdıkları kalın keçe örtülerin üzerinde yatırır, pisliklerini sürekli temizlemeye özen gösterirler.

Atlara yürütülen günlük olağan mesafeler

Bunun dışında yolculuğa çıkıldığında, çok acele edilmiyorsa, atlar asla günde on veya on iki fersahtan fazla yürütülmez; ama acele edilmesi gerektiğinde, bunlar kadar yorgunluğa dayanıklı at bulunmaz. Nalları bizimkiler gibi çivili değildir; taşlara daha iyi dayanmaları için soğukken dövülmüş ince ve narin nalları vardır.

Atların koşum takımları. Padişahın atları ve haraları

Koşum takımları her zaman çok gösterişlidir ve Türklerin özellikle eyerleri muhteşemdir, bunları genellikle gümüş ve değerli taşlarla süslerler. Padişahın saraydaki has ahırlarda [ıstabl-ı amire] gerek kendi bineği olarak, gerekse seferde yanına almak için bulundurduğu çok sayıda atı dışında, saraydan çıkan ve bir göreve getirilen içoğlanlarını kısa sürede donatabilmek için, birçok mahallede büyük ahırları da vardır. Bir seyisin sadece iki ata baktığını düşünürseniz, bu işte ne çok adam çalıştığını anlarsınız: Padişahın maiyetinde çok sayıda seyis [at oğlanı veya tavla uşağı], bir o kadar da saraç [pâlân-dûzân-ı hassa] ve nalbant [esban-ı has nalbandları] vardır.

Büyük emir-i ahur

Büyük [birinci] emir-i ahur[106] atlarla ilgili hizmet veren herkesi yönetir ve astı küçük [ikinci] emir-i ahurdur;[107] daha sonra burada sayması çok uzun sürecek ve kolayca tahmin edebileceğiniz daha alt kademede birçok görevli gelir; seyislere,[108] padişah sefere çıktığında onun ve bütün maiyetinin yüklerini, çadırlarını, hazinesini ve giysilerini taşıyan develeri güden uşakları[109] da eklemek gerekir.

Sekizinci talim, üç veya dört yüz okka çeken çok ağır kalaslar gibi büyük yükleri omuzların üstünde taşımaktır; içoğlanları bu talimi, Ramazan bayramı arifesinde böyle bir yiğit hamalın, biri üç yüz yetmiş, diğeri ise üç yüz seksen okka çeken kocaman iki ipek İran halısını nasıl taşıdığını seyretmeyi alışkanlık haline getirmiş olan padişaha güçlerini göstermek için yaparlar. İçlerinde gücüne en çok güvenen ve ağır yükler kaldırma konusunda en talimli olan, bu halıyı yüz altmış adım boyunca omuzunda taşımaya girişir; eğer bu girişiminde başarılı olur ve halıyı yükün altında sendelemeden taşıyabilirse, beş yüz ekülük bir keseyle ödüllendirilir ve Hazine Odası'na terfi ettirilir. Daha sonra bu odada hazine sandıklarının ve değerli mobilyaların yer değiştirilmesinde, taşınmasında kullanılır. Bu içoğlanları söz konusu halıları taşırken, diğerleri onları seyretmek için odalarından çıkar ve mehter takımı davul, zurna ve nefirlerle taşıyıcıyı cesaretlendirmek için konser verirken "Allah, Allah kuvvet vire" diye haykırarak onları alkışlarlar. Bu araştırmaları derlediğim kişilerden birinin bana kendi gözleriyle tanık olduğunu ekleyerek anlattığına göre, bu yiğit hamallardan biri halının ağırlığıyla yetinmeyip üzerine saray cücelerinden birini de oturtmuş ve yoldaki taşların yağmurdan kayganlaşmasına karşın, (gerektiğinde yardıma koşmak üzere) yanında yürüyen Hazine Odası içoğlanlarının hiçbir yardımına gerek kalmaksızın hedefe ulaşmayı başarmış. Bu halı taşıyıcısı kapıya [Bâbüssaâde] vardığında, zülüflü baltacılar yükünü indirmeye koşar ve halıyı kapının ön tarafındaki sayvanın altına taşıyıp serer ve Taht-ı Hümayûn'u hazırlarlar. Padişah bayram sabahı kendisine hayırlı bayramlar dilemeye gelen devlet ricalinin tebriklerini orada otururak kabul eder.

Padişahla bayramlaşmaya gelen ricalin tebriklerinde [Muayede] uyulan merasim

Bayram ayının ilk günü, yani hilalin halk tarafından açıkça görülebilir hale geldiği akşam, bostancılar[110] bir taraftan Boğaz'a, diğer taraftan da İstanbul köprüsüne[111] bakan deniz kenarındaki Sarayburnu'ndan yaptıkları üç pâre top atışıyla ayı selamlar. Bu işaret verilir verilmez, hemen bayram hazırlıklarına girişilir; yukarıda sözünü ettiğim halı ve taht hazır-

lanır ve kapıağasının bütün gece beklediği Arzodası'nın kapısı süslenir. Ertesi gün maiyette yer alan imparatorluk ricali, güneş doğmadan iki veya üç saat önce saraya gelir; ve güneş doğar doğmaz padişah Hasoda'dan çıkıp tebrikleri kabul etmek üzere kendisi için hazırlanılan yere oturur.

Tatar hanı veya Tataristan imparatoru

Sol yanında, ayakta duran kapıağası önce Tatar hanının[112] veya Tataristan imparatorunun Topkapı Sarayı'nda rehin tutulan oğullarını tahta yaklaştırır; babalarının eylemlerinden sorumlu tutulmak üzere rehin olarak alıkonmalarının nedeni, Tatar hanını her zaman padişahın tarafında kalmaya ve onun çıkarlarını kollamaya zorlamaktır. Padişah bu yolla Tataristan tacını, hanedandan biri olması koşuluyla, canının istediğine verebilir veya yerine başka birini geçirmek istediği zaman, hanı ya da kralı tahtından indirebilir; bu Tatar hanları ailesi Osmanlı hanedanının veliahtıdır ve eğer Osmanlılar tükenirse Türklerin imparatorluğuna onlar getirilecektir. Padişahı yerlere kadar eğilerek ve ona eyyâm-ı şerif [kutlu günler] size mutluluk getirsin, diyerek ilk selamlayanlar bu rehinelerdir[113] (bana nakledildiğine göre, padişah ayağa kalkar ve onları karşılamak üzere üç adım atar); daha sonra padişahın elini öperler, padişah da parmaklarının ucuyla ellerine dokunur. Tatarlar çekilince, padişah yerine oturur ve kapıağası bu sefer vezir-i âzam'a işaret eder. Vezir-i âzam aralarında paşalar, beylerbeyiler, vezirler ve en sonda da yeniçeriağası olan en seçkin askerî erkânla birlikte padişahın sağında ayakta beklemektedir.

Vezir-i Âzam

Divana başkanlık ettiği için imparatorluğun baş danışmanı; maliyeyi ve dış işlerini yönettiği için baş nâzır; gerek bizzat, gerekse uzaktan her türlü konudaki emirlerini göndererek bütün ordulara komuta ettiği için başkomutan [olan ve] padişahın mührü onda bulunduğu ve her konuda uygun gördüğü fermanları kimsenin görüşünü sormadan çıkarıp mühürleyebilen vezir-i âzam, sadece istediklerinin görüşlerini alır ve bütün davaları, diğer vezirlerin fikrini sormadan, kendi iradesiyle çözümleyebilir. Bu denli sınırsız yetkilerle donatılmış bu görev padişahın en gözde

adamına verilir ve padişah bazen görevlendirdiği kişinin yeteneğini kestirebilecek bir seçme yetisine sahip olmadığı için, vezirlik sık sık deneysiz ve bu işin altından gereğince kalkamayacak kişilerin eline geçer. Tahta yaklaşan vezir yere eğilip padişahı selamlar ve bir eliyle bir dizi yere değer, padişahın ileri doğru uzattığı elini öperken kapıağası geri çekilir. Vezir, onun yerini alarak padişahın solunda, kazaskerler, nakibü'l-eşraf[114] veya Muhammed soyunun başı, mollalar[115] ve şerifler, yani büyük kentlerin kadıları ve dini önderlerle birlikte yer almış olan müftüyü çağırır.

Müftü [Şeyhülislam]

Kendisini karşılamak için bir adım atan padişaha yaklaşan müftü, ellerini göbeğinde kavuşturarak bedeninin üst kısmını yere doğru eğer ve kulağına bazı sözler mırıldanarak padişahın omuzunu öper, kimi zaman aklına gelen başka birkaç sözü de eder, sonra geri geri giderek yerine döner. Vezir, padişahın yanında kalır ve herkesi sırasına göre çağırıp, Haşmetmeâb'ın huzuruna gelmesi gerekenlere işaret verir; böylelikle padişahı da görevlilerin her birinin yetkesi ve niteliği hakkında bir anlamda bilgilendirir, onlara ne şekilde davranmanın âdetten olduğu konusunda uyarır; çünkü padişah, öpmeleri için kimine elini, kimine eteğini, kimine de yen ucunu vermelidir. Merasimlerin hepsini işleyen bir kitapta bütün bunlar ayrıntılı ve geniş bir biçimde betimlenmiştir."[116] Padişahın önüne en son yeniçeriağası gelir. Topluluk biraz geri çekilir, padişahın atı getirilir ve padişah atına binerek, peşinde maiyetiyle Ayasofya Camii'ne gider; bayram namazı kılındıktan sonra, yine bütün maiyetiyle birlikte yukarıda sözü edilen yere [Bâbüssaâde önünde kurulmuş tahtına] döner. Rical burada padişahtan izin alıp Divanhane'ye çekilir; hünkâr da Hasoda'ya gidip, orada sürekli duran bir taht-ı hümayûn'a oturur ve arzağaları, bıçaklılar,"[117] hasodalılar, kaftanlı hadımağalar ve içoğlanları da gelip önünde eğilir ve ayrıcalıklarına göre kimi elini, kimi eteğini öper."[118] Padişah hasodalıların tebriklerini kabul ederken, diğer odaların içoğlanları sadece epey uzakta yerde sürünen yen ucunu öperler. Divanhane'de imparatorluk ricaline yemek dağıtılır ve padişah, hiyerarşinin ilk on altı sırasında yer alanlara, içleri zerdeva [ağaçsansarı] ve samur kürk kaplı kaftanlar armağan eder. Yemek bitince erkekler çekilir ve

padişahla valide sultana tebriklerini sunmaya gelen sultanların[119] arabaları içeri alınır. Sultanlar sarayda üç gün boyunca yer içer ve gitmeden önce mutlaka bir lütuf veya ihsan koparırlar. Ya imparatorluğun en zengin adamlarıyla evlendirilmiş ya da içinden sadece bayram günleri çıktıkları eski saraya sürülmüş bu sultanlardan daha sonra söz edeceğim.

Sultanların arabaları

Arabalarla ilgili sadece şu kadarını belirteyim ki, bizimkiler gibi yaylı olmadıkları için, bunlara olsa olsa *brouette* veya *coche** denebilir; aslında içleri çok zengin biçimde süslüdür ama dışarıya ancak rengârenk boyanmış jaluzilerden veya kafeslerden bakılabilir. İki atın çektiği, arabacının da atlardan birinin üstüne bindiği bu arabalar, Lehistan ve Macaristan'ın üstü kapalı at arabalarına çok benzer.

Arzağaları

18 numara, hadımağaların Enderun bölümünün baş ağaları olan arzağaları ile birlikte eğlenmeye gittiği odadır. Arzağalarının toplam sayısı dokuzdur: Hasoda'daki dört ağa, yani silahdarağa,[120] çuhadarağa,[121] rikâbdarağa,[122] tülbendoğlanı;[123] diğer beşi her odanın başağasıdır: hazine kâhyası,[124] doğancıbaşı, hasodabaşı, kapıağası gibi. Bunlara arzağaları denir, çünkü arz-ı halleri padişaha sunabilirler; her çarşamba gecesi sırayla birbirlerine ziyafet çekme ve sabaha kadar musiki, tütsü ve rakslarla kahve içerek eğlenmek gibi bir âdetleri vardır. Perşembe sabahı her biri kendi olağan işine döner.

19 numara, hamam külhanının bulunduğu yer olan külhancıların odasıdır; ateşi yanık tutmak ve yangın tehlikesini engellemek üzere dört külhancı sürekli nöbet tutar.

Seferliler. Padişahın çamaşırcıbaşısı

20 numara, seferli[125] adı verilen, sayıları yetmiş, seksen dolayındaki içoğlanlarının koğuşudur; padişah savaşta veya yolculukta iken, onun

* Yük ve yolcu arabası -ç.n.

çamaşırlarını temizleme görevini bu içoğlanları üstlendiğinden baş ağalarına, bu görevin bir işareti olarak çamaşırcıbaşı[126] denir. Padişahın çamaşırlarını sarayda bulunduğu sırada kadınlar yıkasa da, adı geçen ağa her salı diğer bütün içoğlanlarının önünde padişahın sarığını [destâr-ı hümayûn] sabunlayıp yıkamayı sürdürür. İçoğlanları onun çevresinde, bir saygı işareti olarak ellerini kavuşturup başlarını yere eğerek durur, kimileri sıcak veya soğuk su taşır, kimileri sabunu verir; daha sonra bu sarığı kurutmak için odalarının önüne sererler; katlayıp kokular döktükten sonra da Hasoda'ya gönderirler.

İçoğlanlarının çamaşırları nasıl yıkanır?

Acemi içoğlanların tutulduğu dış saraylarda, salı günleri çamaşır yıkama işine ayrılmıştır ve o gün içoğlanları, ellerinde topluluğa ait bakır leğenlerle hem kendilerinin, hem de ağalarıyla kalfalarının çamaşırlarını yıkarlar; herkes kendi sabununu kullanır; işlerini öğleye doğru bitirir ve çamaşırları kurumaları için avlulara sererler.

Kirlilik gayet sert bir biçimde cezalandırılır

Çamaşır yıkama işi bitince, odabaşı denetlemek için gelir. Temiz bulmadığı ya da talihsizlik sonucu üzerinde bit, pire kalmış çamaşırları toplatır; her türlü pislikt ve haşerattan kurtulmak için, temiz olmayanı cezalandırmaktan daha uygun ilaç bulunmadığına inanan odabaşı, denetimden geçip eğlenme izni alanlar avluda koşup oynarken, çamaşırlarını iyi yıkamayanlara on beş veya yirmi değneklik bir ziyafet çeker. Çamaşırlar ise bir kez daha yıkanır.

İçoğlanlarının oyunları ve eğlenceleri

Bu falaka çocuklarının teneffüs saatlerinde uğraştığı en sıradan oyun ve eğlenceler, yalınayak ve don gömlek koşuşturmak, güreşmek, uzuneşek oynamak ve taşı tek elle en uzağa atmaya çalışmak vb şeylerdir. Bu beyler eğlenirken, Paris'in bütün uşaklarının çıkaracağından daha çok gürültü yaparlar; ve bu konuda konuşmaya gerçekten yetkiliyim, çünkü Pera'da, Galata Sarayı olarak bilinen saraya oldukça yakın bir yerde yaşadı-

ğım için,[127] itiraf etmeliyim ki kimi zaman bütün şeytanların bu okula kapatıldığını ve orada genel meclislerini topladıklarını düşünmüşümdür.

Sarayın kadın çamaşırcıları

Büyük sarayda kapıağasının, içoğlanlarının çamaşırlarını yıkatmak için ayırdığı bazı cariyeler vardır; her içoğlanı kendi kirli çamaşırını bohça yapar ve üzerinde adının, kirli çamaşırların miktar ve niteliğinin yazılı olduğu bir pusulayı da bohçanın içine koyar. Büyük selelere konan bu denkler hastane odalarına taşınır. Acemi hadımağalar hafta sonunda acemi oğlanların 1 numaralı kapıya getirdiği yıkanmış çamaşırları alıp odanın kapısına taşır; içoğlanları çamaşırları teslim alıp odabaşının önüne koyar; sonra da herkes gelip kendi bohçasını alır. Çamaşır yıkayan bu cariyeler hiçbir şey kaybetmemeye ya da değiştirmemeye dikkat eder, çünkü haklarında şikâyet olur ve bazı şeyleri kaybederlerse, kesinlikle çok kötü dayak yerler. İstanbul'da akrabaları, ağaları veya dostları olan bazı içoğlanları çamaşırlarını temizletmek üzere onlara gönderir.

İçoğlanlarının giysi temizliği. Türklerin tatil günü Cuma

Acemi içoğlanlarının tutulduğu saraylarda, cuma günü giysilerin onarılmasına ayrılmıştır. Türklerin âdetlerinden haberdar olan ve cumanın onların tatil günü olduğunu bilenler, belki de böyle bir günde bu tür işlerle uğraşılmasına şaşacaktır; [oysa] Peygamberlerinin haftanın her günü çalışmaya izin verdiğini, hatta bunu buyurduğunu, yılda sadece iki bayramda [Ramazan ve Kurban bayramları] zanaatkârların tezgâhlarının boş kaldığını, esnafların da pazarlık veya alışveriş yapmadığını bil[mek gerekir]. Yine de cuma günleri Allah'a diğer günlerden daha törensel bir biçimde ibadet etmek ve hutbe zamanında camiye gitmek zorundadırlar. Cuma namazından sonra istedikleri işlerle uğraşmalarına izin verilir. Bu yasa koyucunun inancına göre, halkın kendini bütün günahların anası ve bütün suçların kaynağı olan aylaklığa vereceğine, ekmeğini kazanmak için çalışması daha yerindedir. Hem zaten, tatil gününü çalışmakla geçirmenin Allah nezdinde meyhaneye gitmekten ve bizdeki zanaatkârların yaptığı gibi bu günü kumar ve eğlence için kullanmaktan daha büyük bir gü-

nah olduğu düşünülebilir mi? Bu kutsal günü adına layık bir biçimde geçirebilenlerin sayısı azdır ve halk bütün gününü dualarla, asıl yapılması gereken hayır işleriyle dolduramaz.

Bu nedenle içoğlanları cuma günleri öğleden sonra saat üçe kadar giysilerini dikip yamadıktan sonra giyinir ve odabaşının teftişine hazırlanırlar; odabaşı kötü dikilmiş bir şey olup olmadığını görmek için onları her yönden inceler; ve temizlik konusunda ayıplanacak bir kusur görürse, onları anında cezalandırır; Hasoda'nın içoğlanları, gün boyu soyunup giyinmek zahmetine katlanmamak için, giysilerini terzi arkadaşlarına diktirir.

Pabuçların temizliği

Acemi içoğlanı saraylarında, her gün ikindi namazına mestleriyle giden içoğlanları pabuçlarını [bunun için ayrılan] yere bırakır ve onlar camideyken namaza katılmayan odabaşı, odayı dolaşıp pabuçlara göz atar ve pis, delik, kötü durumdakileri odanın ortasına çıkarır; sonra öğle ile güneş batışı arasında kılınan (böylelikle yılın en kısa günlerinde saat ikide ve en uzun günlerde saat dörtte kılınır) ikindi namazından dönen içoğlanları, pabuçlarını ayırmak için harcanan çabanın karşılığını birkaç değneklik bir tarifeyle öder.

Odabaşı aynı saatlerde, açık ve asma kilitsiz bırakmak zorunda oldukları çekmeceleri de denetler; ve içlerinde kahve, şeker ya da tütün gibi bakkaliye malları bulunmamasına dikkat eder; aynı zamanda tatlı pusulalar ve aşk mektupları olup olmadığına da bakar; gerçi bu beylerin saraydaki hanımlardan mektup almasına pek olanak yoktur, ama zaten odabaşı da, hiç sıkılmadan her şeyi yapabilecek içoğlanlarının daha çok yoldaşlarından aldıkları mektupları araştırır; çünkü hiç kadın yüzü göremediklerinden, birbirlerine âşık olabileceklerine inanır; ve özellikle de yakın yerlerde yatanların birbirlerine aşırı yumuşak bir sevgi beslediğine veya fazla tartıştığına kanaat getirirse, yerlerini değiştirip çekmecelerini de taşıtır. Büyük sarayda da yer değiştirme âdetine çok sık rastlanmakla birlikte, yukarıda söz edilen pabuç temizliği konusundaki âdet orada hiç görülmez.

Sadece bostancı, acemi oğlanı, yeniçeri ve suhte veya softa[128] koğuşlarına bulaşmakla kalmayıp, farklı toplumsal konumlardaki erkekler arasında da hüküm süren ve Doğu'da binbir türlü çapkınlığa yol açan bu tuhaf tutkudan, bir hoyrat aşktan söz ettiğime göre, bu kirlenmenin dünyanın hiçbir yerinde padişahın sarayından daha parlak ve güçlü bir biçimde yaşanmadığını eklemeliyim. Bu sarayda kimi zaman genç ve güzel endamlı bir koğuş arkadaşına atılan ısrarlı bakışlar, sürekli sohbetler gönüller üzerinde etkili olduğu için, insan ne kadar akıllı uslu olursa olsun, kendisine çok hoş gelen kişiye eğilimini engellemek oldukça güçtür. Başlangıçta asla suç unsuru içermeyen bu eğilim zamanla yozlaşarak aşka dönüşür. İçoğlanları birbirlerinden başka kimseyle yakınlık kuramadıkları, hiçbir kadınla sohbet edemedikleri ve bir kadın yüzü bile asla göremedikleri için bu dönüşüm çok hızlı olur. Bu ahlak bozukluğu kimi zaman öyle taşkınlıklara yol açar ki, onları hiçbir şey durduramaz; göz kaş işaretlerini, sözleri, davranışları, baş eğmeleri yakalamak için onları dört bir yandan sürekli gözetleyen ağaların ve hadımağaların sıkı denetimine rağmen, hiçbir şey duydukları sevgiyi birbirlerine iletmelerine ve arzularını göstermelerine engel olamaz. Bu günahı işlediğinden kuşku duyulanların sırtına yağmur gibi değnek darbeleri iner. Açılan yaralar, değil onları bu günahkâr dostluktan uzaklaştırmaya, tensel isteklerini tatmin etmelerini engellemeye bile yetmez. Hatta bu tür dostluğun meraklıları, aşklarının içtenliğini ve kalıcılığını dostları olan içoğlanlarına veya hadımağalara göstermek için, ölümü bile seve seve kabullenirler; tutku bir kez ruhlarını ele geçirince gözlerini hiçbir şey korkutamaz; rakiplerini yok etmek için başvurmayacakları çare yoktur ve kimi zaman kıskançlığı daha da ileri götürüp, dünyanın en kıskanç kocasının bile kalkışamayacağı kadar büyük ve gösterişli intikam yolları bulurlar; koğuşlarda büyüler yapıp her biri kendi dostunun tarafını tutan içoğlanlarını birbirlerine karşı kışkırtırlar. Bazı kişiler bana kendi zamanlarında sarayda bu tür bir ayaklanma çıktığını ve ancak çok uzun bir sürede, milyonlarca değnekle bastırılabildiğini anlattılar; en asilerin zülüfleri kesilmiş, padişahın kapıkulu olduklarını gösterecek bütün alametleri sökülmüş, daha sonra da saraydan kovulup uzak ka-

lelere ve adalara sürülmüşler. En çok değneği yeni içoğlanı adayları ve en alttakiler yer. Ağalığa yükselmiş olanların ve yaptıkları işle diğerleri arasında sivrilenlerin aşkları ise gizlenir. Bunlar neredeyse tamamen serbestçe aşk yapar; sık sık odaların pencerelerinden en güzel içoğlanlarını gözetlemeye gider ve onlara armağanlar gönderir ve camiye gittiklerinde ya da oda dışında başka yerlerde onlarla karşılaşma olanağı bulduklarında, yardım teklif ederler. Aşklarını daha rahatça sürdürebilmek için onları terfi ettirip kısa sürede kendi servetlerinin, mülklerinin ve görevlerinin ortağı yapar ve saraydan kendileriyle birlikte çıkabilecek konuma getirerek, padişahın onlara bahşettiği yönetim yerlerine giderken yanlarında gelmelerini sağlarlar.

Dönmeler

İnaçlarını terk edip Hıristiyanlıktan vazgeçmek zorunda bırakılanları ömür boyu ülkelerini özlemeden Türkler arasında yaşamaya iten başlıca neden sarayda başlayıp olağan koşullarda ölünceye dek süren işte bu dostluklardır. Ahret babası[129] (dostlarına veya koruyucularına bu adı verirler), onlara evlerindeki öz babaları kadar iyi muamele eder. En azından özlerine dönmeleri, hatalarından vazgeçmeleri gerektiğini söylediğim ve kendilerini Türk topraklarından güvenlik içinde çıkarmanın bir yolunu bulmak konusunda yardım vaat ettiğim, aklı başında birkaç dönmenin önüme sürdüğü en geçerli neden buydu. Bana babalarının dinine her zaman eğilim duyduklarını itiraf ediyor ve başlarında sarık taşısalar da gönüllerinde Hıristiyan olabileceklerine inanıyorlardı. Aslında Katolik cemaatine kolaylıkla dönebilirlerdi ama çoğu bu dinsizlerle bizdekinden çok daha güçlü ve gerçek dostluk bağları kurmuşlardı. Dostlarını olabilecek en saf biçimde sevdiklerine, her koşulda yardımlaşıp birbirlerinden hiçbir şey esirgememekten başka bir şey istemediklerine beni inandırmaya çalışıyorlardı. Aşklarının mükemmelliğini abartıyor ve Tanrı'yı kusursuzca sevmeyi öğrenmek için, önce onun yarattıklarını temiz olmayan, kusurlu bir aşkla sevmek gerektiğini söylüyorlardı. Ancak saf insanları eğlendirebilecek bütün bu konuşmalar, çok büyük bir günahı bir erdemin rengine boyamaya çabalıyordu; bu hoyrat aşk zaten bütün Levantenlerde[130] görülen

ortak ve genel bir kusur olduğu için bunu savunanların çıkması ve bir tür namusluluk kisvesine büründürmesi de doğaldır.

Farsça şiirler

İranlıların yazdığı bütün o ince şiirlere yol açan da bu günahtır ve lafı güzel oğlanlar bahsine getirmez, onlara çok meraklıymış gibi gözükmezseniz, Türklerin çoğuyla hoş bir sohbet kuramazsınız;[131] bizzat padişah bile gönlünü sık sık bir içoğlanına kaptırırarak sevgilisinin, duygularının kölesi olur; cahil ve işleri yürütemeyecek kadar yeteneksiz biri söz konusu olsa bile sadece gözdesinin öğütlerine kulak verir.

Padişahın hoyrat aşkı. IV. Murad'ın gözdesi

IV. Murad Büyükoda'da içoğlanı olan Ermeni Musa'ya[132] böyle âşık oldu ve ona öylesine tutuldu ki, kimi zaman çıldıracak hale geliyordu. Ayrıca genç bir silahdar paşaya[133] da (halk içine çıktığında padişahın kılıcını ve silahlarını taşıyan ve baş hadımağaların ardından sarayda neredeyse en üst mevkide bulunan içoğlanı) âşık oldu; bu içoğlanı güzelliği uğruna Galatasaray kışlasından alınmış, önce padişahın lütfuyla Hasoda'ya kabul edilmiş, çok kısa bir sürede de silahdar paşa olmuştu.[134]

Şu anda tahtta bulunan IV. Mehmed'in gözdesi

Şu anda hüküm süren padişah, Güloğlu[135] adında İstanbullu genç bir oğlana âşıktır; padişahın musiki içoğlanı olan bu kişi şimdi onun gözdesidir ve kendisine imparatorluğun en önde gelen mevkilerinden, neredeyse divan reisliğine denk kubbe veziri[136] rütbesi verilmiştir.

Kadınların birbirlerine aşkı

Doğu halklarındaki ahlak bozulması sadece erkeklere bulaşmamış, kadınlar da sık sık birbirlerine âşık olmuşlardır; saraydaki ve haremdeki gedikli kadınlar, genç ve güzel cariyelerin hoşuna gidebilmek için ellerinden geleni yaparlar, onların yüzüne düzgün çekmekten, üstlerinde giysilerini düzeltmekten çok hoşlanır ve sık sık armağanlar verirler. Hatta bu cadalozlar kendilerini tatmin etmek için fırsat kollar ve kadın dostlarıyla ya-

tabilmek için akla hayale gelebilecek her yolu denerler. Yaşadıkları doyumun ölçüsünü bilmiyorum ama söylendiğine göre tam bir doyum yaşadıklarını ve erkeklerden aldıkları zevklerin tümüne ulaşabildiklerini iddia ediyorlarmış. Bu tarz ilişki büyük sarayda kesin kes yasaklanmıştır ve akağaların içoğlanlarının davranışlarını denetlemeleri gibi, karaağalar da cariyelerin hareketlerini an be an izlerler. Yasağın sebebi, padişahın görmek isteyeceği cariyenin bu tür bir ahlaksız ilişkiyle örselenebilecek bekâretinden kesinlikle emin olunabilmesidir.

İki âşığa verilen eğlenceli ceza

İçoğlarılarının birbirlerine yazdığı aşk pusulaları hakkında oldukça hoş bir öykü dinledim ve bunu size de nakledersem bana kızmazsınız sanırım. Bir gün aşırı titiz ve asla Levant usulü aşk yapmak istemeyen bir içoğlanı, bir arkadaşından ona yüz vermesi ve âşığı olmayı kabul etmesi karşılığında on bin akça (yani yüz ekü) vaat ettiğini belirten bir mektup alınca, gidip onu ağalara şikâyet etti; bu kadar yüklü bir paraya rağmen onurunu korumayı tercih eden genç adamın bu namuslu girişiminden ve erdeminden etkilenen ağalar, berikinin vaat ettiği parayı ona verdiler ve suçluyu da beş yüz değnek yemeye mahkûm ettiler; böylece erdemi ödüllendirip günahı cezalandırdılar. Ama bu ceza kur yapanın tutkusunu engellemedi ve değneklenmesine neden olana karşı hiç hınç duymadığı gibi, her karşılaştıklarında ondan gelecek bütün mihnete neşeyle katlanmaya hazır olduğunu gösterip, aşkında öylesine sebat etti ki, diğerini kendisini dinlemeye, armağanlarını ve yardımlarını kabul etmeye alıştırdı ve en sonunda onu bu aşka razı olmak ve ona umut vermek zorunda bıraktı. İşler bu noktaya gelince, ağalar olan bitenin farkına vardı ve bu kez aşktaki sebattan etkilenen ve teslim olmasına ramak kalmış diğer içoğlanına öfkelenen ağalar, onu kabul ettiği bütün armağanları geri vermeye mahkûm ettikten sonra rezil ederek saraydan kovdular. Gerek erkeklerden, gerekse kadınlardan kaynaklanan bu bayağılıkların hepsini artık bir kenara bırakalım. Bu saçmalıklarla başınızı ağrıttığım yeter ve saray planında belirtilen numaralarla ilgili açıklamaları sürdürmenin de zamanı gelmiş olsa gerek. En sonuncusu olan 20 numara, seferli[137] koğuşudur; bunların başağasının

çamaşırcıbaşı[138] olduğunu söylemiştim; ikinci sırada hamamcıbaşı yer alır; onun görevinden, 21 numaradaki hamamı anlatırken söz edeceğim.

Türk musikisi

Bir diğer ağa sazendebaşıdır (Türklerde musiki eski usul icra edilir ve tek seslidir, öyle ki bu ilmin kurallarını bilmez ve bizim konser yöntemimizi asla kullanmazlar). Tek görevi, padişah müzisyenleri dinlemek istediğinde onlara eşlik etmektir; bu unvan onu Hasoda'nın eşiğine getirmiş, ona kapıyı açtırmıştır. Diğerleri çalıp söylerken o eşlik etmez bile. Sazendebaşı görevi genellikle yabancı dönmelere[139] verilir. Bununu nedeni [müziklerinin] bizim tek sesli ilahi olarak adlandırdıklarımıza benzer tarzda, ses iniş çıkışlarından başka kuralları kendiliğinden içermemesi ve yeni kurallar koyabilen deneyimli kişilere çoğu kez yabancı dönmeler arasında rastlanmasıdır. Daha alt kademede, derslerini bu koğuşta veren kalfalar[140] yer alır. Kalfalar genellikle en meşhur musikişinaslar, aritmetikçiler, şairler vb arasından çıkar ve yemeklerini Küçükoda'da hadımağalarla birlikte yerler.

Aritmetik

Türklerin aritmetiği konusunda, şekilleri bizimkilerden farklı da olsa aynı değere sahip sayıları kullandıklarını, bizim bu ilimde benimsediğimiz kuralları onların da aynen uyguladığını ve sayılarını, yazıdaki gibi sağdan sola değil, bizim gibi soldan sağa doğru yazdıklarını size belirtmek, birdenbire ilgisiz bir konuya sıçradığım anlamına gelmez. Birden ona kadar sayıları şöyle yazarlar.

(*metinde boş bırakılmıştır*).

Bu seferli koğuşunun en kıdemlileri kapıağasının hizmetini görür ve yardımcılığını yaparlar: Anahtar oğlanı,[141] ellerini yıkamasına yardımcı olan peşkir oğlanı ile ibrik oğlanı[142] ve daha birçok içoğlanı.

Hamam

21 numara, Büyükoda, Küçükoda ve Seferli Odası'nda kalan tellakların bütün gün durduğu hamamdır.[143] Bunlar, içoğlanlarının bedenlerini temizleyip paklamak, onları tıraş etmek ve keselemekle yükümlüdür.

Arzağaları cumaları, hasodalılar cumartesileri, hazineliler pazarları, hadımağalar pazartesileri, seferliler salıları, kilerliler çarşambaları, Büyükoda öğleden önce, Küçükoda da öğleden sonra olmak üzere, perşembeleri yıkanır. Doğancıların[144] ayrı bir günü yoktur; bir kısmı hazineliler, diğer kısmı ise kilerliler ile birlikte yıkanır.

Türk hamamları

Bu kadar çok insanı aynı anda alabilecek hamamların ne büyüklükte olması gerektiği konusunda bir hükme varabilirsiniz; üstü mozaiklerle süslenmiş,[145] altı mermer döşeli, muhteşem kubbeli alana üç yüz kişi sığabilir; yanlarda sayısız küçük hücre bulunur; kimileri yıkanmak için dört beş ayak yükseklikte ılık suyla doludur, kimilerini en hatırlı kişiler özel halvet olarak kullanır; bazılarında tıraş olunur, bazılarında da havuzlara soğuk ve sıcak su akıtan musluklar bulunduğundan, su yıkanmak ve sabunlanmak için istenen sıcaklığa ayarlanabilir. Bu yapıların hepsi sürekli ısıtılır ve ter atmak için gereken sıcaklıkta tutulur.

Hünkâr hamamı

Padişahın cariyelerin dairesinde kendi özel hamamı vardır[146] ve ona cariyeler hizmet eder, ama bugünkü padişah erkeklik yaşına geldiğinden beri, bu zerafetten vazgeçmiştir ve kendini Hasoda'daki küçük bir hamamda yıkatır. Hamamın başağası, iki astı da bulunan hamamcıbaşıdır.

Hamamların iyi ve kötü etkileri

Türkler bu hamamların çok sağlıklı olduğuna gut, böbrek taşı ve kumu gibi hastalıklardan ve daha da tehlikeli birçok rahatsızlıktan bu yolla korunduklarına inanırlar; gerçekten de onlarda bu hastalıklara bizden çok daha az rastlanır. Bir süre ter atarlar; sonra bedenlerini temizlemek için ılık su dökünüp sabunlanırlar, erkekler kıllarını tıraş eder, kadınlar ise ağda yapar. Bedenden bu kadar çok terin atılmasının en zararlı etkisi, eti gevşetmesidir; özellikle kadınlar göğüslerinin güzelliğini ve diriliğini kısa sürede, hatta evlenme yaşı biraz gecikirse daha evlenmeden yitirirler; ama bu talihsizliği hatırı sayılır bir avantajla da telafi ederler ve eğer ülkemizin

kadınlarına söylemeyecek kadar ağzı sıkı olduğunuzu bilsem, bunu size açıklardım; yoksa kadınlar krallıktaki bütün inşaatları durdurur ve duvar ustalarının hepsini kendilerine hamam inşa etmek işine koştururlar. İhtiyaç sahiplerine (kadınların büyük bölümü için gerekli) bu dermanı anlatma hakkını, bana minnettar kalsınlar diye, dönüşte kendime saklıyorum. Türklerde hamamlar sadece sağlığın korunması ve beden temizliği amacıyla değil, Peygamberlerinin birçok nedenden ötürü buyurduğu, ruhların arındırılmasına yarayan gusül abdestlerinin daha rahat alınması için de kullanılır.

Türk hamamlarının mimarisi

Bu hamam yapıları, çok bol miktarda serpiştirildikleri Türkiye kentlerinin önemli süslerindendir. Çoğu mermerden yapılmıştır; herkesin soyunup giyindiği büyük odaları kubbelerle örtülüdür; ısıtılan ve ter atılan diğer yerlerin bazıları çok insan alabilsin diye oldukça hacimli, bazıları da tek başına yıkanmak isteyenler için daha küçük tutulmuştur; sayısız pencere açılmış kubbelerle örtülü bu hamamların hepsi, çok sayıda sıcak ve soğuk havuz ve şadırvanla doludur ve yan taraflarında tıraş olmak için girilen binbir küçük hücre vardır; yapının dışında güzel bir mimari etki yaratan bu şekillenme, içeriden bakıldığında da göze çok hoş gelir.

Musiki odası

22 numara, meşkhane,[147] yani musiki talim edilen odadır; gün boyu açık duran bu oda akşamları kapatılır ve içeride kimse yatmaz. Bazı müzisyenler prova yapmak ve ders almak için bu odaya giderler.

Oda musikisi

Musikileri iki türlüdür; birincisi ev musikisi veya bir oda içinde dinlenebilen musikidir; diğeri ise çok gürültülü, savaşta ve açık yerlerde dinlemeye uygun mehter müziğidir. Evlerde dinlenen musiki türünün hocaları sarayın dışında, kendi evlerinde oturur ve sabah dokuza doğru, divanın ilk oturumu kapanır kapanmaz musiki odasına gelir; o zaman bütün odalara dağılmış olan musiki içoğlanları odalarından çıkarlar ve üstatları-

nın karşısında yerlerini alırlar. Sonra da kimi zaman sırayla, kimi zaman da hep birden tek sesli müziklerini çalışırlar. IV. Murad zamanında sarayda çok usta ve meşhur bir İtalyan musiki hocası vardı; padişaha bu hocayı Berberiler göndermişti.

Musikide konçertoya itibar edilmez. Türk musikisi ölçüleri

Bu İtalyan, bizim birlikte çalışımızdaki ahengin çekiciliğini padişaha da göstermek için, sesle hep birlikte [*a capella*] söylenmek üzere, senfoni ilminin bütün esaslarını kullanarak bir şarkı besteledi ve birbiriyle uyumlu birçok çalgıyla icra edilmek üzere bir şarkı daha yaptı. Bu araştırmalar ve incelikler, IV. Murad gibi bir savaşçının kulağını okşayamayacak kadar ileri düzeydeydi ve hünkâr, söz konusu eserleri ancak kadınlara layık ve bu müziği de fazla yumuşak ve kadınsı bularak, hiç itibar etmedi, Türklerin eski usulünü yeğledi. Bu usulde ezgi, sadece makam bilgisine dayanır ve çalgılarını hiç nota kullanmadan bu makamlara göre çalarlar; murabba,[148] kâr,[149] nakş[150] ve semâ'î[151] adını verdikleri güzel şarkılarda musikinin vuruş ve ölçülerini küçük bir davulla [kudüm] sağlarlar.

Bütün müziklerinde havaların türlerine göre değişen yirmi dört çeşit ölçü vuruşları vardır. Bunları dizenin uzunluğuna ve kısalığına göre kullanırlar; tesbih,[152] ilahi, tes'id,[153] vb adlar verdikleri dini şarkılarda bedeni öne arkaya sallayarak veya dizlerine vurarak tempo tutarlar.

Türkler musikiyi notaya geçirmeyi hiç bilmez

Onlarda musikiyi notalamak harika, mucizevî bir şey olarak görülür ve musikinin okunup yazılabileceğini tasavvur edemezler. Bu kentte tanıdıklarımdan biri, saraya girmeden önce İtalya'da bu konuda bir şeyler öğrenmişti ve padişaha musikisiyle hizmet ediyordu; hocalarından öğrendiği ve notaya geçirdiği parçaları aylarca sonra diğerleri çoktan unutmuşken, notalara bakarak doğru bir biçimde çalabilmesi ona büyük saygı kazandırmıştı. Kendisine ün kazandıran bu beceri hocaları tarafından da ödüllendirilmiş ve ona erbaşı ya da koro başı unvanını sağlamıştı. Bazı şarkıların sözlerini veya makamlarını unutan diğer içoğlanları ona başvuruyor, defterini açıp, belleklerini tazelemek için şarkıyı söylemesini ve-

ya çalmasını rica ediyorlardı. O da bir yandan bu yardımı seve seve yaparken, diğer yandan bu konuda ustalaşmak için çok uzun zaman gerektiği bahanesini ileri sürerek sanatını onlara öğretmek istemiyordu. Aslında adının fazla duyulmasından ve içoğlanlarının eğitimi için çok gerekli olduğu hükmüne varılmasından korkuyordu. Çünkü o zaman özgürlüğünü elde etmesi çok zorlaşacak ve belki de ömrünü köle olarak geçirecekti.'[54]

Halk şarkıları

Halk arasında yaygın olan ve makamları neredeyse herkesin kulağında yer etmiş şarkılara türkü denir ve bunların konusu çoğunlukla ülkedeki savaşlar, zaferler veya aşklar, acılar, yokluklardır. Ulema ve uygar kişiler daha çok yukarıda değinilen murabbalara ve özellikle de Farsça yazılmış olan diğer şarkılara değer verir, türküleri ise budalalar* ve halk beğenir. Türküler Pont-Neuf şansonlarına çok benzer. Bu ülkenin güzel şarkılarından birkaçını öğrenmenin sizi hoşnut edeceğinden kuşkum yok. Bu nedenle iki şarkının notalarını, prelüdleriyle [peşrev] birlikte kaydettirdim; bunları Paris'teki müzisyenlere gösterebilirsiniz. Türklerin musikisinin fazlasıyla kaba olduğu konusunda benimle aynı fikri paylaşacaklarına eminim.

Re sol ut [do] fa veya rast makaminda peşrev

[Metinde boş bırakılmıştır]

Bu dört dize Fransızca'ya şöyle çevrilebilir:

"Yüzünüzü süsleyen lalelerin rengi bakın beni ne hale soktu; sizi bir kere görmenin ve göz ucuyla bir kere görülmenin tatlılığıyla birleşince bu renkler, kalbimi büyüledi; beni hasta ettiniz, ne olacağım ben şimdi ve böylesine güzel endamlı, servi boylu birinin yanında, onun ayaklarının altına serilmekten başka ne yapabilirim ki?"

* Metindeki *idiot* sözcüğü budala veya aptal, ahmak diye çevrilebilir; ama burada Türkçe'deki abdal sözcüğünün Fransızca'ya yanlış bir çevirisi de söz konusu olabilir -ç.n.

Semâ'î

[*Metinde boş bırakılmıştır*]

Bu şarkı Fransızca'da şöyle açıklanabilir:

"Kalbim, soylum, ruhum, bendeki güzel bıyıklar yüzünüzü kızarttı; ey benim güzelim, beni gördüğünüze utandınız mı; ey benim soylum, ey benim ruhum, kalem kaşlım, güzelim, yüzünüzde parlayan nedir, gösterin bana; ey canım, soylum, yapmayın bana bunu; ey güzel, gülen yüzünüzle beni azarlamayın; ey benim canım, kalbim, güzelim."

Bu zarif şarkılara eşlik ederken genellikle şu çalgıları kullanırlar: Bir tür küçük keman olan kemançe;[155] keman kirişinden yapılmış üç telli bir tür küçük gitar olan tambur veya şeştar[156] (sapı çok uzundur ve tonlarla yarım tonları çıkartmak için çok sayıda perdesi vardır); bu çalgı parmakla çalınmaz, kaplumbağa kabuğundan bir tezene veya bir kuş tüyü kullanılır; santur; miskal;[157] ney ve ut. Türkü adı verilen halk şarkılarına eşlik ederken başka çalgılar da kullanırlar: çağana,[158] çöğür,[159] tambura, tel tambura, çeşte;[160] bunlar çeşitli biçimlerde kullanılan, genellikle üç telli çalgılardır.

Türk ozanları. Türkçe dizelerin ölçüsü. İsimlerde cinsiyet

Türkiye'de ve sarayda anında mâni düzmekle övünen ve o anda besteledikleri mânileri söyleyen çok ozan vardır. Dizelerinin ölçüsü ve ahengi *alexandrin* dizelere benzer, yani on iki hecelidir ve her zaman eril uyaklar kullanırlar, çünkü tek bir cinsiyeti kabul eden ve sıfatları da isim gibi çekilen Türk dilinde dişil cins hiç yoktur.

Rakkaslar, mukallitler

Dans eden içoğlanlarına rakkas, soytarılara da mukallit[161] denir; bunlar da, öğleden sonra üçten akşama kadar musiki odasında alıştırma yapar. Genellikle hasoda sazendelerine eşlik ederler. Hem dans edip, hem de daire, zemmur ve çalparelerini çalarlar.

Cenk musikisi çalgıları

Akşamüstü odaya savaş veya sefer musikisi [mehterhane] hocaları gelir; onlar da derslerini verirler; çalgıları çeşitli trompet, fifre, davul ve zil

türlerinden oluşur ve sadece olağanüstü ve rahatsız edici bir ses çıkarmaya yarar. Bu çalgılara onların dilinde zurna, boru, ahenk ve ölçüleri vurmaya yarayan davul, ölçüye göre birbirine vurulan birçok bakır tabaktan oluşan nakkâre, kudümbelek veya dümbelek[162] ve zil denir; padişah halkın arasına çıktığında at üstünde taşınan tunç davulların [kös] çalınması öğretilir.

Davullar ve borular

Bu mehter mızıkacılarından bazıları saray dışındaki dairelerde ikamet eder ve gün doğmadan bir saat önce nevbet çalarak padişahı musikilerinin gürültüsüyle selamlamak ve güneş battıktan bir buçuk saat sonra da padişaha iyi geceler dilemek üzere saraya getirtilirler; ayrıca Ramazan ayını haber vermekte de kullanılırlar. Padişah gösterişli bir atlı alayla dışarı çıktığında ona eşlik eder ve bayramlarda yabancı elçilere musikileriyle ziyafet çekerler. Tıpkı savaş meydanlarından geçen yabancıları boru ve davulla selamlayanlar gibi padişahın halk huzurunda bir kaftanla ödüllendirdiği kişileri selamlamaya da giderler; kaftan armağan edilmesinin nedeni ya terfi, ya da padişahı onlara ihsan vermeye zorlayan başka nedenlerdir; [mızıkacıların] amacı küçük bir armağanla birkaç akça koparmaktır.

Subaşı. İstanbul'da gece nöbeti ve devriyesi

Bazıları da İstanbul'un bazı kulelerinde güneş battıktan iki saat sonra yat borusunu çalar; artık subaşının saati gelmiştir. Subaşı, aşağı yukarı jandarma komutanı ve nöbetçi şövalye ayarındadır; kentte yaşayan herkesi tutuklama ve hapse atma yetkisiyle devriyeye başlar; gece çıkabilecek yangınlara ve kazalara karşı önlem almakla da yükümlüdür. [Müzisyenler] güneş doğmadan iki saat önce de kalk borusu çalarlar. Bazıları da özellikle bayram arifelerinde içoğlanlar halıları taşırken, paşa unvanıyla taltif edilen eski bir içoğlanı saraydan çıkarken veya padişah kayıkla gezintiye çıktığında sarayda işlerini sürdürürler.

Bostancıbaşı

Aynı zamanda tayfa görevini üstlenen bostancılar kürek çekerken, iki içoğlanı ellerinde zurna ve nakkareyle padişahı eğlendirir; bostancıbaşı

kadırga veya çekdiride serdümenlik yaptığı için hükümdarın arkasında yer alır ve onunla sık sık konuşma olanağı bulur. Bu yakınlık ve padişahın kendisine rahatlıkla kulak verme ayrıcalığı, bu görevi çok önemli kılar ve onun bu fırsattan yararlanarak kendilerine hem iyilik, hem de kötülük yapabileceğini bilen imparatorluk ricali bostancıbaşından hem çekinir, hem de onu sayar. Padişahın herkesin davranışlarıyla ilgili olarak ondan bilgi almaya başlaması ona en yüksek mevkilerin yolunu açar; en yakın olduğu rütbe kapudan paşalıktır [kaptan-ı derya].

Oda musikisi

Oda müzisyenleri genellikle her salı padişahın saçı tıraş edilirken huzurunda çalmaya giderler; huzura çıkmak zorunda oldukları belirlenmiş bir gün yoktur. Ama padişah kimi zaman onları harem dairesine getirtir; [müzisyenler] güzel sultanları görmemeleri için gözleri bağlı olarak çalıp söylemek zorunda bırakılırlar. Yanlarında bekleyen haremağaları başlarını kaldırmalarını engellemek için her an onları gözetler ve başlarını biraz olsun doğrultmaya kalksalar enselerine bir yumruk ya da şaplağı yerler. Bu koşullarda müzisyenlik yapıp, böyle bir karşılaşmada görme zevkinden yoksun bırakılmanın, çok sıkıcı ve rahatsız edici olduğunu siz de kabul edersiniz: Bu nedenle harem dairesinde genellikle cariyeler ve hadımağalardan başkası musiki icra etmez. Müzisyenlere en çok şehzadelerden biri sünnet edildiğinde iş çıkar; çünkü şehzadenin uyumasını engellemek için sürekli çalmak zorundadırlar. Şu anda tahtta bulunan Sultan Mehmed sünnet edildiğinde,[163] müzisyenler (onun yattığı) Hasoda'da on iki gün ve gece hiç uyumadan, ya da ancak nöbetleşe biraz kestirerek ahenkli bir musikiyi sürdürüp durdular; sadece şehzadeye çeşitli küçük komediler sunulduğunda biraz ara verebildiler; şehzade o zamandan beri ahenkli müziği hiç sevmedi ve vezir Köprülü Mehmed'in telkin ve tavsiyelerine uyarak gönlünü avdan yana meylettirdi. Şu anda hâlâ görevinin başında bulunan bu gözde vezir, padişahın ordusunun başına geçip krallığı çabucak fethetmek için yakında Kandiye'ye gidecek.[164] Bu vezir, efendisinin kan dökme eğilimini başka bir tarafa yönlendirmek, kıyıcılığını imparatorluğun kentlerinde değil de ormanlarında tatmin etmeye yöneltmek

için [ona] vahşi hayvanlarla savaşma isteği aşılamaktan daha iyi bir yol bulamamıştı. Bu vezir hükümetin dümenini, bu makamda yerini aldığı babasının siyasetine tamamen zıt bir yönde, sekiz dokuz yıldır elinde tutmaktadır; çünkü babasının makamını koruma ve uyrukların itaatini sağlama konusunda bildiği tek çıkar yol, fazla yükselen ve kıskançlık duymasına yol açabilecek başları kestirmekti; kendisine muhalefet edebilecek tarafı diğerine kırdırma olanağını her zaman bulabilsin diye sipahiler ile yeniçeriler arasındaki çekişmeyi sürekli kışkırtıp duruyordu. Yeniçerilerin gücünü azaltmak; kazan kaldırmaları ve küstahlıklarıyla imparatorluğun başına bir daha asla çorap öremeyecek hale getirmek için akla hayale gelebilecek her çareye başvurdu; çünkü bu küstahlık öyle bir noktaya varmıştı ki, askerler bugünkü padişahın babası Sultan İbrahim'in ölümünde de görüldüğü üzere, padişahın hayatına hükmeder hale gelmişti. Eğer o ateşli atılganlıklarını sınırlayıp düzenleyecek birisi çıksa, aynen Roma İmparatorluğu'nun çöküş döneminde görüldüğü gibi, imparatorluğa el koymaları işten bile değildi. Bu vezirin, vezirliğinin beş veya altı yılı içinde otuz bin kişiyi öldürttüğüne kesin gözüyle bakılmaktadır. Oğlu ise yumuşak bir yönetim uyguluyor ve insanları kolay affediyor ama kafaları yerine keselerini vurdurup yıllardır biriktirdiklerini bir gecede müsadere etmekle yetiniyor. Sefalet ve yoksulluğun ancak para gücüyle başarılı olabilecek büyük girişimlere derman bırakmadığını çok iyi hesaplıyor. Çok genç yaşında en yüksek mevkilere tırmandı: Yirmi yaşında büyük Kahire paşasıydı [Mısır valisiydi];"[65] oradaki halkları, bu işlerin içinde pişmiş yaşlıların bile sergileyemeyeceği bir bilgelik ve ihtiyatla yönetmişti. Babasının ölümünde padişahın elinden mühr-i hümayûnu aldığında sadece yirmi yedi yaşındaydı ve birdenbire böylesine ulu bir monarşinin sevk ve idaresiyle görevlendirildi. Yönetime geldiğinden beri çok az düşman edindi; tam tersine, özellikle bilge ve yiğit bir komutan olarak kendini sevdirip saydırdığı savaş ehli içinde, birçok dost edindi ve nam saldı. Buradan yola çıkarak onun aklı ve yönetimi hakkında bir hükme varabilirsiniz ve bu kadar genç yaşta bu kadar çok insanı memnun edebildiyse, zamanın akışı içinde, devlet işlerinde daha da piştikçe dehasından ve siyasetinden neler beklenebileceğini siz hesaplayın. Bu vezir uzun boylu ve düzgün yapılıdır; yüzü asık ve hü-

zünlüdür; teni yağız, gözleri küçük ve çukurdur. Bu meşhur vezirden söz etmek için konudan uzaklaştım diye, umarım bana kızmamışsınızdır. Anlatmaya başladığım konuya dönüyorum; padişah ava öyle ateşli bir biçimde sarıldı ki, avcılık şu anda onun tek zevki haline gelmiş durumda; altın ve gümüş zincirlerle bağlı beş-altı bin köpek besliyor; en gözde ve sevgili köpekleri altın, inci ve diğer mücevherlerle süslü tasmalar taşıyor. Bu büyük av donanımı padişahtan padişaha değişir ve şehzadenin bu eğlenceye duyduğu eğilime göre artar veya eksilir. Türkler köpeklere çok iyi bakar ve koşturmaya götürdüklerinde üstlerini hep örtülü tutarlar. Kimi zaman padişah ava çıktığında, kalabalık Hıristiyan gruplarını ailelerinden ayırıp peşine takar ve onlara koca ormanları kuşattırır; sonra çemberi giderek daralttırır ve [av] hayvanlarını bu zavallıların arasından kendilerine yol açmaya zorlar, bu arada birçok insan hayatından olur.

IV. Murad erkeklerle sohbete oturduğunda, Sultan İbrahim ise cariyelerle beraberken musiki dinlemekten çok hoşlanırdı. Aslında kadınların hakkını verip onları oğlanlara tercih eden Sultan İbrahim, doğanın bizlere telkin ettiği daha mantıklı bir hareket tarzına uyuyordu.

23 numara, hazine dairesinin önünde bulunan ve içinde altın ve gümüş tartılan bir bölmedir.[166]

24 numara, hazine dairesidir. Hazine Odası'nın bütün içoğlanları ağalarından buyruk alınca giysileri ve değerli kürkleri elden geçirip temizlemek ve sandıkların tozunu almak için buraya gelirler. Padişahın giysilerini yılda iki kez güneşe sererler; ilk Osmanlı padişahlarının rengârenk boyanmış kısa ve kıvırcık tüylü koyun postlarıyla uzun tüylü [başka] postlardan yapılmış eski giysileri de burada özenle saklanır. Bu eski püskü giysiler, kutsal emanetler gibi günümüz padişahlarına gösterilir. Saray avlusunun altı tamamen kemerlerle kaplıdır ve burası büyük bir ambar görevi görür;[167] her padişah miktarı değişen özel hazinesini burada muhafaza eder; bu hazineler padişahların kendi mühürleriyle mühürlenmiş olarak saklanır.

Türkiye'de maliyenin nasıl yönetildiğini size anlatmadan, padişahın hazine dairesini terk etmek istemiyorum. Haraç[168] veya her eyaletten kelle başına alınan verginin çoğu, ihalede en yüksek teklifi verene bırakı-

lır; bu şahıs, kendi cebinden masraf ederek vergileri toplatır ve ihale bedelini belirli bir vadede nakit olarak teslim etmek zorundadır.[169] Tımar vergileri, her havale başına komisyon alan tahsildarlar tarafından toplanır; tahsildarlar hasılatlarını sayıp, İstanbul'da ikamet eden ve her gün hazineye gelirleri aktaran baş defterdara arabalarla göndermekle yükümlüdür. Ona tahsis edilen miktarlar da kendisine ödenir. Her eyalette tımarları[170] hazinedarlar yönetir ve bağlı oldukları paşaya veya sancak beyine[171] hesap verirler; tımarlardan gelen parayı onlara teslim ederler, onlar da bu paranın bir bölümünü kendi yönetimlerine bağlı askerlerin maaşlarını ödemek için kullanır,[172] geri kalanını da defterdar[173] veya hazinedarbaşına[174] teslim ederler. Bunlar her yıl divana sunmak üzere bir gelir gider dökümü hazırlar ve yıl sonunda ellerinde kalan nakit parayı hazineye teslim ederler.

Haziran, temmuz ve ağustos ayları boyunca, padişaha çok gerekli olmayan ve hazinenin malı durumundaki eski giysilerle, idama mahkûm edilen ya da boğdurulan paşaların veya diğer görevlilerin müsadere edilen malları sarayda açık artırma ile satılır; Hazine Odası'nın tellal adı verilen altı içoğlanı hazine kâtibinin kendilerine teslim ettiği söz konusu giysileri ellerine alır ve diğer odaların girişine kadar götürürler; her odanın tellalı bunları sayarak teslim alır ve açık artırmaya katılabilecek kadar birikimi olan içoğlanlarına gösterir. İçoğlanları kaftanlar, kılıçlar, at süsleri, sarıklar vb arasından beğendiklerini alırlar. Ama başodalara ulaşmadan büyük servetler biriktirmek zor olduğu için, asıl ticaret bezestenle[175] ilişkisi olan hadımağalarla yapılır; bezesten onların satın aldıkları malları kentte üzerine kâr koyarak perakende satar ve fiyatları da hazinedarlara ödenmesi gereken parayı zamanında temin edilebilecek düzeyde tutar. İstanbul'daki bu bezesten, içi dükkânlarla dolu, her türlü değerli ve ilginç malın satıldığı, üstü örtülü birçok sokağı bulunan kapalı bir yerdir.[176] Kentin başlıca tüccarlarının iş yaptığı sürekli bir panayır yeri olarak düşünülebilir; ama asıl ticaret salı ve perşembeleri yoğunlaşır. Gündüzleri açık olan bu yer geceleri kapanır ve içeride kimse kalmaz, her esnaf dükkânını kapattıktan sonra bütün malını kapıcıların iyi niyetine emanet ederek evine gider. Üstelik imparatorlukta mallarını güvenli bir yere teslim edip emniyet altında tutmak isteyen herkes bir bankaya yatırır gibi bütün servetini, hiçbir kâr payı

almadan bedesteni yönetenlerin iyi niyetine emanet eder. Esnaf uzun bir yolculuğa çıkması gerektiğinde, mallarını emanet edebileceği güvenilir bir kişiye gerek olmadan ve dönüşte mallarını bıraktığı gibi bulma güvencesiyle bu olanaktan yararlanır. Hemen hemen bütün esnaf ve kentin en ilginç, en zengin zanaatkârları bezestenin civarında oturur.

25 numara, Hazine Odası'dır;[177] bu oda sayıları doksan ile yüz arasında değişen[178] hazine içoğlanları koğuşudur; ağaları, akşamları burada yatıp gündüzleri 26 numaradaki özel odasına[179] çekilen hazine kâhyasıdır;[180] bazı eski giysileri onarmak veya gümüşleri eritip yeniden dökmek üzere çağrılan usta zanaatkârlar onu bu odada bulur. Saraydan kısa süre önce çıkmış birçok kişi kendileri saraydayken, imparatorun [Avusturya imparatoru], elçisi Schmitt[181] aracılığıyla gönderdiği armağanların, Augsburg'un en iyi zanaatkârları tarafından kabartmalarla işlenmiş altın ve gümüş tepsilerin, kupaların, tabakların ve büyük gümüş bir leğen ile daha birçok nadide eşyanın para yapılmak üzere külçe halinde dövülüp, çubuklar halinde döküldüğünü gördüklerini naklettiler. Daha önceki padişahların birçok hazinesi de Venedik savaşının ihtiyaçlarını karşılamak üzere tüketilmişti; aynı kişiler, hazinelerin kapıları açıldıktan sonra paslı kuruşlar ve sikkelerle dolu sandıkların dışarı çıkarıldığını, bunları yeni keselere yerleştiren içoğlanlarının, hazine kâhyasının sürekli göz hapsine rağmen aşırdıkları paraları ceplerine ve çizmelere doldurduklarını anlattılar.

Türklerin, dünyanın çoğunun düşündüğünün aksine, o kadar da ürkütücü bir gücünün olmadığını, servetlerinin de tükenmez sayılamayacağını görüyorsunuz. Gerçi büyük sabırları, kanaatkârlıkları, ağır işlere dayanıklılıkları ve aşırı azimleri her şeyin üstesinden gelmelerini; özellikle de kara savaşında, hele her an yedek kuvvet ve yardım gönderme olanağı bulurlarsa, düşmanlarını alt etmelerini sağlar. Zaten savaşçıların ihtiyaçlarını karşılamak için kullandıkları ata yadigârı yöntem, ordularının peşine her zaman büyük bir gönüllü kalabalığının takılmasıdır. Çünkü tımarların tasarrufu, ne zaman istense silah altına alınma yükümlülüğü karşılığında kaydıhayat şartıyla verilir. Bu nedenle ordunun peşine takılan işsizler tımarlı bir sipahinin öldürülmesini bekler ve hemen onun yerini talep edip, o anda bu yere getirilme fırsatını kollarlar. Her sipahi tasarruf hakkı berat-

larını sürekli üzerinde taşımak zorundadır. Sipahinin yerine göz dikenler, öldürülen sipahilerin beratlarını ele geçirebilmek için savaşta onları takip ederler. Genellikle tımar bu beratları getirenlere verilir. Yine de bütün bu nedenler halkın yararına olmamakta, savaş uzun sürdüğünde silah altına alınmak isteyen gönüllü sayısının çok azalmasını engellememektedir. Türkler Kandiye muhasarasına giriştiğinden beri,[182] imparatorlukta silah altına alınacak adam bulunamaması asker sayısını öyle azaltmıştır ki yeni ordular toplanamamaktadır. Herkes deniz seferlerindeki güçlerinin karadaki kadar büyük olmadığına inanır, çünkü deniz korkusu kara savaşlarının tehlikesinden çok daha caydırıcıdır. Oysa padişah her zaman birçok kadırga ve başka savaş gemileri hazır bulundurur; denizcilikte ve gemi yapımında deneyimli ve gözü pek adamları olsaydı, denizlerde de büyük bir güç kazanırdı. Aslında gemi yapmayı bilen işçileri, hatta dönmeleri yok değildir; tersaneleri daima her türlü yedek malzemeyle doludur; limanlarının civarında [kereste için] uygun ormanlar vardır; İngilizler demir ve diğer malzemeyi sağlar; yelken yapımı için de çok bol keteni vardır, gerektiğinde Aumale* bezleri de eksik olmaz; yine de deniz kuvvetlerinin iaşesinde uyguladığı siyaset iyi denizcilere ve yiğit kaptanlara sahip olma olanağı vermez, çünkü [devlet] her kadırga kaptanıyla anlaşma yaparak forsa takımının ihtiyaçlarını görebilmesi için Ege adalarındaki şu veya bu adanın veya başka bir yerin tımarını ya da haracını ona bırakır. Bu nedenle, savaşta elli veya altmış forsa kaybeden bir gemi kaptanı kendi cebinden masraf edip yerlerine yenilerini satın almak zorundadır. Bu durum onları korkaklıktan değilse de cimrilikten ötürü çatışmalardan mümkün olduğunca sakınmaya zorlar; çünkü yıllarca zahmetle biriktirdiklerini bir günde yitirmek istemezler ve mülklerini ancak böyle koruyabilirler. Bu nedenle bütün kaptanlar düşmanla karşılaşmaktan kaçınır ve kimi zaman çıkarma yapma amacıyla gemilerine bindirdikleri birlikleri mümkün olduğunca tehlikeye girmeden taşımaya bakarlar. Savaşmak zorunda kalırlarsa, her biri kendini kollamaya çalışır, birbirlerinin yardımına pek koşmadıkları için hemen hemen bütün savaşları kaybederler. Bizim çok az sayıdaki ge-

* Kuzey Fransa'da dokumalarıyla ünlü bir şehir -ç.n.

mimiz bile onları korkutup en büyük donanmaları arasından kaçacak bir yol bulabilir; zaten bir kapudan paşa denize açıldığında aldığı kesin emirler yüzünden komutada o kadar az serbestliğe sahip olur ki, karar değiştirmesini gerektiren durumlarda veya düşman üzerine daha fazla saldırması gerektiğinde aldığı talimatlara körü körüne uymak zorunda kalır; bu yüzden genellikle elverişli fırsatları kaçırır, sakınabilecekleri tatsız çatışmalara girerler.

Hazine kâtibi ve padişahın giysileriyle hazinedeki eski giysileri temizleyen içoğlarılarına sıcak su taşıyan güğümcübaşı bu Hazine Odası'nın diğer ağalarıdır.

27 numara, kiler koğuşudur;[183] kiler içoğlanlarının [kilerliler] sayısı yetmiş veya seksendir;[184] ağalarına kiler kâhyası denir;[185] bu içoğlanlarının görevi ve işlevi, şekerlerin, reçellerin, şerbetlerin ve her türlü bakkaliyenin, Büyük Kahire'den gönderilen tiryak ve ıtırların veya Eflâk mumlarının konduğu dolapları temiz tutmak; ayrıca her akşam sarayın bütün odalarına şamdanları dağıtmaktır. Padişah kilerden bir şey istediğinde, Hasoda'daki içoğlanlarından birini gönderip kâhyaya bildirir, o da hemen padişahın istediği şeyi getirir. 28 numarada kiler kâhyasının kendine ait küçük bir odası vardır;[186] gündüzleri orada bulunur ve armağan olarak gelen veya satın alınarak kilere getirilen malları teslim alır.

29 numara da kilerin bir bölümüdür; yukarıda sözü edilen şeyler, ayrıca her türlü ilaç ve reçel burada saklanır.

30 numara, üstü örtülü büyük bir taraça halinde öne doğru çıkmalı bir köşktür; köşk bekçisi[187] adı verilen bu yerden bahçeye inilir. Burada sadece toprağı belleyip bahçelere bakmayı değil, kolluk görevini de üstlenen bostancıların bir karakolu vardır. Bu nedenle bostancıların, imparatorluğun diğer ordularındaki gibi kendi içlerinde düzenli komutan ve ağaları vardır; padişahı canına kastedilmekten korumak ya da düşman baskın yaparsa kenti savunmak için saray bahçelerine ve İstanbul civarındaki kasırlara dağıtılmış yedi, sekiz bin bostancı kısa sürede silah altına alınabilir. Bu bostancılar hem asker, hem okçu, hem de denizcidir; padişah saltanat kayığıyla gezintiye çıktığında kürek çekerler ve geceleri de küçük sandallarına binip herhangi bir düzenbazlık yapılıp yapılmadığını denetlemek

üzere limanda devriye gezerler; gündüzleri ise gümrüklerden mal kaçırılmasın, kent güvenliğini bozucu işler çevrilmesin diye ve kadınların yalılarda âşıklarıyla buluşmalarını engellemek için İstanbul civarında devriye gezerler. Ayrıca hem polis müdürü, hem de ağır ceza yargıcı olarak İstanbul'a komşu olan ve bostancıbaşının yetki alanına giren köylerde nöbet tutup polislik yaparlar. Yeniçerilikten yetişen bu bostancılar imparatorluğun diğer mevkilerine adım adım yükselebilirler.

Bu köşklerin Türkiye'deki en hoş yapı türü olduğunu söyleyebilirim. Deniz ve dere kıyılarına, özellikle de bahçelerin içinde, çeşmelere yakın yerlere yapılan bu köşklerde sekizgen veya altıgen görünümlü her tarafı açık büyük bir salon vardır. Bu salon birçok sütun üzerine oturtulmuştur. Yazları serin olsun diye sadece güneşin olduğu taraftaki açıklık makaralarla kaldırılıp indirilen büyük şiltelerle kapatılır; yerler genellikle mermer döşelidir; salonun ortasında ve çeşitli köşelerindeki fıskiyelerden taşan su birçok küçük kanalla salonun her yanını dolaşır. Oturmak için bütün çevreye hâkim yüksekçe bir yer zengin halılarla, en güzel İran, Venedik kumaşlarından yapılmış yastıklarla kaplanır. Lambrili tavanın altın yaldızlı ve gök mavisi bölmelerinde hiçbir çiçek ya da hayvan tasviri yoktur. Canlı bir varlığı tablo veya taşta tasvir etmenin Allah'a şirk koşma anlamına geldiğine inanan Türklerde bu tür resimler kesinlikle yasaklanmıştır. Genellikle topraktan beş, altı basamak yukarıda olan bu salonlar her zaman serindir. İmparatorluğun bütün zenginlerinin bahçelerinde köşkleri vardır; yazın akşam yemeklerinden sonra orada uyur, boş vakitlerinde dostlarıyla birlikte orada eğlenirler.

31 numara, hasodalıların veya hiyerarşinin en üstünde yer alan, padişahın şahsına hizmet amacıyla en çok yaklaşan içoğlanlarının yaşadığı Hasoda'dır. Şu anda [bu odadaki] içoğlanların toplam sayısı kırktır; ilk dördü padişaha dilekçe sunma serbestliğine sahip oldukları için arzağaları unvanına sahiptirler. Bunlardan silahdar paşa[188] yüz akça; çuhadar ağa seksen akça; rikabdar ağa[189] 180 akça ve tülbent oğlanı[190] 150 akça yevmiyelidir. Padişah ne zaman halkın arasına çıksa, bu dört ağa da onu izler. Padişahın hep yanında bulunan birincisi, kırmızı kını içinde bir pala taşır. İkincisinde, hünkârı yağmurdan koruyan giysinin konduğu kırmızı bir

çanta bulunur. Üçüncüsü, padişah ne zaman ata binse veya attan inse üzengiyi tutmak zorundadır; dördüncüsü de, diğer sarıklardan farklı bir görünümü olan ve mücevveze denen sarığı taşır; bu odanın diğer içoğlanlarının hepsi kırk akça yevmiyelidir.

Bu ilk dördün ardından gelen en kıdemli on iki içoğlanı, kuşaklarında kıdemlerinin işareti olarak altın kın içinde birer bıçak taşıdıklarından, bıçaklı unvanıyla anılır ve her birinin ayrı görevi vardır; birincisi, söz konusu odanın kapılarını açıp kapayan anahtar oğlanıdır;[191] ikincisi, padişahı tıraş eden berberbaşıdır. Eskiden bu berberbaşılar hünkârı tıraş ederken ondan bazı ricalarda bulunabiliyor, kimi lütuflar isteyebiliyorlardı. Ama ustura gırtlağındayken bu tür ricaların dile getirilmesinden hiç hoşlanmayan IV. Murad bu âdeti kaldırdı; yine de berberbaşılar tıraş sırasında padişahla konuşmaktan ve kimi zaman imparatorlukta olup bitenler hakkında onu uyarmaktan vazgeçmedi. Bir seferinde, Kenan Paşa[192] adındaki kapudan paşanın komutasındaki donanmanın Çanakkale Boğazı açığında Venedikliler karşısında bozguna uğradığını[193] Mustafa adındaki Ermeni berberbaşı padişaha yetiştirivermişti. Kenan Paşa'nın babası olan vezir olayı padişaha bildirmeye henüz cesaret edememiş [olduğu için] berberbaşına öyle öfkelendi ki, dostuymuş gibi görünerek ve kayırma numarası yaparak ona bir sancak verdirdi ve adamı saraydan çıkar çıkmaz da boğdurdu. [Kıdemli on iki içoğlanından] üçüncüsü, padişahın elini yıkaması için mücevher kakmalı bir ibrikle, altın bir leğene su döken ibrik oğlanıdır.[194] Dördüncüsü, padişah sofraya oturduğunda önüne uzun bir örtü yayan peşkir oğlanıdır.[195] Beşincisi, padişahın porselen kâsesini saklayan ve istediği içecekleri sunan şerbetçidir; şu andaki padişah su ve şerbetten başka bir şey içmez; ama başına dikip kana kana şarap içmeye çok düşkün olan ve su içmeyi kadınlara bırakan IV. Murad zamanında, kadehleri dolduran ve sâki denen bu görevli, imparatorluğun en iyi üzümlerinden seçilmiş ve ağızlarını kendi eliyle mühürlediği şişelere konmuş Bakhos'un suyundan her zaman bol miktarda bulundururdu. Altıncısı, padişahın sofra örtüsünü seren ve ekmeğini sunan sofracıdır. Bu ekmek değişik bir biçimde pişirilmiştir; üst tarafı hafif kızardığı halde kabuksuzdur ve o kadar beyaz ve yumuşaktır ki, hamur gibi parmakla alınıp yenir. Padişahı sofraya oturttuğuma göre, size yediklerinden de söz etmem gerek.

Hünkâr sofrası

Padişah Hasoda'da veya Hasbahçe'de tek başına yemek yer; ona her gün sunulan etler genellikle haşlama veya kızartma kuşbaşı koyun eti, şişte çevrilmiş koyun sucuğu, şişte çevrilmiş bir çift güvercin, pilavla birlikte pişirilmiş bir tavuk veya mevsiminde fırında pişirilmiş bir kuzudur; ayrıca yanında her türlü hamur işi tatlı ve en lezzetlisi bile bizim damak zevkimize göre beş para etmeyen farklı bileşimler verilir. Bu hamur işlerine baklava veya me'muniyye,[196] sütle pişirilen pirince südlü aş,[197] şekerle dövülmüş pirince muhallebi denir. Ve padişahın susuz yuttuğu bir sürü ilacın ardından, koca bir kap hoşâb[198] veya üzüm, şeftali, kayısı, kızılcık gibi her türlü meyvenin suyu getirilir; o yemek yerken, cüceler ve dilsizler önünde binbir şaklabanlık yapar, padişah da eğlenceye katılır, onlara masaya getirilen yemeklerden parçalar atar, bunları yakalamak için aralarında dövüşmelerini seyreder; sofrasındaki kapkacağın hepsi porselendir veya değerli bir topraktan yapılmış martabanîdir.[199] Latinlerin *murrynum*[200] adını verdikleri bu toprak Hindistan'dan gelir. Bardaklar ve kaşıklar tahtadandır, padişah parmaklarını çatal gibi kullanır. Şeriat erkeklerin altın veya gümüş kapkacak kullanmasını yasaklar, ama kadınlara bu konuda izin verir; Şeriatta cennet mutluluğundan ancak bu dünyada kocalarına itaat eden ve sadık kalan kadınların yararlanabileceği, kocalarının onları öteki dünyada da hatırlayıp zaman zaman güzel cennetlerinde yanlarına getirteceği belirtilmiştir. Müslüman erkekler hurilerle ebedi zevkler yaşar, bedenin hissedebileceği bütün hazları onlarla paylaşır, ruhları da Allah'la yüz yüze kalmanın esrimesi içine gömülürken, ne iyiliği ne de kötülüğü hissedecekleri, ayrı bir yerde kalan [itaatsiz] kadınlar erkek meleklerin hizmetinden yararlanamayacaktır. Kadınlar, öteki dünyada büyük ödül beklentileri olmadığı için, bu hayatta her türlü katı dini yasaktan muaf tutulmuştur; insan yasalarına göre kötülük yapmamak koşuluyla, sevap işlemek zorunda da değildirler. Öyle ki ne Allah'a dua etmeleri, ne de camiye gitmeleri farzdır. Bu nedenle hanım sultanlar hiçbir kaygı duymadan altın ve gümüş tabaklarda yemek yer. Yemekten sonra padişah ellerini küçük sabunlarla yıkar ve daha sonra kahve içer; kahve Fransa'da da herkesin bahsini duyduğu bir içecektir; bakla tanesine benzeyen bir tür büyük taneden

yapılır, bu taneler önce fırında kavrulur, sonra dövülür ve kaynar suda pişirilir; bu içecek olabildiğince sıcakken ve küçük yudumlarla içilir. Vücudun sarhoşluğunu dağıtır, dumanlanan dimağları açar, baş ağrılarını geçirir ve fazla içildiğinde uykuyu kaçırır. Son olarak padişaha amber sürülür, yakıldığında çok tatlı ve hoş kokulu bir duman çıkaran sarısabır tütsüleri yakılır.

Yukarıda söz ettiğimiz ağalara dönelim; yedincisi, padişahın ve haremindeki kadınların hoşça vakit geçirmesi için eğitilen küçük köpeklere bakan mastıcı ağadır.[201]

Sekizincisi, yukarıdaki ağanın yardımcısı olan mastıcı oğlanıdır.

Dokuzuncusu, Büyük Kahire'den yetiştirilip gönderilen papağanlara bakan duducubaşıdır.[202]

Onuncusu, padişahın tırnaklarını kesen tırnakçıdır.

On birincisi, kahvesini pişirip sunan kahvecidir.

Sonuncusu ise boynuzdan veya balık dişinden yapılma kürdanları sunan hilalcidir. İşte imparatorluğun en önemli mevkilerine getirilmeyi bekleyen ve bir müddet sonra büyük eyaletleri yönetecek kişilerin yaptığı, kanımca çok gülünç sayılabilecek işler bunlardır.

Bu on iki içoğlanı ve hiyerarşinin en üstündeki diğer dördü, padişahın başka erkeklerle birlikte olduğu her türlü mecliste, yemek sırasında veya dışında, hep padişahın yakınında bulunur. Ama harem dairesine geçtiğinde, kapıda ondan izin alır ve daha ileri gitmezler.

Kırk hasodalının diğer yirmi dördü neferdir ve odanın daha basit ve sıradan işlerini görürler. Bazıları dört arzağasının sandukçularıdır. Padişah bunlara, asla bir taşra valiliğinden daha aşağıda bir görev ve paşa ya da sancak beyinden daha düşük bir unvan vermez; hatta kimi zaman –özellikle de bulundukları yönetimlerin zahmeti çok, getirisi azsa– belirli bir görevleri olmasına karşın, yeni ek makamlara da getirilirler.

Arzağaları ve esas olarak da bu dörtlünün içinde ilk sırada gelen silahdar paşa, her zaman çok yüksek makamlara atanır. Galatalı Kara Mustafa Paşa adında biri,[203] (boğdurulan) Sultan İbrahim'in annesi olan Valide sultan öldükten sonra,[204] önce Bağdat, sonra da Büyük Kahire beylerbeyi yapıldı. Daha sonra bu görevden azledilip, idaresinin hesabını vermek üzere saraya çağrıldı. Vezir-i âzam Köprülü Mehmed Paşa, Kara Mustafa

Paşa'nın yerine göz koymasından ve padişahla valide sultanın ona gösterdikleri dostluk sayesinde bunu başarabileceğinden kuşkulandı. Vezirin kendisini öldürtmeye karar verdiğinden korkan Kara Mustafa Paşa kaçtı ve vezir ölünceye kadar dört yıl saklandı; vezirin yerine geçen oğlu hayatını bağışladı ve onu ikinci kez Bağdat beylerbeyi yaptı; şimdi ona Firarî Mustafa Paşa denmektedir.

Birisi saraydan beylerbeyi unvanıyla çıktığında, padişah onun yanına, hanesini ve maiyetini oluşturmasına yetecek sayıda içoğlanı verir. Ve bu kişi Haşmetmeâb'dan izin aldıktan sonra, âdet olduğu üzere, çok geniş, içleri akçalarla, fındık altınlarıyla dolu iki büyük gümüş çanağı hadımağalara taşıttırıp, birini 42 numaradaki arz odasının *E* harfiyle gösterilen tarafındaki revakta, diğerini aynı odanın *F* harfiyle gösterilen tarafındaki revakta [içoğlanlarına] göstertir; mehteran bölüğü davullara vurup, zurna ve nefirleri çalarken, büyükoda içoğlanları *F*, küçükoda içoğlarıları da *E* tarafına çıkar ve hadımağalar ellerindeki çanakları ve paraları revaktan dışarı atar. İşte o zaman harika bir seyir başlar: İçoğlanları paraların üzerine atılırlar, özellikle de çanağı kapmak için dövüşürler; elden ele geçen çanak sonunda birisinde kalır, o da çanağı odalarından çıkıp kapılarının önünde seyirci olarak duran kaftanlılara doğru atar; kaftanlılar çanağı kimin attığını saptar ve kavga bittikten sonra geri vermek üzere alıp saklarlar.

Bu arada kapıağası ile saray kâhyası, yeni beylerbeyinin kollarına girip onu 63 numaradaki kapıya [Bâb-ı Hümayûn] kadar götürürler; orada vezirin kethüdası onu karşılayıp, sarayına kadar atla götürür; onun maiyetine girmek üzere saraydan çıkan içoğlanları da has ahırın atlarına biner, padişahın seyisleri onlara eşlik eder. [Vezirin sarayında] sipahilerin arasına katılan içoğlanlarıyla birlikte yeni beylerbeyine üç gün boyunca şölen verilir, bu sürede içoğlanlarına, kethüda nezaretinde sipahi usulü sarık sarma öğretilir; sonra beylerbeyi kentte hazırlattığı saraya çekilir. Hasoda içoğlanlarından biri beylerbeyilik değil paşalık unvanı alarak saraydan çıktığında beylerbeyi gibi törenlerle uğurlanır. Para dolu çanak atma âdeti yoktur.

Üzeri kırmızı çuha veya kadife kaplı, som altından taht-ı hümayûn Hasoda'dadır; Mısır'dan, Kudüs'ten ve başka yerlerden alınmış, çok hür-

met edilen bazı kutsal emanetler bu tahtın üzerine bağlanmıştır. Bunların içinde en önemlileri Yusuf'un takkesi ve Firavun'un lambalarıdır, ama en değerlisi ve en üstün tutulanı, Muhammed'in hırka-i şerif denilen eski urbasıdır.[205] Bu kutsal emanetler yılda bir kez, kilerlilerin nisan ayında özel olarak bu iş için topladığı şebnemle* yıkanır ve bu mucizevi emanetlere değen su küçük şişelere konup İstanbul'un ricaline armağan etmek üzere saklanır; bu armağanı alanlar onu özenle korur, sıtmaya ve diğer hastalıklara iyi gelen bir ilaç olduğuna inanırlar; hatta son nefesini veren dostlarını kabir azabından kurtarmak için ağzına bu sudan bir parça döktüklerine göre, cansız bedenlere bile iyi geldiğine inanırlar.

Bütün hasodalılar üzerinde yetke sahibi olan ve onları yumruklarla veya enseye indirilen şaplaklarla, hatta falakayla cezalandırabilen hasodabaşının kendi küçük odası da Hasoda içindedir. Ancak falaka cezasını padişahın özel emri olmadan uygulayamaz. Falaka Türkiye'de öyle yaygındır ki, vezir bile bu cezadan bağışık değildir (gerçi padişah onu böyle cezalandırmaktansa, boğdurmayı tercih eder) ve koca imparatorlukta sadece müftü ile kazaskerler, makamlarını yönetirken gösterdikleri bilgelik ve yaşlarının uyandırdığı hürmet nedeniyle, bu konuda biraz daha ayrıcalıklıdırlar.

Bir odadan diğerine ve sonunda Hasoda'ya kadar terfi ettirilen içoğlanını gireceği yeni odanın kapısına kadar götüren hadımağa, onu orada durdurup ense köküne bir yumruk indirdikten sonra kolundan tutup odaya sokar; orada karşılanıp oda sıralamasındaki en sonuncu yere konulan içoğlanı, bütün ayak işlerini görmek zorundadır.

32 numara, Hasoda kapısının önündeki bir bölmedir.

Padişahın, vezir, müftü, iki kazasker ve reis efendiden[206] oluşan özel divanı kafes ardından izlediği pencere[207] [planda] G ile gösterilmiştir; bu görevliler önemli konuları karara bağlamak üzere Hasoda'ya çağrıldığında, avlu kapısından değil, bahçe tarafından girerler. Kimi zaman padişah divana bizzat katılarak kararları önerir ve herkesin görüşünü alır.

33 numara, hasekilerin Hasodası ile içoğlanlarının Hasodası arasında yer alan ve Hünkâr Odası denen dairedir; çok zengin döşenmiş bir-

* İnanca göre Nisan yağmuru, şebnemi kutsaldır -ç.n.

çok odadan oluşur. Padişahın kadife kaplı kuştüyü döşeği, bizdeki gibi ahşap bir karyola üzerine değil, bir sekinin üzerine serilmiştir; şilteler pamuktan yapılmış ve üzerleri kadife kaplanmıştır; bizimkilere benzeyen kuştüyü döşek de kadife kaplıdır, uzun baş yastığı dibadan yapılmış, içi pamuk doldurulmuştur. Padişah gün boyu yatakta oturmayı ve giyinik uyumayı âdet edinmiştir; en yakıcı sıcaklarda yanında her zaman iki haseki kalır ve devekuşu tüyünden yelpazelerle onu serinletirler.[208] Padişah odasından Karadeniz'e doğru uzanan su yolunu [Boğaz'ı], limanı, Galata'yı,[209] Tophane'yi[210] ve Üsküdar'ı görür. Akşam yatmaya gittiğinde, çok ince dokumadan çarşaflar serilir ve başucuna ipekli nakışlarla işlenmiş küçük yastıklar konur; yazın saten yatak örtüleri serilir, ama kışın saten örtülerin altına zerdeva ve samur kürkler serilir ve çarşaflarla normal şiltesi arasına yine bu kürklerden yapılmış ayrı bir döşek konur; yatağın üstünde, üst tarafı tavana bağlı muhteşem bir cibinlik vardır; her akşam padişah yatağa girmeden önce odasında amber ve sarısabır kokuları saçan küçük kandiller yakılır; odanın ortasında hep iki büyük altın şamdan durur; bunun üzerinde gece boyunca kol kadar kalın mumlar yanar. Uzun bir gömlek ve başında küçük bir sarıkla uyur; geceleri başında ferraş denen iki kadın bekler (bunlar hünkâr odasını süpüren kadınlardır);[211] canı hasekilerle eğlenmek istediğinde, erkeklerin Hasodası'nın kapısı sıkıca kapatılır, padişahın hoşuna gitmek için hepsi de süslenmiş kızların dairesinin kapısı açılır; padişah, kızları gözden geçirdikten sonra, o gece kimi onurlandırmaya karar vermişse mendilini ona atar; bu kız hemen diz çöküp mendili yakalar ve öptükten sonra koynuna sokar.[212] Sultan İbrahim bu mendil atma âdetini çok uygulardı. Ama kadınlara fazla düşkün olmayan şimdiki padişah bu törene hiç başvurmaz, canı çektiği anda hoşuna giden hasekiyi çağırtarak bu isteğini daha kaba bir biçimde giderir. Padişah haremdeki turunu tamamlayınca, gedikli kadınlar ve padişahın lütfundan o güne dek en çok yararlanmış hasekiler, günün gözdesinin ayağına gidip onu kendisine verilen bu ihsandan ötürü kutlarlar; ve gözdeyi hasekilere[213] yapıldığı gibi selamlayıp, mükemmel bir biçimde giydirir, mücevherle süslerler. Bu arada kadın müzisyenler onun önünde şarkılar söyler ve bir hadımağanın nöbet beklediği oda kapısına kadar götürürler; ha-

dımağa padişaha gözdenin geldiğini bildirir ve buyruk gelince içeri alınan kız, padişahı görür görmez koşup ayağının dibinde diz çökmelidir; o zaman önce hamama, daha sonra da 38 numarada[214] görülen ve daha ileride söz edeceğim uzun odaya götürülür. Sevişmeleri bizimkinden oldukça farklıdır ve kanımca hiçbir zarafeti yoktur, hiçbir dirençle karşılaşılmadan, kolayca duyumsanan zevkler bizim onca zahmet çekerek eriştiklerimiz yanında epey yavan kalır. Zaten hep korku içinde yetiştirilmiş ve gözlerini yerden kaldırmaya bile cesaret edemeyen bu zavallı kadınlar, aşklarını göstermeyi, erkeğine gönüllü kucak açtığı kadar reddetme gücüne de sahip kadınlarımızın vereceği zarif zevklerle çeşnilendirmeyi nereden bilsinler? Padişah gönül fethetmekten habersizdir ve aşkı ancak doğanın verdiği güdüler aracılığıyla tanır. Kendilerine ilan-ı aşk eden hiçbir erkek tanımamış bu kadınların sohbetinin pek zekice olacağını sanmam ve Fransa'daki kadınlarımızın en eğitimsizinin bile aşk konusunda hepsinden çok şey bildiğine ve onlara yıllarca öğretmenlik yapabileceğine eminim.

34 numara, hasekilerin yaşadığı Uzun Oda'dır;[215] burada kıdem sırasına göre oturan hasekileri hadımağalar bekler; padişahla yatan kız bu odaya girer ve hünkâr hasekisi unvanını alır. İlk erkek çocuğu doğuran haseki, valide sultan olur[216] ve bu unvanı nedeniyle ona değerli taşlarla süslenmiş küçük bir altın taç takılır. Eğer oğlu tahta çıkamadan ölürse unvanını yitirir ve onun yerine ikinci erkek evladın annesi taç giyer; eski valide sultan saraydan çıkabilir ve oğlunun ölümünden sonra sarayın önde gelen şahsiyetlerinden biriyle evlenebilir; demek ki sadece veliaht şehzadenin annesi taç giymekte ve daha küçük şehzadelerin annelerine valide unvanı verilmemekte, onlar sadece haseki diye anılıp, oğullarının doğum sıralamasındaki yerine göre başhaseki, ikinci haseki vb isimler almaktadırlar. Sadece kız evlat doğuranların diğer hasekilerden hiçbir üstünlüğü yoktur. Doğan kızlara sultan unvanı verilir ve yedi, sekiz yaşına gelir gelmez, henüz çok küçük olmalarına karşın, bir beylerbeyi ile evlendirilirler ve gösterişli düğünler yapılarak saraydan çıkartılırlar; bu sultanlara İstanbul'da yaşamaları için bir saray tahsis edilir ve kocaları da yapılması gereken masraf ve harcamalardan kaçınmaz. Padişaha hizmetlerinin ödülü olarak saray dışından evlendirilen diğer hasekilere de sultan denir; sadece padişa-

çok odadan oluşur. Padişahın kadife kaplı kuştüyü döşeği, bizdeki gibi ahşap bir karyola üzerine değil, bir sekinin üzerine serilmiştir; şilteler pamuktan yapılmış ve üzerleri kadife kaplanmıştır; bizimkilere benzeyen kuştüyü döşek de kadife kaplıdır, uzun baş yastığı dibadan yapılmış, içi pamuk doldurulmuştur. Padişah gün boyu yatakta oturmayı ve giyinik uyumayı âdet edinmiştir; en yakıcı sıcaklarda yanında her zaman iki haseki kalır ve devekuşu tüyünden yelpazelerle onu serinletirler.[208] Padişah odasından Karadeniz'e doğru uzanan su yolunu [Boğaz'ı], limanı, Galata'yı,[209] Tophane'yi[210] ve Üsküdar'ı görür. Akşam yatmaya gittiğinde, çok ince dokumadan çarşaflar serilir ve başucuna ipekli nakışlarla işlenmiş küçük yastıklar konur; yazın saten yatak örtüleri serilir, ama kışın saten örtülerin altına zerdeva ve samur kürkler serilir ve çarşaflarla normal şiltesi arasına yine bu kürklerden yapılmış ayrı bir döşek konur; yatağın üstünde, üst tarafı tavana bağlı muhteşem bir cibinlik vardır; her akşam padişah yatağa girmeden önce odasında amber ve sarısabır kokuları saçan küçük kandiller yakılır; odanın ortasında hep iki büyük altın şamdan durur; bunun üzerinde gece boyunca kol kadar kalın mumlar yanar. Uzun bir gömlek ve başında küçük bir sarıkla uyur; geceleri başında ferraş denen iki kadın bekler (bunlar hünkâr odasını süpüren kadınlardır);[211] canı hasekilerle eğlenmek istediğinde, erkeklerin Hasodası'nın kapısı sıkıca kapatılır, padişahın hoşuna gitmek için hepsi de süslenmiş kızların dairesinin kapısı açılır; padişah, kızları gözden geçirdikten sonra, o gece kimi onurlandırmaya karar vermişse mendilini ona atar; bu kız hemen diz çöküp mendili yakalar ve öptükten sonra koynuna sokar.[212] Sultan İbrahim bu mendil atma âdetini çok uygulardı. Ama kadınlara fazla düşkün olmayan şimdiki padişah bu törene hiç başvurmaz, canı çektiği anda hoşuna giden hasekiyi çağırtarak bu isteğini daha kaba bir biçimde giderir. Padişah haremdeki turunu tamamlayınca, gedikli kadınlar ve padişahın lütfundan o güne dek en çok yararlanmış hasekiler, günün gözdesinin ayağına gidip onu kendisine verilen bu ihsandan ötürü kutlarlar; ve gözdeyi hasekilere[213] yapıldığı gibi selamlayıp, mükemmel bir biçimde giydirir, mücevherle süslerler. Bu arada kadın müzisyenler onun önünde şarkılar söyler ve bir hadımağanın nöbet beklediği oda kapısına kadar götürürler; ha-

dımağa padişaha gözdenin geldiğini bildirir ve buyruk gelince içeri alınan kız, padişahı görür görmez koşup ayağının dibinde diz çökmelidir; o zaman önce hamama, daha sonra da 38 numarada[214] görülen ve daha ileride söz edeceğim uzun odaya götürülür. Sevişmeleri bizimkinden oldukça farklıdır ve kanımca hiçbir zarafeti yoktur, hiçbir dirençle karşılaşılmadan, kolayca duyumsanan zevkler bizim onca zahmet çekerek eriştiklerimiz yanında epey yavan kalır. Zaten hep korku içinde yetiştirilmiş ve gözlerini yerden kaldırmaya bile cesaret edemeyen bu zavallı kadınlar, aşklarını göstermeyi, erkeğine gönüllü kucak açtığı kadar reddetme gücüne de sahip kadınlarımızın vereceği zarif zevklerle çeşnilendirmeyi nereden bilsinler? Padişah gönül fethetmekten habersizdir ve aşkı ancak doğanın verdiği güdüler aracılığıyla tanır. Kendilerine ilan-ı aşk eden hiçbir erkek tanımamış bu kadınların sohbetinin pek zekice olacağını sanmam ve Fransa'daki kadınlarımızın en eğitimsizinin bile aşk konusunda hepsinden çok şey bildiğine ve onlara yıllarca öğretmenlik yapabileceğine eminim.

34 numara, hasekilerin yaşadığı Uzun Oda'dır;[215] burada kıdem sırasına göre oturan hasekileri hadımağalar bekler; padişahla yatan kız bu odaya girer ve hünkâr hasekisi unvanını alır. İlk erkek çocuğu doğuran haseki, valide sultan olur[216] ve bu unvanı nedeniyle ona değerli taşlarla süslenmiş küçük bir altın taç takılır. Eğer oğlu tahta çıkamadan ölürse unvanını yitirir ve onun yerine ikinci erkek evladın annesi taç giyer; eski valide sultan saraydan çıkabilir ve oğlunun ölümünden sonra sarayın önde gelen şahsiyetlerinden biriyle evlenebilir; demek ki sadece veliaht şehzadenin annesi taç giymekte ve daha küçük şehzadelerin annelerine valide unvanı verilmemekte, onlar sadece haseki diye anılıp, oğullarının doğum sıralamasındaki yerine göre başhaseki, ikinci haseki vb isimler almaktadırlar. Sadece kız evlat doğuranların diğer hasekilerden hiçbir üstünlüğü yoktur. Doğan kızlara sultan unvanı verilir ve yedi, sekiz yaşına gelir gelmez, henüz çok küçük olmalarına karşın, bir beylerbeyi ile evlendirilirler ve gösterişli düğünler yapılarak saraydan çıkartılırlar; bu sultanlara İstanbul'da yaşamaları için bir saray tahsis edilir ve kocaları da yapılması gereken masraf ve harcamalardan kaçınmaz. Padişaha hizmetlerinin ödülü olarak saray dışından evlendirilen diğer hasekilere de sultan denir; sadece padişa-

hın annesi oğlunun ölümünden sonra evlenemez ve ömrünün geri kalanını Eski Saray'a kapanarak hapiste yaşar gibi geçirir. Diğer şehzadelerin anneleri de bu saraydadır ve çocuklarını yılda sadece iki kez görebilirler. [Bunun nedeni] Eski Saray'daki sultanların Ramazan ve Kurban bayramlarında at arabalarıyla yeni saraya götürülmesi ve orada üç gün kalmalarıdır. Bir padişah erkek evlat sahibi olmadan ölünce, tahta kardeşi çıkar. Yeni padişahın annesi henüz hayattaysa (ki çoğu zaman hayattadır) Eski Saray'dan alınır ve oğlunun yanına getirilir, taç giydirilerek valide sultan yapılır. Sultan İbrahim hayattayken kızlarının üçünü çocuk yaşta evlendirmiş,[217] bunlardan Gevherhan Sultan'ın[218] bugüne dek beş kocası olmuş, en sonuncusu olan İsmail Paşa da Macaristan'da, Raab geçidindeki [Yanıkkale] savaşta ölmüştür.[219] Sultanın, şu anda vezir-i âzam Köprülü'nün sadaret kaymakamı olan Gürcü Mehmed Paşa[220] adındaki altıncı kocasına bakire gittiği sanılmaktadır; sultanların kocaları her zaman imparatorluğun en zengin adamlarından seçilir. Sultan İbrahim öldükten sonra bu üç sultanın annesi saraydan çıkmış ve şimdiye kadar dört koca –en sonuncusu kubbe veziri veya divan reisi Yusuf Paşa[221]– eskitmiştir.

Paşalar ve beylerbeyiler, ellerinden geldiğince bu tür evliliklerden sakınır ve bırakınız böyle onurların peşinden koşmayı, zorlanmadıkları sürece asla sultanlarla evlenmezler. Demek ki onların peşinden koşan ve zengin ya da güçlü bir adamdan söz edildiğini işitir işitmez, padişahtan söz konusu kişinin hangi kadınla evleneceğini buyuran bir hatt-ı şerif koparanlar, sultanlardır; adamlar bu hatt-ı şeriflere uymak zorundadır, yoksa kelleleri gider. O nedenle böyle bir buyruk alan kişinin derhal düğün hazırlıklarına başlaması gerekir; sultana ağırlık[222] adı verilen ilk armağanları gönderdikten sonra, ona bir kâbin veya nikâh,[223] yani üç eksik beş fazla yirmi veya otuz bin ekülük bir mehr-i müeccel tahsis ettiği bir evlilik akdi yapar; birleşme ancak nikâh kıyıldıktan ve karşılıklı sözler verildikten sonra kutsanmış olur. Hadımağalar adamı, İstanbul'daki sarayına çoktan yerleşmiş olan sultanın odasının kapısına kadar getirirler. Tam karşıdan, oturduğu yerden onu inceleyen sultan gönlüne göre olduğuna karar verince ayağa kalkarak, kendisini kocalığa kabul ettiğini belli eder; o zaman hadımağalar adamın terliklerini çıkarır ve kapının üstünde yüksekçe bir yere

koyarlar, sonra onu sultanın odasına sokarlar; kocası sultanın önünde yerlere kadar eğilerek selam verdikten sonra birkaç adım geri çekilerek namaz kılar. Ayağa kalkıp ellerini kavuşturarak sultan "su getir" deyinceye kadar bekler; su dolu küçük bir kap alır ve sultanın önünde diz çökerek yüzünü örten, sırma çiçekler işlenmiş al bir peçe olan duvağını açar ve ona su verir. Bu arada sultanın nedimeleri küçük bir sehpada sofra hazırlar. Sofrada genellikle sadece birkaç güvercin kızartması ve bir reçel tabağı olur. Koca eşinden gelip bir şeyler atıştırmasını rica eder; kadının nazlanması ve kocası yan odada hazırlanmış bekleyen armağanları getirtinceye dek, bu isteği defalarca reddetmesi âdettendir; adam hadımağalara işaret eder etmez, hadımağalar armağanları nedimelere taşır, onlar da sultana takdim ederler. O zaman yumuşayan sultan ayağa kalkar ve koluna giren âşığının kendisini sofraya götürmesine ve oturttuktan sonra bir güvercini parçalayıp kendisine küçük bir parça sunmasına izin verir. Sultan eti yer, o da kocasının ağzına bir parça reçel koyduktan sonra ayağa kalkar ve yerine döner; o zaman herkes çekilir ve gerdeğe girmeden önce birbirlerini tanıyıp oynaşmaları için onları yalnız bırakır. Aşağı yukarı bir saat sonra, kocanın arkadaşları müzikçileri getirir, çalgıların gürültüsünü duyan koca davetlilerin bulunduğu salona geçmek zorunda kalır, aynı anda kadınlar da sultanın yanında toplanıp sabaha kadar eğlenirler. Bu uzun ve uykusuz gecenin ardından yorgun düşen sultan değerli yatağına uzanır, diğerlerine izin verip yenge kadınla yalnız kalır. Yenge kadın, geline yapması gerekenleri öğretir ve gerdek gecesinin evlilik görevleri hakkında ders verir. Onu her konuda uyardıktan sonra, kocayı çağırtır ve kendisinin geline sözle anlattığını fiilen göstermesi için onları yalnız bırakır. Koca sultanın odasına yavaşça girer ve onu yatakta, kendisiyle güreşmeye hazır bir halde bulur. Üstündeki giysileri çıkardıktan sonra sultanın ayak ucuna diz çöker ve örtüyü kaldırıp eliyle ayaklarını ovuşturur ve okşar, yatağın ayak ucu tarafından onları saygıyla öper ve sultanın yanına uzanır. O zaman kadın kocasını öper ve evliliklerinin devamında mutluluklar diler; koca usta bir âşık izlenimi uyandırmaya ve eşini tatmin etmeye çalışır. Sabah davetliler gelinin kapısına dayanır ve kocayı hamama götürürler. Sultan, kocasına armağan olarak hamamdan sonra giysin diye bir kat parfüm kokulu temiz

çamaşır gönderir. Türklerde düğünün ertesi gününe, paça günü adı verilir; çünkü damat hamamdan döner dönmez, orada bulunan herkese farklı çeşnilerle hazırlanmış paça yahnileri sunulur ve sonra kahve ikram edilir. Tören tamamlanınca herkes kendi işinin başına döner ve bütün bir hafta boyunca karısına eşlik edip, gönlünü bol bol şenlendirmesi için damadı rahat bırakır. Damat görgü kuralları gereği, öfkeden kudursa da evde kalmak ve erkeklerin en âşığının, en tutkulusunun bile süngüsünü düşürmeye yetecek böylesine uzun bir baş başa kalışın yorgunluğuna katlanmak zorundadır. Tabii ben bizim ülkemizin erkeklerinden söz ediyor ve asla meşhur Habeş kralının anısına hakaret etmek gibi bir niyet taşımıyorum.

Cariye soyundan değil de padişah soyundan gelen sultanlardan doğan çocuklar imparatorluğun en saygın mevkilerinden dışlanırlar. Çünkü belli bir yetke sahibi olunca beylerbeyiliğine getirilecekleri eyaletlerin sipahilerinin de desteğini alarak hırslarını tatmin etmeye kalkışacaklarından (insanların çoğunda bu hırs doğuştan vardır) ve yönetimini devraldıkları eyaletleri mutlak egemenlikleri altına sokacaklarından korkulur. İsyanları ve iç savaşları engellemek için başvurulan bu siyasi tedbir kardeş katlini caiz gören ve kardeş kanıyla ellerinin kirlenmesine izin veren tedbir kadar canice ve insanlığa aykırı bir iş değildir. Padişahın, kardeşlerini ömür boyu hapsederek bağlılıklarını kesinlikle güvence altına alma imkanı olmasına karşın, kardeş katli Osmanlı hanedanında gündelik bir olay sayılır. Gerçi hapis, padişahın kaygılarını ölüm kadar kesin bir biçimde yok edemez, çünkü bir şehzade tutsak bile olsa, gözetiminden sorumlu olanların dostluğunu kazanabilir ve onlar aracılığıyla askerler ve ağabeyinin uyrukları arasında ün salabilir; böylece askerler ve uyruklar, padişahın yönetiminden ve şahsından hoşnutsuzluk duyduklarında, tutsak şehzadeyi başa geçirebilirler. Örneğin bugünkü padişahın kardeşi olan Sultan Süleyman, bütün imparatorlukta herkesin takdirini kazanmış ve yeniçeri ocakları onun koruyucusu olduklarını açıklamıştır. Yeniçeriler böylece padişah ağabeyinin [şehzade] hakkında besleyebileceği kötü emelleri gerçekleştirmesini engellemek ve hanedanı sürdürecek çok küçük ve sağlıksız bir oğuldan başka bir varisi olmamasına rağmen çeşitli yollarla birçok kez canını almaya çalıştığı Süleyman'ı kurtarmak istemişlerdi.

Yukarıda sözünü ettiğim sultanların oğullarına genellikle yüz akça yevmiyeli kapıcıbaşılık görevi verilir. Bunlar sarayın iki dış kapısındaki muhafızlara komuta eder ve hak eden paşalara ya da beylerbeyilere gönderilen ve kılıç kaftan adı verilen ödülleri ya da takdir göstergelerini veya mahkûmiyet kararlarını bildiren ve siyah kadife keselere konan mektupları taşımakla yükümlüdürler. Bu siyah kese, zimmetine para geçirmiş ya da davranışlarıyla vezirlerde kuşku uyandırmış kişinin idam hükmü anlamına gelir. Bu ulaklıklar kapıcıbaşılar için kazançlı işlerdir, çünkü armağan götürdükleri onları ödüllendirir, bir idam fermanını yerine getirdiklerinde ise, boğdukları kişinin terekesini çıkarıp, mallarını müsadere etmekle görevlendirilirler ve zahmetlerinin karşılığı olarak kendilerine de esaslı bir pay ayırmayı unutmaz, hazine-i hümayûna ise sadece zimmetlerine geçirmedikleri bölümün hesabını verirler.

35 numara, silahdar paşanın gündüzleri ziyaretçilerini kabul ettiği çalışma odasıdır.

36 numara, padişah ve valide sultanın haremdeki bütün kadınlar ve karaağalarla birlikte namaz kılmaya geldikleri sarayın büyük mescididir; bu sultanlara cennette özel bir yer ayrılıp ayrılmadığını bilemem, ama diğer kadınlar genelde camiye gitmeye önem vermez ve kocaları da bu zahmete değmeyeceğine onları ikna ederken, sultanlar bu dünyada Allah'a ibadet etmenin gerekliliğine inandıklarına göre, herhalde gerçekten cennete girme özlemini taşıyorlardır. Bu mescide bakan ve oraya vaaz vermeye gelen imam, saray dışında oturur ve ona hünkâr imamı denir.

37 numara, çuhadarağanın gün boyu çekildiği odadır.

38 numara, her türden küçük kuşun beslendiği Kuşhane'dir; Enderun'u hareme bağlayan ve iki hadımağanın nöbet tuttuğu kapı buradadır; Sultan İbrahim'in saltanatının sonuna doğru imparatorluğun yaşadığı kargaşada, içoğlanları yaşlı valide sultanı bu kapıdan zorla çekip almış ve ona binbir türlü hakaret edip, saçlarından yakalayıp bir sokak kadını gibi yerlerde sürükledikten sonra kendi avlularında boğup öldürmüşlerdi; ve o zaman saraydaki kadınların hemen hemen hepsi yağma ganimeti sayılmış ve ebedi bir erkek yoksunluğunun yarattığı karamsarlığı üzerlerinden atma olanağını bulmuşlardı. Kurulan barikatlar zorlanıp, haremin kapıları

kırılıp, kendilerine yıllardır zulmeden o zenci haremağalarının büyük bölümü katledilirken, nasıl bir sevinç duyduklarını düşünün.

39 numara, haremin iç kapısıdır.

40 numara, Hasoda'daki havuzdur;[224] Sultan İbrahim çok kızgın olduğu bir gün, o sırada çok küçük yaşta olan oğlunu (şimdiki padişah) bu havuza düşürmüş, şehzadenin boğulmasına ramak kalmıştı; eğer silahdar haseki Mehmed Ağa onu kurtarmak için havuza atlamasaydı, hayatı gerçekten tehlikedeydi. Müzisyenler genellikle bu havuzun başına toplanır ve burada kimi zaman padişahı eğlendirmek için küçük komediler oynanır; padişah, müftü ile veziri de burada huzura kabul eder.

B, kadınların kurutmak için çamaşır serdiği bir avludur [Cariyeler Taşlığı].

Şimdiye kadar erkeklerin yaşadığı dairelerle ilgili verdiğim türden özel ayrıntıları harem dairesi için anlatamam, çünkü orasını o kadar iyi bilmiyorum; yine de valide sultan boğulduğu sırada yağma payına haremden bir kadın düşen ve onunla evlenen sipahi ağalarından bir dostumun anlattığına göre, saraydaki kadınlar içoğlanlarıyla aynı sayıda odalara dağıtılmıştır; ancak onların Doğancılar Odası ve Kuşhane yerine başka adlar taşıyan odaları vardır ve erkekler için uygulanan kıdem esasları onlar için de geçerlidir.

Saraydaki cariye sayısı bin iki yüzü bulur; her hasekinin kendi cariyeleri vardır; sadece valide sultanın her zaman dört, beş yüz cariyesi bulunur. Onları göz kamaştırıcı giysiler içinde dolaştırır ve padişahı kendilerine âşık edip, haseki olabilmeleri, hatta içlerinden birinin başhaseki ve büyük erkek evlat validesi, dolayısıyla valide sultan olabilmesi için gereken her konuda eğitim almalarını sağlar. Bu eğitim, cariyelerin saray dışından kaliteli insanlarla evlendirilmesi için de gereklidir.

Padişah hasekilerini genellikle valide sultanın cariyeleri arasından seçer, çünkü sarayda oğlunun aşklarıyla çıkar gözetmeden ilgilenen ve ona rastlayabileceği en güzel, sadakatine ve saygısına güvenilebilecek kızları kendi eliyle sunan, bu konuda iyi niyetle uğraşan tek kadın, valide sultandır; bu kızlar aracılığıyla o da yetkesini güçlendirmeye ve işlerin idaresine karışmasına izin veren saygınlığını korumaya bakar. Valide sultan

oğlunun zevk hayatının başkâhyası gibi gözükse de, bu durum hasekilerin de gerektiğinde kullanmak üzere ellerinin altında birçok güzel kız bulundurmasını engellemez; padişah kendilerini ihmale başlayınca bu cariyeleri gözde [ikbal] yapmaya uğraşıp, onların hamisi olmayı amaçlarlar. Demek ki bu kadınların bütün amacı padişahın hoşuna gitmek ve kendilerini diğerlerinden daha çok sevdirmeye uğraşmaktan ibarettir; en üstün dereceye yükselip, padişahın aşkını sadece kendileriyle sınırlamayı beceremezlerse, can sıkıcı bir çareye başvurarak başka kızları padişahın gözdesi yapmaya çalışırlar; böylelikle, plan başarılı olursa, padişahın yeni gözdesi onlara borçlanıp, bağımlı hale gelecek ve rakip hasekilere karşı daha güçlü muhalefet edip, onları gözden düşürme olanağı doğacaktır.

Efendileri tarafından üstün tutulan cariyelerin içinde efendilerinin daha üstün tuttuklarının hiçbir iş görme yükümlülükleri yoktur; odaları temizlemek, dikiş, nakış, çamaşır gibi bütün gerekli işler diğer cariyelere gördürülür, hatta terzilerin biçip gönderdiği içoğlanı giysilerini bile onlar diker.

41 numara, Doğancılar Odası'dır;[225] doğancıların sayısı yetmiş veya seksendir; baş ağaları doğancıbaşıdır ve yaverine de ikinci doğancı denir. Bunlar padişahın doğanlarına bakıp, yem verirler ve geceleri avluda dolaşma iznine sadece onlar sahiptir; doğanların uykusuz kalması gerekince, kuşları uyumasınlar diye yumruklarının üzerinde tutarak avluda dolaşırlar; sarayda kalan bu doğancılar dışında, padişah kimi zaman ava gittiği semtlerde de birçok doğancı bulundurur; yine de en çok takdir edilen ve İstanbul civarıyla Üsküdar'da genellikle kullanılanlar saray doğancılarıdır. Şu anda padişah olan Sultan [IV.] Mehmed alıcı kuşlarla avlanmayı çok sever ve genelde Türkler buna bütün diğer av türlerinden daha düşkündür, o nedenle de ellerindeki her cinsten kuşu eğitme ve yönetme konularında çok ustalaşmışlardır; bizim doğancılarımızın da onlardan öğrenecek çok şeyleri olduğuna kuşku duymuyorum; üstelik kuş çağırmak için bizde yapıldığı gibi hançerelerini paralarcasına bağırmaz ve kuşları, asla çok kuvvetli olmayan kendi seslenişlerini çok uzaktan duyup gelmeye alıştırırlar.

H, doğancıbaşının gündüzleri bulunduğu küçük odadır.

42 numara, zengin yer halıları, güzel yastıklar ve nadide kumaşlarla döşenmiş bir odadır [Arzodası]. Padişah elçileri burada kabul eder. Bir

elçi huzura kabul edilmek üzere gün aldığında, o sırada İstanbul'da bulunan bütün yeniçeriler divan meydanında [Orta Yer; İkinci Avlu] toplanır ve yabancıların huzura gösterişle kabul edilir; yeniçeriler içeri silahsız girer ve avluyu çevreleyen revakların altına sıralanırlar. Harika bir çabukluk ve sessizlikle bölük bölük ulufeleri dağıtılır; yeniçeri ağalarının hepsi para dağıtılana kadar divanhane girişinde oturur. Elçiler kentte veya deniz kıyısında ikamet ederler. Fransa, İngiltere, Hollanda elçilerinin, Lehistan imparatorunun, Moskova'nın elçileri her zaman Pera'ya yerleşir. Olağan koşullarda elçi bulundurmayan ancak görüşmek gerektiğinde elçi gönderen Müslüman emirlerin, masrafları padişahın kesesinden karşılanan elçileri ise İstanbul'a yerleşirler. Padişah genellikle [huzura kabul edilecek] elçileri karşılamak için evlerine çok sayıda çavuş gönderir; bunlar bir tür silahlı haberci ve asalı odacı gibidir; ayrıca davalarda mübaşirlik ve ordularda talim çavuşluğu yaparlar. [Elçileri karşılamaya gidenlerin] başlarında çavuşbaşı yürür. Çavuşbaşı elçileri huzura sokma ve teşrifatçıbaşılık işlerini üstlenir; huzura girecek kişinin solunda durur, çavuşlar kâtibini ise sağına yerleştirir (Türkiye'de onur sıralamasında sağ soldan daha geridedir); önce divanhaneye götürülen elçiyi burada vezirler ve paşalar karşılar. Elçi, Haşmetmeâb'larının huzuruna kabul edilinceye kadar Türk beyleriyle ayrı masada oturur, kendisine ve maiyetindeki ileri gelenlere kubbealtında yemek ikram edilir. Huzura alınmaları buyruğu gelince, 1 numaradaki Bâb-ı Hümayûn'a götürülürler. Burada padişahın eteğini öpmeye gidecek olan elçiye ve maiyetine, giysilerinin üzerine geçirmeleri için seraser kaftanlar verilir; odanın [Arzodası] bir köşesinde sedir üzerinde, yastıklar arasında oturan padişahın uzun etek ucu yerdedir; elçi yerlere kadar eğilerek padişahı selamladıktan sonra etek ucunu öper, padişah bu selamı almak üzere ayağa kalkmaz. Elçi konuşmasını ayakta yapar ve padişahın ağzından genellikle "hoşgeldiniz, mektubunuza bakacağız ve vezirimiz size niyetlerimizi bildirecektir"in dışında bir cevap alamaz; sonra padişahı selamlaması gereken soylular öne çıkarılır; her birinin kollarına iki kapıcı girer ve onlara çok hürmetkâr biçimde selam verdirtirler.

43 numara, söz konusu odanın önündeki bölmedir; bu bölme ancak bir elçi huzura kabul edileceği zaman hazineden getirilmiş değerli mobilyalar ve güzel halılarla döşenir.

C, Büyükoda'daki içoğlanlarının günde dört kez namaz kıldığı mescittir.

D, dilsizlerin gün boyu oturduğu küçük bölmedir. Kıdemliler onlara dilsiz dilinin güzelliklerini burada öğretirler.

44 numara, zülüflü baltacıların[226] odasıdır. Başlarından zülüfler sarkan bu adamlar, padişahın içoğlanlarının en itibarlılarındandır. Sayıları yüz, yüz yirmi kadardır ve dış saraylardan getirilenlerin en sağlamları arasından seçilirler; baş ağaları baltacılar kâhyasıdır.

Dostlarımdan biri, Edirne Sarayı'ndan geldiğinde kapıağasının bu odaya girmesini buyurduğunu anlattı; odaya kabul edileceği zaman kâhya yanına gelmiş ve onu kemerinden tutup, kuvvetle sarsmış; dostum belinin zayıflığına ve dolayısıyla kendisine gösterilen işe uygun olmadığına onu inandırmak için bu harekete hiç direnç göstermemiş. Bu numarası umduğu sonucu vermiş ve baltacılar kâhyası tarafından beğenilmeyince Büyükoda'ya gönderilmiş. Bu baltacıların işi odun kesip, hem Enderun avlusuna hem de harem avlularına taşımak, bu avluları süpürmek ve kızlarağası ile kapıağasının emrinde nöbet tutmaktır. Harem sofrasından artanlarla beslenirler; yılda bir kez de sarayın iç avlularındaki kızıl somaki sütunları limon suyuyla ovarak parlatırlar.

45 numara, kubbe [kubbealtı] veya imparatorluğun en üst düzey görevlileriyle kadılarının toplandığı divanhanedir; burada vezir-i âzam, kazaskerler ve kubbe veya divan vezirleri diğer ulemayla birlikte toplanıp önemli davalara bakarlar. Bu davalar ya daha alt kademedeki kadıların temyiz talepleriyle önüne gelir, ya da taraflar ayrıcalıklı kişilerse davaları doğrudan divanda görülür. Divan-ı Hümayûn, imparatorluğun tek ve egemen karar organıdır; ayrıca danıştay ve maliye işleri de burada görülür.

46 numara, davacıların, kâtiplerin ve bu üst mahkemenin diğer alt kademe görevlilerinin yerleştiği odadır; davacılar diyorum, çünkü Türkiye'de herkes kendi davasını kendi savunur; avukat kullanılmadığı için de, hilelerin, hır gürün ve masrafın büyük bölümünden kurtulunur. Ama eğer birisi gücüne güvenmiyorsa ve kendisini savunmak cesaretine sahip değilse, akrabalarından veya komşularından birini vekil tayin edebilir ve divanda ona eşlik eden bu kişi haklarını savunmakta yardımcı olabilir; hat-

ta ülke dilini konuşamayan yabancılar seslerini duyurabilmek için tercüman kullanabilir. Bu kolaylık, önlerine getirilen davalara anında bakıp hüküm veren konsüllerde olduğu gibi, adaleti hızlandırır.

47 numara, Helvahane veya padişah için tatlı ve şerbet yapan kilercilerle [helvacılarla] yemişçilerin koğuşudur. Sayıları yüzü bulur ve baş ağaları helvacıbaşıdır.

48 numara, sarayın ve her divan günü oturum kapandıktan sonra yemek dağıtılan ulema ve yeniçerilerin etlerinin pişirildiği mutfaklar veya aşhanedir. Yaklaşık yüz altmış aşçı ve aşçı yamağı vardır; başlarında, bütün çeşnileri hazırlayan aşçıbaşı bulunur.

49 numara, Hasbahçe'nin bir bölümüdür.

50 numara, tımarhane veya hastalanan içoğlanlarının getirildiği hastanedir;[227] rahatsızlıklarını başlarına bir mendil bağlayarak belli ederler ve hemen hastaneye gitmelerine izin verilir; nekahat dönemleri sona erinceye kadar orada kalırlar; [hastalar] kapıağasının beklediği kapının önüne iki acemi oğlanın getirdiği, üzeri kırmızı çuhayla örtülü küçük bir arabayla hastaneye götürülürler. İçoğlanları bu fırsattan yararlanarak saray dışındaki dostlarıyla görüşebilir; tımarhaneye gidecekleri günü önceden haber verdikleri dostları onların yolunu bekler ve arabayı çekenlerin eline bir şeyler sıkıştırıp daha yavaş gitmelerini sağlar. Böylece daha uzun süre görüşme ve işlerini konuşma olanağını bulurlar.

51 numara, tımarhaneağası denen hadımağanın odasıdır.

52 numara, içoğlanlarının çamaşırlarını yıkayan ve analar denilen yaşlı cariyelerin odalarıdır.

53 numara, hasodalıların ve arzağalarının[228] hastanesidir.

54 numara, hazine odalıların ve kilerlilerin hastanesidir.

55 numara, Büyükoda içoğlanlarının hastanesidir.

56 numara, seferlilerin hastanesidir.

57 numara, Küçükoda içoğlanlarının hastanesidir.

58 numara, hastaların ve nekahat dönemini geçirenlerin yıkandığı hamamdır.

59 numara, hadımağalar hastanesidir.

60 numara, tımarhanenin kapısıdır.

61 numara, eskiden cündîlerin, yani içoğlanlarının talimlerini anlatırken söz ettiğim binicilerin kaldığı odadır, ama kadınlardan başka bir merakı olmayan Sultan İbrahim'in ihmalkârlığı sonucunda artık sarayda hiç cündî kalmamıştır ve bu oda, bir içoğlanı bölüğünün tamamını alamayacak kadar küçük olduğu için yeni gelmiş acemiler oraya konmaktadır.

62 numara, yeniçeri acemi oğlanları odasıdır; saraydaki acemi oğlan sayısı yirmi altıdır, kente inmekte özgür oldukları için, içoğlanlarının alışverişlerini yapar ve dostlarına bildirmek istedikleri (ve acemi oğlanlara iletmeyi başardıkları) haberleri yerine ulaştırırlar; ayrıca saraya odun ve mutfağa da çiğ et taşırlar, daha önce belirttiğim gibi hasta içoğlanlarını saray hastanesine götürürler.

63 numara, sarayın kapıcılar tarafından korunan birinci büyük kapısıdır; gün doğmadan bir saat önce bütün divan üyeleri atlı olarak bu kapının önünde toplanır ve Ayasofya Camii'nde sabah namazını kıldıktan sonra, şaşırtıcı bir sessizlik ve tevazuyla bu büyük kapıdan çifter çifter içeri girerler; en arkadan vezir-i âzam gelir ve çift sıra halinde dizilmiş topluluğun ortasından geçerek doğrudan *kubbe*'ye [divanhane] gider; bu arada çavuşlar onu alkışlayarak "hazret-i paşa devletle çok yaşa" diye bağırırlar.

İşte, saray planım üzerine koyduğum bütün numaralara ilişkin açıklamalar bunlardır; şimdi size içoğlanlarının imparatorlukta kendilerine verilen farklı görevlerin altından kalkabilmeleri için nasıl yetiştirildiklerinden söz etmem gerekiyor. Zihinlerini işletip geliştirmelerini ve getirilecekleri mevkilerde işlerini hakkıyla görebilmelerini sağlayan ilimlerin kaynağını kitaplarda bulduklarından, kitap okuyarak öğrenmeye verdikleri önem üzerinde de biraz duracağım.

İçoğlanlarının Öğrenimi

İçoğlanlarının en sıradan alıştırma ve uygulaması, her birinin zekâsına göre artan veya eksilen oranlarda kitap okuyarak öğrenmektir. Zaten padişahın da onları, istediklerinden daha fazla âlim yapmak gibi bir niyeti bulunmaz. Önlerine konulan tek şart, kitaplara çok değer vermeleri, özellikle de Kuran'a derin bir saygı beslemeleridir; her birinin önünde bir mushaf durur ve en cahilleri bile gözlerini ondan ayırmamaya zorlanır.

Demek ki okuyup öğrenmede ilerleme, bu işe önem verenlerin ve kendilerini cahillerden ayıracak bilgileri edinecek kadar hırslı olanların iradesine bağlıdır. Doğal bir eğilimle bu soylu hırsın itkisini duyanlar (sayıları az olsa da), odalarında ya kalfa (arkadaşlarının eğitmeni), ya da cüzhan (ruhlarının huzur bulması amacıyla bir dua parası vasiyet etmişler için Kuran okuyan hafız) olarak diğerlerinden daha üstün bir konuma geçerler; cüzhanlar iki veya üç akça yevmiye, kalfalar ise her talebeden yılda iki yüz akça alır.

Edebiyatı seven ve bu işe bağlanıp belirli bir başarı sağlayanlara tâlibü'l-ilm, veya filozof ve ilim meraklısı denir; gerçi bunların içinden ortaya büyük bir öğreti koyacak birinin çıkması çok güçtür, çünkü Doğu'nun dilbilgisi, şiir ve edebiyat alanlarındaki bilgileri işleyen başlıca kitapları Arapça yazılmıştır ve bu dilin grameri, kurallarının güçlüğü nedeniyle uzun bir eğitim ister. Kuran'ı, Arapça yazıldığı ve kanun başka bir dile çevrilmesini yasakladığı için açıklayamadan hatmettikten sonra, okunulan diğer kitaplar, *Nasara*,[229] *Bina*,[230] *Maksud*,[231] *İzzî*,[232] *Merrah*[233] ve gramere [ilm-i tasrîf] ilişkin daha birçok eserdir; daha sonra ellerine *Avamil*,[234] *Misbah*,[235] *Ecurrumiyye*,[236] *câmi*[237] ve sözdizimi [nahv] öğreten diğer kitaplar verilir; ve bu şekilde dilin temel kurallarını öğrendikten sonra, Müslümanlık imanını ve şeriatı işleyen kitaplar Türkçe olarak açıklanır; bu noktada *Şurûtü's-salât*,[238] *Mukaddime*,[239] *Kudurî*,[240] *Sadru'-şeria*,[241] *Mouhekah*,[242] *Hidâye*,[243] *Dürer* veya *Gurer*[244] vb kitaplar ele alınır ve bunlar üzerine ders verilirken, diğer budalalar* da açıklamaları dinlemek ve din bilgisi yerine geçip, din konusunda eğitilmelerini sağlayan bu kitapların manasını ezberlemek zorundadır.

Bazıları Arapça'dan çok daha kolay ve ince bir dil olan Farsça'yı öğrenir; okudukları Farsça kitaplar, *Dânisten*,[245] *Şahidî*,[246] *Bostan*,[247] ve *Hafiz*'dır,[248] ama aynı zamanda mülemma, yani Türkçe, Arapça ve Farsça sözleri bir arada kullanan, süslü bir dilde yazılmış, güzel ve zengin düşüncelerle dolu gerek nesir, gerekse çok zarif manzum metinlerden oluşan başka kitaplar da okurlar: *Kırk vezir* (veya *Kırk Vezirin Hikâyesi*),[249] *Hümayûn-*

* Sayfa 74'deki çevirmenin notuna bakınız.

nâme,[250] *Kelîle ve Dimne*[251] (*Çılgınlıklar ve Masallar*), *Elf leyâl*[252] (*Bin gece*), *Seyyid Battal*,[253] *Kahramannâme*[254] ve diğer romanlar.

Şeriat ve fıkıh konularında öğrenim görenlerin hedefi, paşalık veya herhangi bir kadılık görevi elde edebilecek düzeye gelmektir. Ruhani konulara eğilip, şeriat eğitimi alanların özlemi, makam gelirleri büyük olduğu için başlıca selatin camilerinin imamlığına getirilmektir. Bizim dinimizin kilise bölgelerinde hayır görmek amacıyla değil kârı toplamak için görev üstlenen manastır başrahipleri ve diğer yüksek papazlardan daha fazla bir zahmete de girmezler. Gerek Türkiye'de gerekse başka yerlerde, en nakit ve zahmetsiz kazanç din adamlığındadır; böyle bir mevki doğal olarak dingin bir hayat eğilimi doğururken, bu mevkilerdeki kişiler o hayatı dünyevi işlerle uğraşanlardan çok daha büyük kolaylıkla en duyusal zevklerle çeşnilendirirler; çünkü dünyevi işlerle uğraşanlar, mülk biriktirmekte çektikleri zahmetler yüzünden, paralarını harcarken daha tutumlu davranırlar. Eğlencelerine para ayırmadan önce, zorunlu ihtiyaçlarını ve işletmelerinin masraflarını karşılama gereğini hissederler.

Farsça öğrenme eğilimi gösterenler, en azından divan efendileri, yani paşa mektupçusu veya kâtibi olabilmek için, Türklerin kullandığı bütün değişik okuma ve yazma biçimlerini iyice öğrenir, bu amaçla sık sık güzel yazmaları kopya eder ve çeşitli ferman, imtiyaz beratı, hüküm ve diğer mektup yazma biçimlerindeki usulleri, gereğinde kullanabilmek ve benzerlerini yazabilmek için, asıllarını kopya ederek öğrenirler.

Her cuma ilk namazdan sonra yazıcıların çalışmaları denetlenir ve güzel yazı sanatında kusursuzlaşmış biri çıkarsa kolayca hazine veya kiler kâtibi, ya da bütün içoğlanlarının sicil ve yoklamasını tutan defterci olur; bu tür işlerin geliri iyidir. Ama kullandıkları çok sayıda yazı biçimi nedeniyle, bu sanatta mükemmele erişmek oldukça güçtür. Bizim yuvarlak harf, italik harf, *batard* [yuvarlak ile italik arası] harf vb yazı türlerimiz gibi, onların yazısının da yaklaşık on iki türü vardır.[255] Yazdıkları şeye göre uygun türü seçerler. En sık kullanılan kitabi yazıdır.[256] Divan,[257] hüccetler,[258] nâme-i hümayûnlar, iç yazışma ve denetimler[259] vb için hep özel birer yazı vardır.

Kuran'ın tamamını ezberlemeye çalışıp, bir sürü zahmetin ardından bu işi başaranlara hafız, yani Kuran'ı belleğinde saklayan kişi denir ve

bu insanlara Türkler arasında çok değer verilip, çok hürmet edilir. Kuran kutsal kabul edildiği için, başlıca camilerden birinde görevlendirilen hafızlar çok yeteneldi olmasalar bile halk arasında evliya gibi saygı görürler.

İçoğlanlarının oyun ve eğlenceleri

Sarayda sürekli bağlı köpekler gibi kulluk etmeye zorlanan bütün içoğlanlarına, üçer gün süren iki bayram süresince ve önemli bir kent veya kale ele geçirildiğinde düzenlenen halk eğlenceleri sırasında serbestçe oynamaları, konuşmaları, şarkı söylemeleri, şakalaşmaları, bütün odaları ziyaret edebilmeleri ve akla hayale gelebilecek her türlü saçmalıkla eğlenmeleri izni verilir; pek çoğu tura[260] oynayarak, yani ellerine mendiller dolayıp yumruklaşarak eğlenir, kimileri tüylü taraflarını ters yüz ettikleri kürklerle ayı, köpek veya yakınlık duydukları herhangi bir hayvanın kılığına bürünür. Daha ağırbaşlı olanlar satranç, atlanbaç, tavla, dokurcun[261] ve minkale[262] gibi gösterişsiz, akla dayalı oyunlar oynarlar. Minkale oyununu Türkiye'den başka hiçbir yerde görmedim. Üstünde altı delik bulunan bir tahta ile oynanır; her deliğe on iki küçük deniz kabuğu konur; oyuna başlayan kendisine ait üç delikten birindeki kabukları alıp, bunların hepsini teker teker bütün deliklere koyar; ikinci oynayan da deliklerinden birini boşaltır, elindeki son kabuğu koyduğu delikteki kabuk sayısı karşı deliktekiyle aynı çıkarsa, her iki delikteki bütün kabukları toplar; oyunun sonunda en çok puan toplayan partiyi kazanır.[263] Kumara asla izin verilmez ve Türkler ancak eğlenme amacıyla oyun oynayabilirler.

Bu eğlencelerde içoğlanlarının kahve ve her türlü şerbet içmelerine izin verilir, oysa ne şaraba, ne hayat suyuna, ne de tütüne izin vardır; tütün şeriatça değil padişah fermanıyla yasaklanmıştır ama bu yasakları ihlal edenler ve tedbirsiz davranıp açıkça tütün içenler ölümle cezalandırılır; bazıları benglik[264] veya *hannebaume*[265] adı verilen bir tür afyon yer, bu da onları aptallaştırır ve dumanlanan zihinlerinde yarattığı çeşitli görüntülerle eğlendirir; melankoli içinde tütün içenler de, çubuktan süzülen dumanların oluşturduğu çeşitli bulutları ve şekillerin seyrinde bir eğlence bulabilir.

Padişah gezintiye çıkmak üzere ata veya kayığa bindiğinde içoğlanlarının avluda top oynamalarına izin vermek de âdettendir; ama bir oda-

nın içoğlanları başka bir odanınkilerle bir araya gelmeye cesaret edemez ve başka bir odada dostları ya da tanışları varsa, tek yapabildikleri onlarla dilsiz işaretleriyle konuşmaktır; hepsi bu biçimde iletişim kurmayı az çok bilir; bu anlaşma biçimi sarayda son derece yaygındır. Hasodalılar da, isteklerini genellikle sadece el hareketleri ve işaretlerle buyuran padişahın huzurunda kendi aralarında konuşabilmek için [bu işaret dilini] eksiksiz olarak bilmek zorundadır.

Sessizlik ve tevazu. kavgacıların cezalandırılması

Arkadaşlarıyla kavga edenlere ağır cezalar verildiğinden, içoğlanları arasında büyük bir tevazu ve yumuşaklık hüküm sürer; genellikle çok tatlı dilli bir üslupla ve karşılıklı dostluk gösterileri içinde konuşurlar. Birbirlerine kardeşim, canım diye hitap ederler, her zaman konuşma özgürlüğü bulamadıklarından, ellerine bir kitap veya yazı alıp sessizce oturur ve bu halleriyle canlı insanlardan çok heykelleri andırırlar.

Aralarında bir tartışma çıktığında kavgacılar, haklı ya da haksız oluşlarına bakılmaksızın çok katı bir biçimde cezalandırılırlar. Onları kavgalarının başında, öfkelerinin çok kabarmasına fırsat vermeden engellemedikleri için komşuları da cezadan paylarına düşeni alırlar. Kavgacıların en az yirmi komşusu değneklendiği için bu ceza türüne sıra değneği denir.

İçoğlanları ne denli öfkelenirse öfkelensin ve düşmanlık konuları ne olursa olsun, ellerinde küçük çakılar ya da birkaç kör usturadan başka bir şey olmadığı için asla yumruklaşmaktan öteye gidemezler.

Sultan İbrahim zamanında kavga ederken bir çakı darbesiyle arkadaşının gözünü çıkaran içoğlanı bin değnekle cezalandırıldı ve birçok komşusundan da para cezası kesilmesine neden oldu; saldırgan kayıp gözü tazmin etmek üzere beş bin akça ödemeye mahkûm edilirken, komşulara verilen adam başı iki yüzer akçalık ceza da bu tazminata eklendi. IV. Murad zamanında bıçak darbesiyle koğuş arkadaşını öldüren bir büyükodalının başı vuruldu ve bütün Büyükoda pars[266] cezasına çarptırıldı; yani bir kişinin işlediği suçun cezasını hepsi çekti; birkaç gün sadece kuru ekmek yediler, hadımağalar onları koğuşlarında yere serpiştirilen küçük cam kırıkları üzerinde yalınayak yürümeye zorladığı için tabanları çok kötü ke-

sildi ve her yer kan içinde kaldı, bu arada dört bir yandan her taraflarına değnekler iniyordu.

Önemli bir şey kaybolduğunda çalıntı malları ortaya çıkarmak için de bu tür cezalar verilir ve hırsız bulunup, çaldığını geri verinceye kadar koğuştaki herkes bu işten sorumlu tutulur; ama ufak tefek değersiz bir şey çalındığında hırsıza çok hafif cezalar verilirken, beğendiği şeye kolayca el koyandan çok, eşyalarını iyi koruyamayan suçlanır.

Türklerin diğer âdetlerinden söz etme ve öğrendiğim özel bilgileri size aktarma işini, Fransa'ya dönüşüme bırakıyorum. Sayın bayım, şu anda elimden geldiğince sarayın tam bir betimlemesini yapmayı yeterli görüyorum; bu betimlemede sessizliğin öğretildiği bir Pisagor mektebinin; gerek iyi öğütler gerekse de ağır cezalarla kanaatkârlık ve bilgeliğin öğretildiği bir Lakedaimon mektebinin; itidali ve tevazuyu korumaya, hem itaat, hem de komuta yeteneklerini kazanmaya bilimden daha çok önem veren bir Sparta mektebinin çizgilerini fark edebilirsiniz. [Burada] çok düzenli ve kurallı bir biçimde örgütlenmiş, hiç kesintisiz yerine getirilen çok sayıda görev ve mevkiyle çeşitlendirilmiş bir yapılanma söz konusudur; bu nedenle gerek sarayda, gerek dışarda kargaşadan nefret edilir ve yasalar çok katıdır; bu koca ülkenin bütün yönetimi sarayda verilen eğitime bağlıdır; orada her milletin talihi eşittir ve herkes sadece erdemleri ya da günahlarıyla sivrilir. Orada ırkının soyluluğuyla övünmek bir işe yaramaz. Sadece erdemle diğerlerinin üstüne çıkılabilir; ödüller hep hak edenlere verilir ve çoğu Arnavutlar, Macarlar, Boşnaklar, Bulgarlar, Çerkezler, Habeşler, Gürcüler ve Türkler gibi çok farklı iklimlerin alt tabakalarından ve ayaktakımından gelme bir sürü sefil arasında vasat bir erdem bile kolayca fark edilir. Bunlar öyle itaatsiz ve yola gelmez bir yaradılıştadır ki, uyarıları ve cezaları gereğince kabul edip onlardan yararlanmak yerine, tutkularına zıt bütün kurallara inatla ayak direr ve yaradılışlarını zorlamaktansa, ne kadar şiddetli olursa olsun değnek darbelerine alışmayı tercih ederler. Sadece içgüdülerinin sözünü dinlediklerinden, güç kazandıkça haksızlaşır, zalimleşir, cimrileşir ve gaddarlaşırlar. Uysallaşanların sayısı yontulmamış olanlardan çok daha azdır ve bu kaba halkların milli ruhlarını yumuşatıp ılımlılaştırmaları çok güçtür; İtalyanlar, Fransızlar, İspanyollar, Portekizliler,

Almanlar, Felemenkler, İngilizler ve Lehler gibi daha namuslu ve yumuşak mizaçlı milletlerden olanlar ise bu kadar kaba ve barbarca davranışlara katlanamayıp ya kısa sürede ölürler, ya da Türklerin kurbanlarını ancak biraz yağ bağladıktan sonra boğazladığını bilecek kadar akıl ve muhakeme gücüne sahip olduklarından, basit bir sipahi unvanıyla yetinip ilk fırsatta saraydan çıkmaya bakarlar. Çünkü zenginleşip güçlenenlerin ve çok üstün bir mevkiye yükselip, padişahın veya vezirin iştahını kabartacak kadar büyük bir servet edinenlerin hayatı daha çok tehlikededir.

Sayın bayım, lütfen bu anlatının uzunluğunu affedin ve istemeden yakalandığınız bir hastalık gibi kabullenip sabırla okuyun. Buyruklarınıza uyma konusunda titiz davranmasam, size vaat ettiğim dostlukta kusur etmiş olacağını düşünür, alçakgönüllü, itaatkâr bir biçimde nasıl bir tutkuyla hizmetkârlığınızı üstlendiğini size gösterebileceğim tek fırsatı da kaçırmış olmanın umutsuzluğuna düşerdim.

[aşağıda kurşun kalemle:]

GIRARDIN

NOTLAR

1 Bu mektubun kime gönderildiği belirtilmese de, 1679'dan ölümüne kadar dışişlerinden sorumlu devlet sekreterliği görevini yürüten Jean-Baptiste Colbert'in kardeşi, Croissy Markisi Charles Colbert (1625-1696) söz konusu olsa gerek. Zaten 15 Ağustos 1685'te Pierre Girardin'e verilen ticari talimatları da o imzalamıştı. Karş. Pierre Duparc, *Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la Révolution française*, c. XXIX, *Turquie*, CNRS yay., Paris, 1969, s. 121-130.

2 İlk çekirdeğini Fatih Sultan Mehmed'in 1463 ile 1478 arasında inşa ettirdiği ve Topkapı adıyla bilinen saray.

3 Girardin mektubu gönderdiği ve kendisinin hiyerarşik üstü olan kişiyi, okuyacağı metnin kendi araştırmasının sonucu olduğuna inandırmaya çalışıyor. Ama bu metin, birkaç yorum dışında, Pera, 10 Mayıs 1665 tarihli, *Serai Enderun, cive Penetrale dell'seraglio detto nuovo dei G. Sri e Re Ottomani, la descrittione del loro vivere e costumi ed altri esserciti, scritto da me Alberto Bobovio...*, yazmasıyla aynıdır. Zaten bu metnin büyük bölümünün Almanca çevirisi 1667'de Viyana'da ve İtalyanca aslı Cornelio Magni tarafından 1679'da Parma'da yayımlanmıştır.

4 Girardin'e 1 Haziran ve 15 Ağustos 1685 tarihlerinde gönderilmiş iki talimat yazısında böyle bir istek yer almamaktadır; karş. Duparc, age, s. 121-130 ve 101-119.

5 3 Kasım 1685'te Toulon'da gemiye binen Girardin, İstanbul'a 12 Ocak 1686'da gelmiştir.

6 O tarihte bu konuda çıkmış son eser, Jean-Baptiste Tavernier'nin 1675'te yayımlanan ve 1680'de yeniden basılan *Nouvelle relation de l'intérieur du serrail du Grand Seigneur* adlı metniydi.

7 Pierre de Girardin'in doğum tarihini bilmiyoruz, ama babası 1657'de öldüğüne ve kendisi de 1673'te evlendiğine göre, en azından otuz, otuz beş yaşlarında olduğu varsayılabilir.

8 Yanlış bir etimolojiden ötürü, genellikle Tavernier'nin başlığında da görüldüğü üzere, iki r ile yazılan *sérail* sözcüğü, "hapsetmek" anlamına gelen İtalyanca *serrare* veya Fransızca *serrer* ile ilişkilendiriliyordu.

9 Enderun'da yetiştirilen içoğlanları, genellikle bir eyalet yönetimi göreviyle saraydan çıkar.

10 Fatih Sultan Mehmed'in 1454'te yaptırdığı ve daha sonra kadınlara ayrılan eski saraydan ötürü, Topkapı Sarayı'na "yeni saray" denir.

11 Müftü veya şeyhülislam imparatorluktaki en üst dini amirdir. Hünkâr tarafından atanıp azledilebilen bu görevli, imparatorluk hükümeti kararlarının şeriata uygun olup olmadığı konusunda fetva verir.

12 Vezir-i âzam, birinci vezirdir; mülki ve askeri idarenin başıdır.

13 Kapıağası; Bâbüssaâde ağası da denir; akağaların başı ve sarayın en önde gelen kişisidir.

14 Hünkâr hocası, daha çok onursal bir unvandır ve padişahlar bu unvanı, reşit olmadan ve tahta çıkmadan önce kendilerine hocalık eden kişilere verir. Yine de bu hocaların padişaha yakınlığı onlara hatırı sayılır bir güç ve nüfuz kazandırıyordu.

15 Kızlarağası veya Dârüssaâde ağası, karaağaların başı, Harem-i Hümayûn'un sorumlusudur. Hünkârın hareme kapanmasıyla kızlarağası, kapıağasının önüne geçerek sarayın en önemli şahsiyeti olur.

16 Hasodabaşı, saraydaki rütbece en üstün içoğlanı koğuşunun amiridir. Bu görev bir hadımağaya olduğu gibi, bir içoğlanına da verilebiliyordu. 1681'de yürürlükten kaldırılan bu rütbe, 1687'de II.

Süleyman tahta çıktığında yeniden kondu. Bu durum, Girardin'in aldığı bilgileri güncelleştirmekle uğraşmadığını gösteriyor.

17 Saray kâhyası veya saray kethüdası, akağalar hiyerarşisinde 16. yüzyılın başında altıncı, 1651'de dördüncü ve 1718'de, kapıağası ve sarayağasının (sarayağasına daha ileride değinilecektir) ardından üçüncü sırada yer alır ve bütün sarayın kâhyalığıyla görevlendirilir.

18 Hazinedarbaşı, akağalar hiyerarşisinde, hasodabaşının bir hadımağa olup olmamasına göre, ikinci veya üçüncü sırada yer alır. Hasoda'nın ardından ikinci sırada gelen Hazine Odası'nın amiridir.

19 Kilercibaşı, üçüncü sıradaki Kiler Odası'nın amiridir.

20 Başkapıoğlanına kapıoğlanı kethüdası da denir. Enderun'un bulunduğu üçüncü avluya açılan kapıyı [Bâbüssaâde] bekleyen ve koğuşların emniyetiyle görevli akağaların başıdır. Bu nöbetçilerin sayısı o dönemde otuz kadardı.

21 Başkapıoğlanının yardımcısı.

22 Bu görev, geç bir dönemde ortaya çıkar. 1772'de bu görevin sorumlusu hiyerarşide saray kethüdasının ardından gelir.

23 16. yüzyılda sayıları 40 kadarken, 18. yüzyılda iki katına çıkmıştır.

24 Akça, gümüş Osmanlı sikkesidir. Sürekli değer yitiren akça, 1685'te 0,256 gr ağırlığındadır ve sadece %50 oranında gümüş içermektedir. 1687'de onun yerine 120 akça değerindeki kuruş (Almanca *groschen*'den) geçirilecektir.

25 Kapıağası, padişahların yaptırdıkları büyük dinî külliyeler yararına oluşturdukları vakıfların ve aynı zamanda kurucusunun –genellikle mütevelli görevindeki– mirasçıları ölmüş özel vakıfların nâzırıdır. Bu görevi kapıağasına, vakıf kuruluş beratında saptanmış bir yevmiye kazandırır.

26 *Sequin* sözcüğü Arapça sikkeden gelir; bu şekilde isimlendirilen altın paralar çoğunlukla Avrupa'da darp edilse de, Osmanlılar da sikke terimini kullanmaktadır. Sikkenin değeri, 1690'a doğru, 330 akçadır.

27 I. İbrahim (1640-1648) [metinde Hibrayn –ed.n.]

28 IV. Mehmed (1648-1687).

29 Bir sonraki padişah II. Süleyman (1687-1691).

30 Süleyman'ın annesi ve I. İbrahim'in üçüncü eşi olan Saliha Dilâşub Sultan 1690'da, oğlu tahttayken, Valide Sultan olarak öldü.

31 İbrahim'in Bayezid [metinde Bajazed –ed.n.] adındaki bir oğlu 1646'da doğmuş ve ertesi yıl ölmüştü; buna karşılık metinde, geleceğin padişahı II. Ahmed (1691-1695) sayılmamış. A. D. Alderson, (*The Structure of Ottoman Dynasty*, Clarendon Press, Londra, 1956) 1669'da ölmüş, Selim adında bir diğer şehzadeden de söz eder.

32 İbrahim'in Orhan [metinde Horchan –ed.n.] adındaki bir oğlu 1649 veya 1650'de genç yaşta ölmüştür.

33 Ahmed'in annesi Hatice Muazzez, 1687'de ölünceye dek Eski Saray'da yaşamıştır; Orhan'ın annesi Hümaşah ise 1672'de hâlâ hayattaydı.

34 Eski Saray'a sabık padişahın eşleri ve maiyetleri, padişah öldükten veya tahttan indirildikten sonra gönderilir. Buna karşılık yeni padişahın annesi [valide sultan] Topkapı Sarayı'na yerleşir ve haremin en önemli şahsiyeti olur.

35 Bu ifade doğru görünüyor. Kazan kaldıran yeniçeriler genellikle padişahtan şehzadeleri kendilerine göstermesini talep etmiş, böylelikle tahttan indirilmesini engellemek için onları öldürtme-

diğinden emin olmak istemişlerdir. Yeniçeri ağasının yardımcısı olan kul kethüdası, ölen şehzadelerin cesetlerini bir cinayete kurban gitmediklerinden emin olmak için incelemekle görevliydi. Yeterli sayıda şehzadenin hayatta kalması sadece hanedanın sürekliliğini güvence altına almıyor, aynı zamanda özellikle yeniçerilere Osmanlı hanedanını yok etmeden padişahın hayatı üzerinde hak sahibi olma olanağını veriyordu; hâmilik uygulaması da kuşkusuz bunun sonucuydu.

36 Avusturya'ya karşı açılan 1661-1664 savaşı.

37 Kazasker veya kadıasker, askeri kadı. İki kazasker vardır; Rumeli kazaskerinin yetki alanı imparatorluğun Avrupa'daki topraklarıdır, Anadolu kazaskeri ise Asya ve Afrika bölümlerindeki davalara bakar. Kadılık hiyerarşisinin en tepesinde yer alır ve dini hiyerarşide de müftünün hemen ardından gelirler.

38 Kaymakam, sadrazamın vekilidir. Kendisi de vezirdir, sadrazam İstanbul'da yokken ona vekâlet etmekle ve payitahtın idaresiyle görevlidir.

39 İçoğlanlarının idaresiyle yükümlü akağalardaki görevlerin aynısına, cariyelerin yönetiminden sorumlu karaağalarda da rastlanır. Karaağalar bu işi, Osmanlı soyunun sürmesini sağlama rolünü üstlenen Valide Sultan'ın denetimi altında yürütür.

40 Personelin farklı kategorilerine ayrılmış birkaç küçük mescit dışında, sarayda üçüncü avluda, girişin solunda yer alan bir tek cami vardır (Ağalar Camii: Şimdi Topkapı Sarayı Kitaplığı buradadır). Hem padişah ve içoğlanları, hem de valide sultan, hasekiler ve cariyeler bu caminin farklı bölümlerinde namaz kılar.

41 Kızlarağası esas olarak Mekke ve Medine kentleri yararına kurulmuş vakıfların nâzırıydı.

42 Haseki, yeniçerilerin, içoğlanlarının ve sarayın diğer görevlilerinin arasında, hükümdara yakın kişilerin hepsi için kullanılan bir cins isimdir. Haremdeki kadınlar söz konusu olduğundaysa, bu yakınlık doğal olarak tensel bir nitelik alıyordu. Bir haseki, erkek evlat doğurduğunda, haseki sultan oluyordu.

43 Ramazan bayramı.

44 İkinci terimin anlamı daha belirsizdir; zebaniler cehennem hiyerarşisindeki rütbesiz şeytanlardır ve bu terim İslam dünyasında genellikle alt düzey kolluk kuvvetlerini ifade etmek üzere kullanılmıştır, ama saray dilsizleri için kullanıldığına rastlamamıştık. [Aslında yanlışlıkla, bî-zebân yerine bi zebany yazılmış olsa gerek; zebân, dil, bî-zebân da dilsiz anlamına gelir -ç.n.]

45 Hasoda, padişahın özel dairesidir. Üçüncü avlunun dibinde solda yer alan bu daireler 16. yüzyılın sonundan itibaren, padişahın giderek hareme çekilmesiyle birlikte, Peygamber'in kutsal emanetlerinin saklanmasına ayrılmıştır [Hırka-i Saadet Odası]. 17. yüzyılın sonunda, II. Mustafa devrinde (1695-1703), haremde bir dilsiz (haremde olduğuna göre, demek ki aynı zamanda hadımdı), Hasoda'da iki dilsiz, hazine koğuşunda bir başdilsiz ve altı nefer dilsiz, seferli koğuşunda da bir başdilsiz ve on nefer dilsiz vardı.

46 Musahip, padişaha eşlik etmesine izin verilen, onurla söyleşmek ve eğlendirmekle görevli kişiye verilen addır.

47 II. Mustafa zamanında Hasoda'da bir cüce, hazine koğuşunda bir başcüce ve iki cüce, seferli koğuşunda ise bir başcüce vardı.

48 Bahçeler sarayı üç taraftan çevreler; dördüncü tarafta ise birinci avlu bulunur ve Bâb-ı Hümayûn'dan geçilerek bu avludan çıkıldığında, Ayasofya'nın arkasındaki meydana varılır.

49 Bu avlunun uzunluğu 300 metredir; genişliği ise 50 ile 150 metre arasında değişir.

50 Bâb-ı Hümayûn, halkın saray alanına girebildiği tek kapıdır. Yine de sarayın yedi kapısı daha vardı; bu kapılardan dördü II. Mehmed'in sarayı kentten ayırmak için yaptırdığı sura, üçü ise Bizans'ın eski deniz suruna açılmıştı. Surlardaki gizli kapılar ise bu sayıya dahil değildir.

51 Kapının derinliğinde üzeri kubbeyle örtülü bir orta bölüm ve bu kubbenin üzerinde de bezemeler vardır, ama Osmanlılarda hiç kullanılmamış bir teknik olan mozaiklere rastlanmaz.

52 Kapıcılar, sarayın muhafız bölüğüydü, aynı zamanda ziyaretçileri içeri götürmekle görevliydiler. 1660'ta Bâb-ı Hümayûn kapıcılarının sayısı 177'ydi ve beş bölük halinde toplanmışlardı.

53 Yani yaklaşık 4 km; bu sayı gerçeğe uygundur.

54 İmparatorluk divanının toplandığı yer [Kubbealtı].

55 Divan ve Dış Hazine yapılarının da biraz içine taştığı, hafif yamuk bir avludur. Uzunluğu 170 metre ve ortalama genişliği 120 metredir.

56 Siyaset Çeşmesi adıyla bilinen bu çeşme, ikinci avlunun ortasında değil, girişin hemen solundadır.

57 Yazar, üçüncü avluya açılan ve Bâbüssaâde diye bilinen kapıya Bâb-ı Hümayûn demiş; oysa Bâb-ı Hümayûn adı ilk kapı için kullanılır: bkz. dipnot 50.

58 Zülüflü baltacılar, sarayın ağır işlerini yapmakla görevli ve koğuşları doğrudan ikinci avluya açılan bölük. Sayıları 1679'da 184, 1683'te ise sadece 109'du.

59 Başka kaynaklarda 16. yüzyıl sonu için 100 ve 17. yüzyıl ortası için 258 sayıları verilmektedir.

60 16. yüzyıl sonunda 60 kişi.

61 Yine üçüncü avluya açılan Bâbüssaâde söz konusudur.

62 Bütün Enderun halkının kullandığı üçüncü avludaki cami [Ağalar Camii].

63 Bkz. dipnot 17.

64 Büyük ve Küçükoda'lardaki içoğlanları.

65 Seferli koğuşu, Kiler Odası ve Hazine Odası'ndaki içoğlanları.

66 Padişahın özel daireleri olan hasodanın içoğlanları.

67 Eyaletlerden "devşirilen" Hıristiyan çocukları ve çeşitli baskınlarda ele geçirilen genç tutsaklar (bunların beşte biri padişah hakkıydı [bu nedenle bunlara pençik oğlanları denir]) önce kışla-saraylarda eğitilirdi. Daha sonra niteliklerine göre ya Enderun mektebine, ya da yeniçeri ocaklarına yönlendirilirlerdi. 14. yüzyıl sonu veya 15. yüzyıl başından beri var olan Edirne kışla-sarayı 1675'te kapatılmış ve yapıları devlet tarafından satılmıştı. Demek ki Girardin'in zamanında böyle bir yer yoktu.

68 İstanbul'un kuzey kesiminde, eski Ceneviz kenti Pera-Galata'nın üstünde yer alan meşhur Galata Sarayı. II. Bayezid'in 1492'de kurduğu bu okul da 1675'te kapatıldı, ama 1715'te yeniden açıldı. 1834'te kesin olarak kapatılan yapılar, 1838'de Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'yi, 1868'den itibaren de Fransızca eğitim veren ilk Osmanlı lisesini [Mekteb-i Sultanî] barındırdı.

69 Sultanahmet Meydanı'nın kuzeyinde kalan bir bölümünde bugün Türk ve İslam Sanatları Müzesi'nin yerleştiği bu saray, önceleri Kanunî Sultan Süleyman'ın sadrazamı İbrahim Paşa'nın konutuydu. Daha sonra acemi içoğlanları ve yeniçerilere verildi. Bu mektep de 1675'te kapatıldı.

70 I. Ahmed [Sultanahmet] Camii; 1609 ile 1617 yılları arasında yapılmıştır.

71 Atlı asker anlamına gelen sipahi terimi, Osmanlı askerî sistemindeki birbirinden çok farklı iki "subay" bölüğünü ifade eder: Görevle ilişkilendirilmiş bir "tımar"ın tasarrufuna sahip olanlar,

sefere çıkıldığında kendilerine tahsis edilmiş gelirle orantılı sayıda askerle birlikte orduya katılmakla yükümlüdür; yeniçerilerin süvari kuvvetini oluşturan sipahiler ise kapıkulu kökenli ve ulûfelidir. Burada ikinci gruptan söz ediliyor.

72 I. İbrahim 8 Ağustos 1648'de aklî rahatsızlığı nedeniyle tahttan indirildi ve yerine altı yaşındaki oğlu IV. Mehmed geçirildi. I. İbrahim 18 Ağustos'ta, sipahilerin onu yeniden tahta çıkarmasını engellemek için boğuldu.

73 25-28 Ekim 1648'de yaşanan bu olaylarda, 200 sipahi ve 70 içoğlanı ölmüştür.

74 Kural, kırk ocaktan (haneden) bir çocuk alınmasıydı.

75 Kurala göre, ailenin tek erkek evladı devşirilmez.

76 Esas olarak Balkanlar'da, istisnaî olarak da Anadolu'da.

77 Metinde yanlış olarak "tiksintiden' yazılmıştır. İlke olarak Ermenilerin herhangi bir muafiyeti söz konusu değildir, ama kırsal Ermeni nüfusu –çünkü kent çocukları "devşirilmez"– sadece Anadolu'da yaşamaktadır.

78 Balhîrâ ("seçilmiş") da denen Sergius, Müslüman rivayetlerine göre, Suriye'nin Busra [Eski Şam - ç.n.] kentinden bir keşişti ve Muhammed'e gelecekte peygamber olacağını bildirmişti. İslam'ı bir sapkınlık olarak görmekte inat eden ortaçağ Hıristiyanlığı da, Sergius'u, Muhammed'e ders veren bir Nasturî yaptı.

79 Yahudilerin muafiyeti, onların kentli bir nüfus grubu olmasından kaynaklanıyordu.

80 Bu abartılı bir görüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudi cemaatleri baskıya uğramamıştır.

81 Acem oğlanları, sözcüğün tam karşılığı acemi veya deneyimsiz oğlanlardır. Arap-Müslüman geleneğinde Acem terimi, Grek-Roma geleneğindeki "barbar" teriminin tam karşılığıdır. Acemoğlan isimlendirmesi, başlangıçta genç tutsakları, daha sonra da özel olarak acemi yeniçerileri ifade etmiştir.

82 Zırva, Farsça zire-bâ'dan, kimyonla (zire) çeşnilendirilmiş çorbadan gelir. Redhouse sözlüğüne göre, safran ve sarımsakla çeşnilendirilmiş paça (koyun) peltesi söz konusudur.

83 Zerde, Farsça zerd'den (sarı) gelir. Bu da bir tür peltedir.

84 Sini, sözcüğün tam karşılığı "Çin tepsisi." Başlangıçta porselen olan bu tepsiler, sonraları bakır veya başka bir madenden yapıldı.

85 Baharatlarla çeşnilendirilmiş ve buz katılmış meyve suları. Fransızca *sorbet* sözcüğü de şerbetten gelir.

86 Sarayağası, rütbe olarak kapıağasının ardından gelen ikinci akağadır. Temizlik ve onarım işlerinden sorumludur. Padişah saraydan ayrıldığında, maiyetle beraber gitmeyip, sarayı beklemek üzere geride kalır.

87 İçoğlan kâhyası, daha yukarıda değinilen saray kâhyasının bir diğer adıdır.

88 Tımarhaneci, tımarhanenin, tedavi yerinin sorumlusudur. Bu terim hastane anlamında kullanıldığı gibi, akıl hastalarının bakıldığı bir yeri de ifade edebilir.

89 Kalfa, "birinin yerine geçen kimse" ya da "yardımcı, ikinci" anlamına gelen halife sözcüğünün bozulmuş halidir.

90 Peştemal, Farsça'da büyük havlu anlamına gelen *püşt-mâl*'den türemiştir; burada "önlük" anlamında kullanılmaktadır.

91 Arzağası, Hasoda'daki ilk dört içoğlanına verilen addır.

92 Arzağası, padişahın af dileğini duyurmaktadır.

93 Latince *candela*'dan türetilmiş kandilden gelir.

94 Bir cüz, Kuran'ın otuz bölümünden biridir; cüzhan adı verilen bir hafız tarafından okunur, bu işe de cüzhanlık denir.

95 Kuran'ın 77 farklı âyetinde cehenneme değinilir; ama cezalandırma aracı olarak sadece ateşten söz edilmiştir.

96 Hem darî adı verilen bir bitki, hem de zakkum söz konusudur.

97 Kerevet (Yunanca *krevvatos*'tan gelen *grabat*'la aynı köktendir), üzerine şilte konan tahta sedire bu ad verilir.

98 Esfel mahallesini, sonuncuların, hiyerarşide en alttakilerin yeri diye okumak gerekir.

99 Burası metinde boş bırakılmıştır.

100 Tahta çıkan sultanın kardeşlerini idam ettirmesine icazet veren kural, II. Mehmed'in (1451-1481) Kanunnâme'sinde yer almaktadır. Buna karşılık iktidardaki hükümdarın oğulları, III. Murad (1575-1595) tahta çıkıncaya dek, vali olarak eyaletlere [veya sancakbeyi olarak sancaklara] gönderilmiştir. On üç yaşında tahta çıkan I. Ahmed'in (1603-1617) saltanatından itibaren, şehzadelerin boğulmayıp sarayda gözetim altında tutulması hükme bağlanmıştır.

101 Kemankeş, kemandan (kiriş, yay) gelir.

102 *Coteret:* "Yüksek taraklı halı dokuma tezgâhının iki asal parçasına verilen ad" (Littré).

103 Matrak, talimlerde pala yerine kullanılan sopaya verilen addır.

104 IV. Murad (1623-1640). [Metinde Amurath, -ed.n.]

105 Mısır valisi.

106 Mirahur-ı evvel de denir.

107 Mirahur-ı sânî.

108 18. yüzyıl ortasında 600 seyis vardı.

109 Bunlara şütürbânân-ı lök denirdi.

110 Bostancılar, hem bostanlarla ilgilenir, hem de sarayın, Boğaziçi'ndeki ve başkent civarındaki diğer sarayların ve bahçelerin bekçiliğini yaparlar. 1588'de sayıları 2030'du; bunların yirmi bölüğe ayrılmış 921'i Topkapı bahçelerine bakıyordu; kalanlar ise dışarıdaki otuz iki bahçeye verilmişti.

111 Bu sözcük herhalde *pont* (köprü) değil, *port* (liman) diye okunmalıdır. Çünkü Haliç'teki köprüler 19. yüzyıla aittir.

112 Söz konusu kişi, 1475'ten 1774'e kadar Osmanlıların vasalı olan Kırım hanıdır.

113 Genellikle –ama her zaman değil– Kırım Han zâdelerinden önce hünkâr hocası padişahın yanına gelir. Padişah da Kırım Han zâdelerini değil, sadece hocasını karşılamak üzere ayağa kalkar.

114 Hz. Muhammed'in soyundan gelen Şeriflerin başı olan nakîbü'l-eşraf, Kırım Han zâdelerinden hemen sonra –hatta kimi zaman daha önce– geçer.

115 Molla veya molla, esas olarak kadılar ve müderrislerden oluşan ilmiyye sınıfının tamamını kapsar.

116 Saray merasimlerini ele alan, farklı çağlara ait birçok eser vardır. Nimeti Efendi'nin 1652 tarihli *Kanunnâme*'si, Bobovius'un kitabının yazılış tarihine en yakın olanıdır. Bu yazma İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1945'te belirtilmiştir.

117 Bıçaklılar, eski bıçaklılar da denir; bu terimler, hazine, kiler ve seferli koğuşlarının kıdemli içoğ-

lanları için kullanılır.

118 Kapıağası veya Ağa-i Bâbüssaâde (akağaların başı) ve padişahın musâhibleri, diğer ağaların genel selamından önce, padişah giyinirken saygılarını sunarlar. Hadımağaların ve içoğlanlarının geri kalanı, camiden döndükten sonra yapılan ikinci törende huzura çıkar.

119 Hanedanın, kentte paşalarla evlendirilmiş prensesleri.

120 Silahdar ağa, padişahın kılıcını taşır ve hasodabaşının ardından (hasodabaşı bir hadımağa değilse) içoğlanları hiyerarşisinde ikinci sırada yer alır.

121 Çuhadar ağa, padişahın kaftanını taşır, içoğlanları hiyerarşisinde üçüncü sırada yer alır. O ve silahdar ağa, padişah atla saraydan çıktığında ona eşlik ederler.

122 Rikâbdarağa, padişahın üzengisini tutmakla görevlidir, hiyerarşinin dördüncü kişisidir.

123 Tülbent oğlanı, padişahın sarığından ve genelde giysilerinden sorumludur, içoğlanları hiyerarşisinin beşinci kişisidir.

124 Hazine kâhyası veya hazine kethüdası, aslında Hazinedarbaşı'nın yardımcısıdır (bkz. dipnot 18), ama Hazinedarbaşı bir hadımağa olduğu için, bu odadaki içoğlanlarının başı hazine kâhyasıdır.

125 Seferli, seferden gelir. Başlangıçta bulunmayan bu koğuş, 1635'te IV. Murad Revan [Erivan] seferine çıkarken, Büyükoda'daki içoğlanlarından kurulmuştur. Koğuş ilk kurulduğunda, üçüncü avludaki hamamın revakına yerleştirilmiştir. III. Ahmed döneminde (1703-1730) hamam yıkılmış ve yerine çok daha geniş bir seferli koğuşu yapılmıştır (planda 21 numara). Bu genişleme söz konusu koğuşun işlevlerinin gelişmesinden kaynaklanmış, çamaşırcı içoğlanları, berberler, hamamcılar, tellaklar, pehlivanlar, kemankeşler, musikişinaslar, hanendeler ve saray soytarıları, cüceleri, dilsizleri de bu koğuşa konmuştur. 17. yüzyılın sonunda, seferlilerin sayısı yüzü geçiyordu.

126 Çamaşır, Farsça'da aynı anlama gelen *câme-şuy*'dan türetilmiştir [*câme:* çamaşır; *câme-şuy:* çamaşırcı -ç.n.].

127 16. yüzyılın ikinci yarısından beri İstanbul'daki Fransa elçilerinin ikametgâhı olan Palais de France [Fransa Sarayı] hâlâ Galatasaray'ın hemen arkasında ve biraz aşağısındadır.

128 Suhte (medrese talebesi) daha sonra bozularak softa olmuştur.

129 Öteki dünyada, ahrette öz babaların değil, bu dünyadaki koruyucuların gerçek baba olarak kabul edileceği anlamında kullanılan bir deyim.

130 Deyim burada Levant'ın, yani Yakındoğu'nun bütün sakinlerini ifade etmek üzere kullanılmıştır.

131 Divan şiiri denen, Osmanlı seçkin şiirinde sevilen kişi [mâşuk] karşı cinsten değildir, ama Türk dilinde önekler ve cinsiyet belirleyici ekler bulunmaması, anlam esnekliğini korur.

132 Tarihçi Peçevi'nin "servi boylu, genç ve güzel bir adam" ve hünkârın "musahibi" diye nitelediği Musa Çelebi, 15 Mart 1632'de halk tarafından linç edildi. O tarihte IV. Murad yirmi bir yaşındaydı.

133 Silahdarbaşı olarak okuyun; silahdar ağa ile aynı anlamda kullanılır (bkz. dipnot 123). Karışıklık, örneklerin çoğunda –ve buradaki örnekte de– silahdarın saraydan paşa unvanıyla çıkmasından ve Silahdar Paşa adıyla anılmasından kaynaklanmaktadır.

134 Boşnak tüccar Hacı Sinan'ın oğlu Mustafa söz konusudur; Enderun mektebine kabul edilen Mustafa, 1634'te silahdar unvanını almıştı. Ertesi yıl vezir rütbesiyle padişahın musahipliğine (bkz. dipnot 46) atandı. 1637'de Şam beylerbeyi, 1640'ta kapudan paşa oldu. IV. Murad'ın Silahdar Mustafa Paşa'nın sarayında verilen bir içki âleminden sonra ölmesinin ardından, Mustafa Paşa Budin beylerbeyiliğine atandı. 1641-1642'de idam edildi.

135 Bunu Güloğlu değil, Kuloğlu diye okumak gerekir, çünkü şair Kuloğlu Süleyman Ağa'nın oğlu Musahip Mustafa Paşa'dan söz edilmektedir. Enderun mektebinde yetiştikten sonra, 1663-1664'te *serdestârî* (baş sarıkçı) ve musahip olarak atanmıştır. Ağustos 1666'da ikinci vezir olur. Haziran 1675'te IV. Mehmed'in kızı Hatice Sultan'la evlendiğinde, yirmi gün süren bir düğün yapılmıştır (karş. Joseph von Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris, 1838, c. XI, s. 409-422). Aralık 1683'te kapudan paşa, Aralık 1684'te Mora seraskeri olan Mustafa Paşa, Eylül-Ekim 1686'da ölmüştür.

136 Kubbe veziri, vezirlik unvanına sahip beylerbeyilerden ve diğer komutanlardan farklı olarak, Divan-ı hümayûnda yer alan vezirlere verilen addır.

137 Bkz. dipnot 125.

138 Bkz. dipnot 126.

139 Bobovius, Cornelio Magni baskısında (1679, s. 550) kendi zamanında Sazendebaşı'nın bir Ceneviz dönmesi olduğunu belirtir.

140 Bkz. dipnot 89.

141 Hem Osmanlı kaynaklarında, hem de Mouradgea Ohhson'da (*Tableau général de l'Empire ottoman*, Paris, 1791, c. VII, s. 206) bu ve bundan sonraki iki görevin hasodalılara ait olduğu belirtilmiştir. Anahtar oğlanı esas olarak içoğlanlarının disiplinini sağlamakla yükümlüydü. [İ. H. Uzunçarşılı'da, anahtar oğlanı için, miftah gulamı veya anahtarağası da denmektedir -ç.n.]

142 Peşkir oğlanı ve ibrik oğlanı, anahtar oğlanının yardımcıları olarak kabul edilir.

143 II. Mehmed'in İç Hazine'nin [Fatih Köşkü] bitişiğine yaptırdığı ve 1718-1719'da seferli koğuşunu genişletmek için yıkılan üçüncü avlu hamamı.

144 Doğancılar koğuşu herhalde 16. yüzyıl sonunda kaldırılmış ve doğancılar, diğer koğuşlara dağıtılmıştı.

145 Daha yukarıda değinilen sorun (dipnot 51). Büyük olasılıkla kalemkârî desenler söz konusuydu, ama Bobovius onları "mozaik" diye adlandırmıştı.

146 Haremdeki hamamı 1583-1585 arasında III. Murad yaptırmıştı. 18. yüzyılda rokoko üslubunda yeniden inşa edilen hamam, günümüze bu ikinci haliyle ulaşmıştır.

147 Hamamın önünde bulunan meşkhane, bugün artık yoktur.

148 Murabba, dört dizelik birimlerden oluşan divan şiiri yapıtlarının bestelenmiş biçiminin eski adı. Sonradan beste formundan ayırmak için murabba beste de denmiştir.

149 Kâr, klasik Türk musikisinin dindışı formlarının en büyüğü. Uzun terennüm bölümleri, usul geçkileri, çoğu kez farsça güfteli olması gibi özelliklerle kendisine en yakın form olan besteden ayrılır.

150 Nakş, Beste ve semai formlarının özel bir biçimi. Bu türde genellikle dört dizeden oluşan güftenin her dizesi yerine ikinci ve dördüncü dizeden sonra uzun terennüm bölümleri bulunur.

151 Sema'i, adını ölçüldüğü usûllerden (aksak ve yürük ve bunların değişik biçimleri) alan Türk musikisi formu. Ağır semâ'i ve yürük semâ'i olarak iki ana türü vardır.

152 Allah'ın şanına övgü şarkısı.

153 Kutlama.

154 Magni baskısında, bu bölüm birinci tekil şahısta yazılmıştır, demek ki sözü edilen kişi bizzat Bobovius'tur; ama İtalya'ya yapılan göndermeye o baskıda rastlanmaz. Metni sahiplenen Girar-

din, sahtekârlığını gizlemek için üçüncü tekil şahıs kullanmak zorunda kalmıştır.

155 Kemançe, tam karşılığı "küçük keman." Dik tutularak bir yayla çalınan, rebab'a benzer telli çalgı.

156 Şeştar, tam karşılığı "altı tel." Bu çalgı tamburun atasıdır.

157 Miskal, bir tür pan flüttür.

158 Çağana: çegâne; hem zilleri, hem kasnağı madenden, küçük, nefesli bir sazdır.

159 Çöğür, bağlamaya benzeyen, ama sapı gövdesine göre daha kısa bir tür halk sazı -ç.n.

160 Çeşte; çöğüre benzeyen, ama daha uzun saplı ve değirmi, beş telli bir çalgı.

161 Magni baskısında, mudhik [güldüren, güldürücü] terimi de eklenmiştir.

162 Kudümbelek veya dümbelek, veya sadece kudüm; ölçüleri vurmaya yarayan çifte küçük davul.

163 22 Ekim 1649.

164 15 Eylül 1656'dan 31 Ekim 1661'de ölünceye dek sadrazamlık yapan Köprülü Mehmed Paşa ile babasının yerine geçip, 3 Kasım 1676'da ölünceye dek bu görevde kalan oğlu Fazıl Ahmed Paşa karıştırılıyor. Fazıl Ahmed Paşa, padişahın bulunduğu Edirne'den 15 Mayıs 1666'da ayrılıp Girit'e gitmek üzere yola çıktı.

165 1635'te doğan Fazıl Ahmed Paşa, Ağustos 1659'da vezir unvanıyla birlikte Erzurum beylerbeyiliğine atandı ve bir yıl sonra Şam beylerbeyiliğine getirildi, ama hiçbir zaman Mısır valisi olmadı.

166 Hazine dairesi [Fatih köşkü] önündeki revak.

167 Altı kemerli olan avlu değil, mahzenleri bulunan hazine odalarıdır.

168 Haraç terimi sadece kelle vergisini değil, genel anlamda vergileri kapsamaktadır.

169 17. yüzyıldan itibaren, eyalet gelirleri mültezimlere kiralanmıştır.

170 Tımar, seferlere katılmaları karşılığında vergi ve resimleri toplayan askerlere dağıtılan topraklardı. 17. yüzyıldan itibaren tımarlar devletin doğrudan veya dolaylı memurları tarafından işletildi.

171 Paşa, daha doğrusu paşa unvanına sahip bir beylerbeyi, bir eyaleti; sancak beyi de eyaletin bir altındaki idari bölüm olan sancağı yönetir.

172 Tımarlar ve onların tasarrufunu elinde bulunduran tımarlılar veya sipahiler ortadan kalktıktan sonra, orduların iaşesini sağlayıp ihtiyaçlarını görme işini beylerbeyiler üstlendi.

173 Divanda da yer alan bir başdefterdar ve ayrıca eyalet defterdarları bulunur.

174 Hazinedarbaşı, "Dış" Hazine'den, yani devlet hazinesinden sorumlu hadımağadır.

175 Bezesten, kumaş tüccarlarının toplandığı yer anlamına gelen bezzâzistan'ın kısaltılmışıdır; daha sonra bu anlam genişletilerek, en değerli malların satıldığı pazar yeri için kullanılmaya başlanmıştır.

176 Yazarın bezesten terimini genişleterek Kapalıçarşı için kullandığı anlaşılıyor. Kapalıçarşı'da iki bezesten vardı: Kuyumcuların ve antikacıların toplandığı eski bezesten ve açık artırmaların yapıldığı sandal bezesteni. Her ikisi de II. Mehmed devrinde kurulmuştu.

177 Burada Bobovius yer konusunda yanılıyor. Hazine odalarının solunda kalan ve bugün müze yönetiminin bulunduğu 25 numaralı yer, hazineliler koğuşu değil, kiler koğuşudur. Koğuş düzenlemesinin, hazineliler koğuşunun hemen hazinenin yanında olmasını gerektirecek işlevsel bir mantığa göre değil de, hasodaya doğru yükselen bir hiyerarşiye göre yapılması yazarı yanıltmıştır.

178 16. yüzyılda sayıları altmıştı; daha sonra düzenli bir biçimde artarak, 1679'da 125 ve 1772'de 157 oldu.

179 Bugün böyle bir oda yoktur.

180 Hazine kâhyası, aslında hazinedarbaşının kâhyasıdır. Hadımağa değil içoğlanıdır ve hem "iç" hazinenin, hükümdarın hazinesinin sorumlusu, hem de hazineliler koğuşunun ağasıdır.

181 Schwarzenhorn senyörü Johann Rudolf Schmid, 25 Kasım 1628'de İstanbul'a gelen ve 5 Aralık'ta IV. Murad'ın huzuruna çıkan Hans Ludwig von Kuefstein'ın elçilik heyetinin ilk zamanlar içindeydi (karş. Karl Teply, *Die kaiserliche Großbotschaft an Sultan Murad IV im Jahre 1628*, Viyana, 1976, s. 24 ve 42). 1650'de olağanüstü elçi olarak İstanbul'a döndü; beraberinde Zitvatoruk barış antlaşmasının (1606'da imzalanmıştı) yenilenmesinin onaylanması vesilesiyle yüz bin florin değerinde armağan getirmişti (karş. J. von Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman*, Paris, c. X, s. 298-299).

182 Kandiye muhasarası, yani Girit'i Venediklilerden almak için girişilen savaş 1645'te başladı ve 1669'da sona erdi.

183 Aslında kiler koğuşu, 25 numarayla gösterilmiş yerdedir (bkz. dipnot 181).

184 16. yüzyılda ve 17. yüzyıl başında sayıları 30'du.

185 Osmanlı kaynaklarına göre bu koğuşun ağası, bir hadımağa veya bir içoğlanı olabilen, kilercibaşıdır. Onun kâhyası, adından da anlaşılacağı üzere, kiler kâhyasıdır.

186 Bugün böyle bir oda yoktur.

187 Dilbilgisi hatası yapıyor. Bekçi Köşkü demeliydi.

188 Osmanlı kaynaklarına göre, 17. yüzyıl ortasında silahdar ağanın yevmiyesi 40 akçadır.

189 Üzengi oğlanı olan rikabdar, padişahın çizmelerinden ve ayakkabılarından sorumludur.

190 Tülbent oğlanı, padişahın sarıklarından sorumludur.

191 Bkz. dipnot 141.

192 Sarı Kenan Paşa. Rus kökenli bu paşa, Sultan İbrahim'in musahibi ve damadıydı. 1653'te Budin beylerbeyiliğine ve Ocak 1656'da kapudan paşalığa atandı. 1658-1659'da öldü.

193 26 Haziran 1656.

194 Bkz. dipnot 142.

195 Bkz. dipnot 142.

196 *Redhouse*'a göre, bir çeşitçörek veya badem kurabiyesi.

197 Südlü aş, sonradan bozularak sütlaç olmuştur.

198 Sonradan bozularak hoşaf olmuştur.

199 Birmanya'daki Martaban kentinden gelen, seladona benzeyen, mavi-yeşil renkte çömlekler.

200 Birçok antik yazarda sözü geçen ve menşei hâlâ tartışmalı *murrhin* çanaklar.

201 Bobovius'un bu açıklaması önemlidir, çünkü bu içoğlanının görevini mastçı (Farsça "yoğurt" anlamına gelen *mast*'tan) olarak okuyan Türk yazarlar, onu padişahın yoğurdundan sorumlu bir görevli sayınışlardı (karş. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara, 1945, s. 328). Ama aslında *mastı*'dan (küçük köpek, insana eşlik eden köpek) gelen *mastıcı* söz konusudur. Bu terim İtalyanca *mastino* sözcüğünden gelmiş, Fransızca *mâtin* [iri bekçi köpeği] sözcüğü de aynı kökenden türemiştir.

202 Dudu, tutinin (papağan) bozulmuş halidir.

203 I. İbrahim'in silahdarı Galatalı Kara Mustafa Paşa 1643'te vezirliğe atanmış, sonra sırasıyla Diyarbakır (1644), Bağdat (1646), yeniden Diyarbakır (1650), Halep (1651) ve üçüncü kez Diyar-

bakır beylerbeyi (1655) olmuştur. Mart 1656'da kapudan paşalığa terfi ettirilen Mustafa Paşa iki ay sonra istifa etti ve beylerbeyi olarak Kahire'ye gönderildi. Ertesi yıl Köprülü Mehmed Paşa onu görevlerinden azledince, Köprülü 1661'de ölünceye kadar gizlendi. Daha sonra bir dizi beylerbeyilik görevi elde etti, bu arada iki kez de Bağdat beylerbeyi oldu (Ağustos 1664-Haziran 1665 ve Nisan 1667-1670). 1672'de Basra beylerbeyi iken öldü.

204 I. Ahmed'in başhasekisi, IV. Murad ile İbrahim'in annesi Kösem Sultan, 2 Eylül 1651'de, IV. Mehmed'in annesi Turhan Sultan'ın kışkırtmasıyla boğduruldu.

205 Hırka-i şerif, hâlâ eski taht salonunda saklanmaktadır.

206 Reis efendi veya reisü'l-küttab (tam karşılığı "kâtiplerin reisi"), zaman içinde hariciye nazırına dönüşecektir.

207 Divan-ı hümayûn salonuna bakan kafesli pencereyle karıştırılmamalıdır. Herhalde bir şadırvanın bulunduğu ve padişahın ender de olsa özel bir divan topladığı avluya bakan hasoda pencerelerinden biri söz konusudur.

208 Bugün hırka-i şerifin saklandığı odadan söz edilmektedir.

209 Eski Ceneviz kenti Galata Haliç'in kuzeyindedir.

210 Galata'nın doğusunda, Boğaz'a doğru yer alan Tophane'de top dökümhaneleri bulunur.

211 II. Mehmed zamanında padişahın başında dört içoğlanı beklerdi.

212 Rycaut da, *Histoire de l'état présent de l'Empire ottoman* (Amsterdam, 1671) adlı eserinde bu âdetten söz eder; bu bilgiyi şahsen tanıdığı Bobovius'tan aldığına kuşku yoktur. Buna karşılık Lady Montagu, II. Mustafa'nın hasekilerinden Hafsa Sultan'ın kendisine anlattıklarına dayanarak, bu bilgiyi çürütür. Bobovius'un İbrahim öldükten sonra terk edildiğini belirttiği bu âdet, yetmiş yıl sonra Lady Montagu geldiğinde belki de tamamen unutulmuştu.

213 Bkz. dipnot 42.

214 34 olacak.

215 Uzun Oda'nın neresi olduğu bugünkü saray planında belirlenememektedir; bunun nedeni ya Bobovius eserini yazdıktan sonra yaşanan 24 Temmuz 1665 yangınının ardından saray yerleşiminin değiştirilmesi ya da Bobovius'un haremdeki odaların yerleri konusunda doğal olarak daha az bilgi sahibi olmasıdır.

216 Bu noktada Bobovius yanılıyor. Erkek çocuk annesine haseki sultan denir; ilk erkek çocuğun annesi başhasekidir. Ancak oğlu tahta çıkarsa valide sultan olur.

217 1642'de doğan ve 1645'te, kapudan paşa Musahip Yusuf Paşa ile evlendirilen Fatma Sultan; Gevherhan Sultan (bkz. dipnot 221); 1645'te doğan ve 1647'de sadrazam Hezarpâre ("bin parça") Ahmed Paşa ile evlendirilen Beyhan Sultan.

218 1642'de doğan Gevherhan Sultan 1646'da, Sultan İbrahim'in musahibi Cafer Paşa ile evlendirildi. Cafer Paşa 1647'de öldü ve prenses hemen, yine saraydan çıkma Çavuşzade Mehmed Paşa ile evlendirildi. Ama bu evlilik paşa 1681'de ölünceye dek sürdü ve sultan da 1694'te öldü.

219 Bobovius'un burada verdiği ve daha sonra Rycaut'nun da yinelediği bilgiler, bir dizi karışıklığın sonucudur. 1 Ağustos 1664'te Szent-Gotthárd savaşında öldürülen [Boşnak] İsmail Paşa Bosna beylerbeyidir; onun evlilikleri hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Buna karşılık aynı savaşa katılan ve 1666'da Erzurum beylerbeyi olarak ölen Müfettiş İsmail Paşa, İbrahim'in diğer kızı Atika Sultan ile evliydi.

220 Gürcü Mehmed Paşa, Ekim 1651'den Haziran 1652'ye kadar vezir-i âzamlık yaptı ve Nisan

1666'da Budin beylerbeyi olarak öldü. Hiçbir zaman damad-ı şahane olmadı. Demek ki Bobovius'un, Gevherhan Sultan'la ilgili verdiği bilgiler gerçeğe uymamaktadır; ama yazarın anlattığına benzer bir yazgı yaşamış başka sultanlar vardır. Örneğin I. Ahmed'in kızı Ayşe Sultan yedi kez evlenmiş ve yedi kez dul kalmıştır.

221 Doğancıbaşı Yusuf Paşa, Ocak 1652'de Enderun mektebinden çıkmış ve altı ay sonra, I. Ahmed'in Kenan Paşa'dan dul kalmış kızı Atike Sultan'la evlenmiştir. Ayrıca İbrahim'in bilinen yedi hasekisinin onun ölümünden sonra eski saraya kapatıldığı bilinmekle birlikte, bu padişahın üç kızının anneleri meçhuldür.

222 Çeyiz anlamında kullanılıyor.

223 Bu iki terim eşanlamlı değildir; kâbin, boşanma veya ölüm halinde kız tarafına verilmesi evlilik akdiyle taahhüt edilen bedel [mehr-i müeccel], nikâh ise evlilik akdinin kendisidir.

224 Hasoda ile Bağdat ve Revan köşkleri arasında kalan havuz.

225 Bugün böyle bir yapı yoktur.

226 Bkz. dipnot 58.

227 Planda birinci avluya yer verilmemiş. Bu nedenle hastane sanki ikinci avluda, mutfakların yanındaymış gibi görünüyor. Aslında birinci avluda, Bâb-ı Hümayûn'dan girildikten sonra hemen sağdaydı.

228 Bkz. dipnot 91.

229 Bu sözcükle kastedilen Arapça fiil çekimi bilgisine giriş dersidir.

230 *Binâü'l-efʿâl* (Yüklemlerin yapısı), 1143'e doğru yazılmış, yazarı belli olmayan bu eser, temel Arapça öğrenme kitaplarındandır.

231 *Kitâbü'l-maksud* (Düzenlemeler kitabı) veya *Maksud fi s'-sarf* (Gramer düzenlemeleri), esas olarak gramer derlemeleri içinde yer alan ve yazarı belli olmayan eser.

232 *el-İzzî* adıyla bilinen *Kitâb tasrîf'z-Zencânî*'nin (Çekimler Kitabı) 1252'de Bağdat'ta ölmüş yazarı İzzeddin Ebu'l-Fedâ'il ibn Abdülvahab ez-Zencânî.

233 *Merâhü'l-ervâh* (Ruhların Mekânı): Ahmed ibn 'Alî ibn Mes'ud'un gramer derlemesi; *Kitâbü'l-Maksud* ve *Kitâbü'l-İzzî* de bu eserin içine katılmıştır.

234 *Avâmil*, sözdizimi bilgisine ilişkin kitaplar en meşhurları 1078-1079'da ölen Abdülkadir el-Cürcânî'ye ve 1573'te ölen Türk yazar Mehmed Birgivî'ye aittir.

235 Büyük olasılıkla Burhaneddin Ebu'l Feth el-Mutarrizi'nin (1144-1213) Arapça gramer özeti, *Misbâh fi'l-nahv* (Sözdizimi Yüzgeci).

236 Faslı gramerci İbn Ecurrum'un adından dolayı *Ecurrumiyye* diye bilinen sözdizimi incelemesi: *Mukaddime*.

237 Arapça'da yüzlerce eser, "cem eden, derleyen, derleme" anlamına gelen câmi başlığını taşır. Bu eserler esas olarak din eğitimine ilişkindir. Başlığı bu sözcükle başlayan sözdizimi eserleri arasında, Kahireli meşhur gramerci [sarfiyyûn] ve müçtehit el-Hişam'ın (1310'da ölmüştür) *Câmiu's-sagîr fi'n-nahv*'i (Küçük Sözdizimi Derlemesi) özellikle dikkat çekmektedir; bu yazarın en önemli gramer eserleri 19. yüzyılda basılmıştır ve İstanbul kitaplıklarının başköşelerinde yer alırlar.

238 *Şurûtü's-salât* (Namaz Kuralları). Bu başlığı taşıyan çeşitli eserler arasında, Osmanlı tarihçi ve âlimi Kemalpaşazâde'nin (1533'te ölmüştür) yazdığı, içoğlanlarının kitaplığında yer alabilirdi. Ama saray kitaplığında aynı başlığı taşıyan, yazarı belirsiz bir risaleden de dokuz nüsha bulunmaktadır.

239 Brockelmann'ın *Histoire de la littérature arabe*'ında [Arap Edebiyatı Tarihi] *Mukaddime* başlığını

taşıyan yüz kadar eser sayılmaktadır. Hanefî fakih Cemaleddin Ahmed ibn Muhammed el-Gaznevî'nin *el-Mukaddimetü'l-Gazneviyye fi'l-fürû'i'l-Hanefiyye*'si (Gaznevî'nin Hanefî İçtihatına Girişi), Süleymaniye kitaplığında otuz kadar yazma nüshası ve çok sayıda şerh yazması bulunduğuna göre, İstanbul'da herhalde çok tutuluyordu. Topkapı Sarayı Kitaplığı'nda da Kutbüddîn Mehmed İznikî'nin (1418'de ölmüştür) yazdığı bir Türkçe *Mukaddime* bulunmaktadır.

240 1037'de Bağdat'ta ölen, Hanefî müçtehit, Ahmed ibn Muhammed el-Kudurî. Yazdığı kısa fıkıh risalesi, *Muhtasar* meşhurdur. İstanbul'da 1854'ten itibaren birçok kez basılmıştır.

241 *Sadru'-şeria*, 1346'da ölen Buharalı Hanefî âlim Ubeydullah ibn Mes'ud el-Mahbubî'ye verilmiş unvandır. En önemli eseri, 1866'dan sonra İstanbul'da basılan *Tenkihu'l-usûl*'dür (Usüle İlişkin Düzeltmeler). Bu eserin Mevkufâtî Mehmed Efendi (1760-1761'de ölmüştür) tarafından yapılmış Türkçe çevirisinin birçok nüshası Topkapı Sarayı Kitaplığı'nda bulunmaktadır.

242 Kuşkusuz *Moultekah* yerine yanlışlıkla *Mouhekah* yazılmıştır. Söz konusu kitap, İbrahim ibn Muhammed el-Halebî'nin (956'da ölmüştür) içtihat eseri *Mültekâ'l-ebhur*'dür (Denizlerin Buluştuğu Yer). 1856'dan sonra bu kitap İstanbul'da dokuz baskı yapmıştır. Topkapı Sarayı Kitaplığı'nda Mehmed Tahîr'in (1654'te ölmüştür) bir Türkçe çevirisi bulunmaktadır.

243 Brockelmann'da bu başlıkla yer alan kitap sayısı seksen üçtür. En meşhurları, Ali ibn Ebi Bekr Burhaneddin el-Merginânî'nin (1196'da ölmüştür) *Hidâye*'dir (Hak Yolun Rehberi). 1791'de İngilizce'ye çevrilen bu eser, 1873-1874'te İstanbul'da basılmıştır.

244 Osmanlı âlimi Molla Hüsrev'in (ö.1480) *Dürer* adlı fıkıh (İslâm Hukuku) kitabı ve ona *Gurer* adıyla yazdığı şerh (açımlama). *Dürer u Gurer* olarak birlikte anılır.

245 Muhammed İbn Hacı İlyas'ın Farsça gramer bilgileri ve nadir sözler içeren *Tuhfetü'l-hâdiye*, diğer adıyla *Dânisten* başlıklı eseri.

246 Şahidî de denen İbrahim ibn Hüdâ'î Dede 1550'de ölmüştür; *Tuhfe-i Şahidî* (Şahidî'nin Armağanı) diye bilinen Farsça-Türkçe lûgatını 1514-1515'te yazmıştır. Topkapı Sarayı Kitaplığı'nda birçok yazma nüshası bulunan bu eser ayrıca 1859'da İstanbul'da basılmıştır.

247 İranlı şair Sadi'nin (1292'de ölmüştür) meşhur eseri.

248 *Divan*'ı İstanbul'da ilk kez 1841'de basılan İranlı şair (1390'da ölmüştür).

249 *Kırk Vezir hikâyesi*, Ahmed-i Mısrî adında birinin bugün kayıp durumdaki Arapça özgün metinden 15. yüzyılda Türkçe'ye çevirdiği ve II. Murad'a (1421-1451) sunduğu bir eserdir. E. J. W. Gibb tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir: *The History of the Forty Vezirs* (Londra, 1886).

250 *Hümayûnnâme, Kelîle ve Dimne*'nin yeni versiyonudur; mahlası *el-Vâ'iz* olan Kemaleddin Hüseyin ibn Alî Kâşifî'nin (1504-1505'te ölmüştür) *Envâr-ı Süheylî* (Süheyl Yıldızının Nurları) başlığıyla Farsça yazdığı bu eser, Alî Çelebi (1543-1544'te ölmüştür) tarafından *Hümayûnnâme* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. Avrupa'da da iyi bilinen bu eserin Fransızca çevirisi La Fontaine'in yararlandığı kaynaklardan biridir.

251 *Kelîle ve Dimne*. Hint masalları derlemesi; 570'e doğru Sanskritçe'den Süryanice'ye ve iki yüzyıl sonra da Abdullah İbnü'l-Mukaffa tarafından Süryanice'den Arapça'ya çevrilmiştir. Osmanlıca'ya birçok kez çevrilmiştir, ilk çeviri 1347 tarihlidir.

252 *Elf leyâli* [veya *elf ı leyle ve leyle*], "bin gece". *Binbir Gece Masalları*'ndan söz edilmektedir. Ama tam metnin Türkçe çevirisi 19. yüzyıl ortasında yapılmıştır.

253 *Seyyid Battal*. 12. yüzyıl sonu veya 13. yüzyıl başında yazılmış Arapça *Zü'l-himmet*'ten esinlenmiş

Türkçe hikaye.

254 *Kahramannâme* veya *Destân-ı Kahraman*, kaynağını İran destanlarından almış halk romanı. İlk Türkçe çeviri 16. yüzyıl tarihlidir.

255 Arap geleneğinden miras alınan ve Osmanlı hattatları tarafından geliştirilen *aklâm-ı sitte*'ye (altı yazı türü), kâtipler idari gereksinimlerle altı yazı türü daha eklemişti.

256 Kuran ve genelde diğer Osmanlıca kitaplar kopya edilirken kullanılan ve *nesh* (tam karşılığı "suret çıkarmak") denen yazı türü.

257 *Hatt-ı divânî*, Divan belgelerinin yazılmasında kullanılmıştır.

258 Celî divânî, iri harflerle süslenmiş divânî yazıdır.

259 Hatt-ı siyâkat, bir tür steno yazısıdır, idareye özel belgelerde [Maliye, Tapu, Evkaf vb] kullanılmıştır.

260 Sözlüklerde bu terim için şu tanımlar verilmiştir: "Sarmal biçiminde bağlanmış ip yumağı. Düğüm atılmış mendil; bazı oyunlarda bununla rakiplere vurulur. Düğünlerde oynanan oyun." İçoğlanlarının oynadığı ve bir ipe bağlı topla birbirinin sırtına vurulan oyuna da tomak denir. [Tura: Bazı oyunlarda oyun ya da ceza aracı olarak kullanılan ucu düğümlenmiş mendil, kuşak vb. Tura oyunu: Oyuncular yere çömelip bir halka oluşturur, turayı ebeye göstermeden bacaklarının arasından geçirir ve arada bir ebe görmeden turayla ebenin sırtına vururlar. Ebe turayı kimin bacağının altında bulursa, onunla yer değiştirir. Tomak: İçi keçe, üstü meşin kaplı, saç örgüsü gibi örülmüş, yuvarlak ve uzunca oyun aleti. Tomak oyunu: Altı kişilik iki takım halinde oynanırdı. Her takımın bir tomağı olur, bununla rakip oyuncuları sıkıştırıp sırtına vurma amacı güdülürdü. Karşı takım oyuncularına pes dedirten oyunu kazanırdı, *Büyük Larousse Ansiklopedisi*, ilgili maddeler -ç.n.]

261 Dokuztaş. İki kişi tarafından dokuzar taşla oynanan ve taşların yerleri ile yürütme yolları çizgilerle belirtilen, üç taşı aynı çizgi üzerine getirmeyi amaçlayan bir oyun, *Büyük Larousse Ansiklopedisi*.

262 Minkale terimi Arapça kökenlidir ve bu oyun Siyahî Afrika'da da oynanır [Metin And, Mısır'daki mankala ve Safranbolu ile köylerindeki altıev oyununun, altışardan on iki çukurla oynandığını belirtmiştir; bkz. *Oyun ve Bügü*, Türkiye İş Bankası yay., İstanbul, 1974, s. 34. Ayrıca dipnot 267'deki Thévenot'nun anlatımı da üçer değil, altışar delik (veya kale, hane) bulunduğunu doğrulamaktadır -ç.n.]

263 "Hâlâ çok fazla mankala oynuyorlar; mankala, iki ayak boyunda ve yarım ayak eninde bir kutudur; her iki yanında, yani kutunun içinde ve kutuyu tutan kapağın içinde altışar delik vardır ve bu kutu dama tahtası gibi açılır; otuz altışar kabukla oynanır [...]" (Jean Thévenot, *Voyage du Levant*, FM/La Découverte, Paris, 1980, s. 81-82). Jean-Baptiste Van Mour'un (1671-1737), minkale oynayan iki kadını gösteren gravürü, Thévenot'nun betimlemesini doğrulamaktadır.

264 Uyuşturucu ve zehirli özellikte, erguvan çizgili sarı çiçekleri olan, beng diye bilinen otsu bitki "banotu"nun yol açtığı sarhoşluk haline benglik denir. Seyyah Evliya Çelebi, İstanbul loncalarını betimlerken, 60 *beng* satıcısının bulunduğu 16 dükkân sayar.

265 İngilizce *hanebane* sözcüğünden türetilmiş terim: kara banotu anlamına gelir (bkz. önceki dipnot).

266 Gülru Necipoğlu (*Architecture, Ceremonial and Power. The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, The MIT Press, New York, 1991, s. 112), pars sözcüğünün "sofu, dinine bağlı, veli; temiz, doğru kişi" anlamlarına gelen Farsça *parsa*'dan türediğini belirtiyor ve bunu bir sırraerme (*initiation*) töreni olarak yorumluyor. Ama söz konusu tören, 17. yüzyılın ortasında, yerleri

KAYNAKÇA

Behar, Cem, *Ali Ufkî ve mezmurlar*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1990. Eksiksiz kaynakçasıyla Bobovius'a ilişkin kaynakların dökümünü verir; konuyla ilişkisi olan elli kadar makale ve yüz kadar eser saptanmış, saray betimlemesi metninin farklı kaynaklarının tarihi ayrıntılarıyla sergilenmiştir.

Behar, Cem, "Wojciech Bobowski (Ali Ufkî)'nin hayatı ve eserleri hakkında yeni bilgiler", *Tarih ve Toplum*, Ekim 1991, s. 17-22. Yukarıdaki eseri tamamlayan bir makale.

Elçin, Şükrü, *Ali Ufkî Mecmûa-ı Sâz ü söz*, Kültür Bakanlığı, Türk musiki eserleri 1, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1976. Bobovius'un yaşamöyküsünü, ona ilişkin kaynakların bir listesini ve kopyası Londra'da bulunan *Mecmûa-ı Sâz ü söz*'ün tıpkıbasımını içerir.

Omont, Henri, *Missions archéologiques françaises en Orient aux XVIIe et XVIIIe siècles*, 2 c., dörde katlanmış forma halinde, Imprimerie nationale, Paris, 1902.

Öztuna, Yılmaz, *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, c. I, s. 35-36 ("Ali Ufkî [Santûrî, Alberto Bobovio Leopolitano Bobowski]" maddesi).

Topkapı Sarayı'ndaki hayatın görgü tanıklarının ağzından anlatılışına ender rastlanır. İşte bu tanıklardan biri olan Polonya asıllı Albert Bobovski, tahminen 1628'de Kırım Tatarlarınca tutsak edildiğinde henüz 18 yaşındaydı. İstanbul'a getirilip İçoğlanları arasına katılan bu genç zamanla sarayın baş müzisyeni Santuri Ali Ufkî Bey oldu. Besteleriyle herkesin gönlünü hoş etti, sonra da gördüklerini, yaşadıklarını kaleme aldı. Sarayın hem resmi yüzünü, hem de ağalarını, dilsizlerini, cücelerini, saraydaki hastalıkları, içoğlanlarının ok, pala ve mızrak talimlerini, oyun ve eğlencelerini, birbirlerine duydukları sıra dışı aşkları anlattı. Yüzlerce ilginç ayrıntı sunuyor Bobovski bize: İki aşığa verilen eğlenceli bir ceza, padişah tıraş edilirken verilen oda musikisi konserleri, padişahın hoyrat aşkı, IV. Murat'ın gözdesi... Türkçede ilk defa ve Stefanos Yerasimos'un notlarıyla. Ali Ufkî 1610'da Polonya'da Galiçya'nın Lvov kentinde doğdu. Asıl adı Wojciech Bobowski'ydi, adı Avrupa kaynaklarında Albert Bobowski olarak geçer. Kırım Tatarları tarafından esir edilip İstanbul'a getirilmiş ve Saray'a girmiştir. Burada Türk Musikisini ve santur çalmayı öğrendi. 1650'lerde Avrupa notalama usulüyle kayda geçirilmiş Türk klasik musiki eserlerinin ve halk ezgilerinin en eski versiyonlarını içeren bir müzik antolojisi hazırladı. 1657'ye doğru saraydan ayrılıp Mısır'a, bir paşanın yanına gitti, sonra azat edilerek İstanbul'a döndü ve burada öldü.

SAHAFTAN SEÇMELER DİZİSİ

Kitap YAYINEVİ

ISBN 978-975-8704-05-7

9 789758 704057

12,-TL